

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ

HUKUK SOSYOLOJİSİNDE ÖNCÜ BİR TARTIŞMA:
MAX WEBER EUGEN EHRLICH'E KARŞI

EZGİ BURCU ŞATIR
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Mezher YÜKSEL

KIRIKKALE - 2021

Ezgi Burcu ŞATIR tarafından hazırlanan “HUKUK SOSYOLOJİSİNDE ÖNCÜ BİR TARTIŞMA: MAX WEBER EUGEN EHRLICH'E KARŞI” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mezher YÜKSEL

Sosyoloji, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.

Başkan: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

Sosyoloji, Anadolu Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.

Üye: Prof. Dr. İbrahim MAZMAN

Sosyoloji, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 22/09/2021

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ezgi Burcu ŞATIR

22/09/2021

ÖZET

**HUKUK SOSYOLOJİSİNDE ÖNCÜ BİR TARTIŞMA:
MAX WEBER EUGEN EHRLICH'E KARŞI**

Kırıkkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mezher YÜKSEL
Eylül 2021, 111 sayfa

Bu çalışmanın amacı hukuk sosyolojisinin öncü iki ismi Max Weber ve Eugen Ehrlich'in hukuka yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymak ve hukuk sosyolojisinin gelişimine katkılarını tartışmaktır. Weber ve Ehrlich hukuk sosyolojisinde iki farklı geleneği temsil etmektedirler. Doğal hukuk ile pozitif hukuk arasında ayırım yapan Weber'in esas ilgisi pozitif hukuka yöneliktir. Eylem merkezli sosyoloji yaklaşımı ile uyumlu olarak Weber hukuka da toplumsal eylem eksenli yaklaşmaktadır. Weber'in genel toplum kuramında olduğu gibi hukuk sosyolojisinde de merkezi tema rasyonelleşmedir. Hukukun rasyonelleşmesini tarihsel bağlam içerisinde ve karşılaştırmalı bir yöntem ile ele almaktadır. Bu itibarla Weber hukukun rasyonelleşme süreci ve ona etki eden faktörler ile ilgilenmektedir. Bunu yaparken bir yanda hukuk ile ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte bir yandan da hukuk erbabı diyebileceğimiz görevlilerin rolüne vurgu yapmaktadır. Öte yandan Ehrlich hukuku toplumsal birliklerin içsel düzeninde temellendirmektedir. Ehrlich'in hukuk sosyolojisinin merkezinde toplumsal birlikler ile hukuksal olgular yer almaktadır. Doğal hukuk yaklaşımına olduğu kadar hukuksal pozitivizm yaklaşımına da karşı çıkan Ehrlich kendi hukuk kuramını yaşayan hukuk olarak tanımlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Hukuk Sosyolojisi, Max Weber, Eugen Ehrlich

ABSTRACT

A PIONEER DISCUSSION IN THE SOCIOLOGY OF LAW: MAX WEBER VERSUS EUGEN EHRLICH

Kırıkkale University

Institute of Social Sciences

Department of Sociology, Master's Thesis

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mezher YÜKSEL

Sep 2021, 111 pages

This thesis aims to shed light on the approaches to law of the two pioneers of sociology of law, namely Max Weber and Eugen Ehrlich. Likewise this study goes into a discussion of their contributions to the development of sociology of law from a comparative perspective. Weber and Ehrlich represent two different traditions in sociology of law. Distinguishing between natural law and positive law, Weber is mainly interested in positive law. In parallel with his action-centered sociological approach, Weber also approaches law from the point of view of social action. Like his social theory, in his sociology of law, too, Weber's central theme is rationalization. Weber views rationalization of law in its historical context and by use of a comparative method. Weber is interested in the process of the rationalization of law as well as the factors that have an impact on it. Weber thus draws attention to the relationship between economy and politics, on the one hand; and highlights the role of the specialists of law, on the other. Unlike Weber, for Ehrlich, law is based on the internal order of social unities. At the centre of Ehrlich's sociology of law are found social unities and legal phenomena. Challenging the approaches of both natural law and legal positivism, Ehrlich defines his own theory of law as "living law".

Keywords: Law, Sociology of Law, Max Weber, Eugen Ehrlich

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında, hukuk sosyolojisi disiplinine öncülük eden Max Weber ve Eugen Ehrlich'in yaklaşımı, kavramsal ve kuramsal çerçeve ile desteklenmiş, literatüre kazandırılmış çalışmalar bağlamında değerlendirilmiştir. Hukuk sosyolojisi alanında, Max Weber ve Eugen Ehrlich yaklaşımları karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Gerek sundukları perspektif, gerekse de literatüre kazandırmış oldukları kavramsallaştırmalar göz önünde bulundurulduğunda Max Weber ve Eugen Ehrlich yaklaşımları incelemeye değer bulunmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilme sürecinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam kıymetli zamanını ayırıp sabırla bana faydalı olabilmek için elinden geleni yapan, samimiyetini benden esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mezher YÜKSEL'e teşekkürlerimi sunarım. Kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemi asla unutmayacağım, sesi kulağımdan gitmeyen, desteğini her daim yanımda hissettiğim ve beni ben yapan güçlü kadına; Prof. Dr. Dolunay ŞENOL'a teşekkürü borç bilirim.

Hayatımdaki ŞATIR'lara, diğer yarıma, her an benimle olup tüm heyecanımı paylaşan kardeş balım Aynur TEKKE'ye, desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma ve diğerlerine...

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

TOPLUM VE HUKUK İLİŞKİSİ

1.1. Toplumsal Nitelik Taşıyan Birey	8
1.2. Toplumsal Perspektiften Hukuk.....	10
1.2.1. Hukukun Toplumsal Yaşam İçinde Taşıdığı Farklı Anlamlar ve Amaçları	20
1.3. Toplumsal Yaşamı Düzenleyen Hukuk Kurallarının Unsurları	25
1.4. Farklı Perspektiflerden Hukukun Kaynağına İlişkin Yaklaşımlar	25
1.4.1. İrade Kaynaklı Hukuk	26
1.4.2. İrade Dışı Hukuk	27
1.5. Toplumsal Yaşam İçinde Görünür Olan Hukuk Kurallarının Özellikleri..	28
1.6. Bilimler Arasında Hukuk Sosyolojisinin Yeri	29
1.6.1. Hukuk Olgusunun Sosyoloji Bilimi İle İlişkisi	29
1.6.2. Sosyolojik Perspektiften Hukuk.....	34

2. BÖLÜM

MAX WEBER: TOPLUM ANLAYIŞI, HUKUK DÜŞÜNCESİ VE HUKUK SOSYOLOJİSİNE KATKISI

2.1. Toplumsal Eylemlerin Bileşimi Olarak Toplum	36
--	----

2.2. Toplumsal Eylem Çeşitleri ve Tarihsel Gelişimi	47
2.3. Ekonomik Rasyonelleşme ve Kapitalizmin Doğuşu	49
2.4. Siyasal Rasyonelleşme ve Egemenliğin Dönüşümü	51
2.5. Bilinçli ve Planlı Bir Etkinlik Olarak Hukuk	59
2.6. Hukukun Rasyonelleşmesi	61

3. BÖLÜM

EUGEN EHRLİCH VE YAŞAYAN HUKUK KURAMI

3.1. Ehrlich'in Toplum Düşüncesi ve Sosyolojik Yaklaşımı	71
3.2. Ehrlich'in Hukuk Anlayışı	73
3.3. Toplumsal Birliklerin İçsel Düzeni Olarak Hukuk.....	77
3.4. Hukukun Toplumsal Olguları.....	78
3.5. Hukuk ve Devlet	83
3.6. Hukuk ve Egemen Otorite.....	86
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	88
KAYNAKLAR	96
ÖZGEÇMİŞ	102

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1: Anlamlarına Göre Hukuk Gösterimi	21
Şekil 2: Hukuk Kavramlarının Sınıflandırılma İlişkisi	33

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar her zaman bir arada yaşama ihtiyacı hissetmiş ve topluluklar şeklinde bir araya gelerek yaşamlarını sürdürmüştür. Bunun temel nedeni insanın fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak yetersiz olması ve diğer insanlara ihtiyaç duymasıdır. Yaşam içinde oluşan zorluklarla baş edebilmek, yaşama uyum sağlayabilmek noktasında bu ihtiyaç, istek ve arzular anlamlı hale gelmektedir. Bu noktada toplumsal bir varlık olarak insan, yaşamını sürdürebilmek üzere toplumsal yaşam içinde diğer insanlarla etkileşim halinde olmak zorundadır. Hissedilen bu zorunluluk hali ise beraberinde birtakım düzenlemeleri getirmektedir. Söz konusu düzenlemelerin toplumsal yaşam içinde farklı şekillerde oluşturulduğu ve gerçekleştirildiği görülmektedir. Toplumsal düzen kuralları adı verilen bu düzenlemeler toplumsal yaşamın bir düzen dahilinde huzur ve refah içinde sürmesini sağlamaktadır. Bu kuralların yaptırım gücüyle desteklenmesiyle beraber ise hukuk olgusu rol üstlenmektedir. Hukuk, insan davranışlarını, dolayısıyla toplumsal gerçekliğin bir bölümünü biçimlendirdiği, toplumla birlikte doğup değiştiği, yer ve zaman koşullarına bağlı olduğu için de bir sosyal olgu olarak değerlendirilmektedir.

Toplumsal yaşamla yakından ilişkili olan hukuk olgusu, toplumsal yaşamın ve kurulan ilişkilerin analiz edilmesi gibi konularda yardımcı olmaktadır. Bu sebeple, sosyoloji perspektifinden hukukun ele alınması, disiplinlerarası bir yaklaşımla değerlendirmelerin yapılması önem arz etmektedir. Hukuk sosyolojisi, hukuku sosyal yaşamın içinde ortaya çıkan toplumsal bir olgu olarak ele almaktadır. Bu nedenle hukuk sosyolojisi hukuk kurallarının toplumsal yaşamdaki köklerini, insan ve grup davranışları üzerindeki etkilerini araştırır; toplumsal yaşam ile hukuk arasındaki karşılıklı etkileşimi inceler. Dolayısıyla hukuk sosyolojisi normatif bir bilim değil, var olanı saptamaya yönelik pozitif bir bilimdir. Hukuk sosyolojisi hukukun toplumsal yaşamdan nasıl doğduğunu araştırırken hukuku toplumsal yaşamın bir ürünü olarak ele alır ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileriyle de ilgilenir. Hukuk sosyolojisi açısından hukuk, toplumsal yaşamın devamlılığı bağlamında gerekli olan sosyal düzeni korumak ve sürdürmek adına işlevsel olan temel bir sosyal kurumdur.

Toplumsal yaşamın düzeni çeşitli şekillerdeki sosyal kontrol araçlarıyla sağlanır. Hukuk, bu normlar içerisinde yazılı hale getirilmiş ve yaptırımı devlet otoritesiyle sağlanan en güçlü sosyal kontrol aracıdır. Hukukun kaynağını sosyal yaşam oluşturduğundan hukuksal düzenlemelerin kaynağında da sosyal olgular vardır. Toplumun olduğu her yerde hukukun olduğu anlayışına uygun olarak hukuk geçmişten günümüze sosyal yaşamın her zaman merkezinde olmuştur. Biçimi ve dayandığı temeller farklılaşsa da hukuk, sosyal yaşamın bir gereği olarak görülmüş; sosyal yaşam hukuksal düzenlemelerle biçimlendirilmiştir. Bu noktada hukukun etkin olma problemi devreye girmektedir. Hukukun etkin olması, sosyal bir olgu olarak neyin hukuk olduğu ya da neyin hukuk olarak görülemeyeceği konularıyla ilgilidir. Tarihsel süreçte konuyla ilgili önemli tartışmalar ortaya çıkmış ve çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini literatürde yer alan kavram ve kuramlar üzerinde yürütülen tartışmalar ve sunulan yaklaşımlar oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışma kapsamında belirlenmiş olan iki sosyolog Max Weber ve Eugen Ehrlich'in hukuk sosyolojisi anlayışları ve hukuk olgusuna yaklaşımları karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Analizler yapılırken bir dizi varsayım göz önünde bulundurulmuştur. Bu varsayımlar şu şekilde sıralanabilir; hukuk toplumsal niteliklere sahip olan bir olgudur. Hukukun ortaya çıkışında etkili olan, kaynak olma rolünü üstlenen etken toplumsal yaşamdır. Normların kümesi olarak ifade edilebilecek hukuk olgusu ile egemen otorite olgusu arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yine hukukun barındırdığı ve yerine getirdiği toplumsal işlevler, toplumsal yaşam içindeki düzeni oluşturmak ve sürdürmek için gereklidir. Bütün toplumsal kurumlar arasında etkileşim kurulabildiği gibi hukuk olgusu da hem toplumsal kurumlarla, hem de toplumsal yaşam içindeki değişim, gelişim ve dönüşümlerle karşılıklı bir etkileşim içindedir. Buna paralel olarak değişim süreçlerine uyum sağlanmaktadır. Hukuk, siyaset, ekonomi, din gibi diğer toplumsal kurumlarla süreklilik arz eden bir etkileşim halindedir.

Bu çalışma hukuk sosyolojisinin öncü iki ismi Max Weber ve Eugen Ehrlich'in hukuka yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı ve hukuk sosyolojisinin gelişimine katkılarını tartışmayı amaçlamaktadır. Hukuk sosyolojisinde iki farklı geleneği temsil eden bu iki sosyologdan Weber toplumsal eylem merkezli sosyoloji

kuramı ile uyumlu olarak hukuka da bu perspektiften yaklaşmıştır. Doğal hukuk ile pozitif hukuk arasında ayırım yapan Weber'in esas ilgisi pozitif hukuka yöneliktir. Öte yandan Weber hukukun rasyonelleşmesini tarihsel bağlam içerisinde ve karşılaştırmalı bir yöntem ile ele almaktadır. Bu itibarla Weber hukukun rasyonelleşme süreci ve ona etki eden faktörler ile ilgilenmektedir. Bunu yaparken bir yanda hukuk ile ekonomi ve siyaset gibi toplumsal yaşamın diğer alanlarında meydana gelen rasyonelleşme süreçlerinin ilişkisini tartışmakta bir yandan da hukukçular sınıfının rolüne vurgu yapmaktadır. Öte yandan Ehrlich hukuku toplumsal birliklerin içsel düzeninde temellendirmektedir. Ehrlich'in hukuk sosyolojisinin merkezinde toplumsal birlikler ile hukuksal olgular yer almaktadır. Doğal hukuk yaklaşımına olduğu kadar hukuksal pozitivizm yaklaşımına da karşı çıkan Ehrlich kendi hukuk kuramını yaşayan hukuk olarak tanımlamaktadır. Literatürde yer alan gerek birincil gerekse de ikincil kaynakların taranmasıyla elde edilen veriler, esas itibarıyla literatür taramasına dayandırılmıştır. Bu sebeple elde edilen veriler, bu verilerin analiz edilmesi, karşılaştırılması, tartışılması ve değerlendirilmesi belirlenen konu bağlamında oluşturulan ve literatüre kazandırılmış olan eserler üzerinden yürütülmüştür.

Birinci bölümde hukuk ile toplum arasındaki ilişki kavramsal ve kuramsal boyutta ele alınmaktadır. İlk olarak hukuk olgusunun kavramsal inşasının çözümlenmesi hedeflenmiştir. Bireylerin toplumsal birlikteliklerinin nasıl meydana geldiğine yer verilen bu bölümde etkileşim, iletişim ve ilişkilerin önemine yer verilmiştir. Bireyler çevre olarak ifade edilen toplumda kendini konumlandırabilmektedir. Bu konumlandırma toplu yaşama isteğini beraberinde getirdiği gibi sosyalleşmeyi de yine beraberinde getirmektedir. Zamanın getirdiği değişim ile beraber yazılı kurallar artan biçimde yazısız kuralların yerini almaya başlamıştır. Dolayısıyla bu noktayla paralel olarak yazılı kurallar detaylandırılmış olup davranışlar bu kurallar çerçevesinde bireylerin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirilebileceği gibi istemsiz olarak iradesi dışında da gerçekleşebildiğine yer verilmiştir.

Toplumsal yaşamın şekillenmesi bazı zorunlulukları beraberinde getirir ve bu zorunluluklar kuralları oluşturur. Düzenin oluşturulmasının en güçlü sağlayıcısı ise hukuktur. Toplumsal yaşam kuralları ile hukuk kuralları birbirine paralel bir şekilde ilerlemektedir. Hukuk kurallarına görgü kuralları, ahlaki değerler, dini kabuller, örf

ve adetler eşlik etmektedir. Birinci bölümde ayrıca hukukun anlam ve amaçlarına ilişkin kuramsal tartışmalara yer verilmiştir. Anlamlarına göre; pozitif hukuk, mevzu hukuk, tarihi hukuk, doğal hukuk, objektif ve sübjektif hukuk şeklinde sıralanmıştır. Hukukun amaçları ise; barışı sağlamak, çatışmayı önlemek, dengeli ilişki ağlarının kurulmasını sağlamak, özgürlüğün korunması, sosyalleşme süreçlerinin iyileştirilmesi ve güven olarak detaylandırılmıştır. Toplumsal yaşamın düzenlenmesi hukukun amacının gerçekleşmesine bağlıdır. Bu gerçekleşmeyi sağlayan unsurlar emir, konu ve yaptırım olarak saptanmış ve detaylandırılmıştır.

Çalışmanın üzerinde durduğu diğer bir konu ise hukukun kaynaklarıdır. İki başlık altında toplanmış olan hukukun kaynakları dogmatik ve normatif yaklaşımlar olarak ele alınmıştır. Hukukun kaynaklarının çeşitli olduğu görüşü ise kendi içinde iki başlık altında toplanmış; irade kaynaklı ve irade dışı şeklinde detaylandırılmıştır. İrade kaynaklı yaklaşıma bakıldığında kendi içinde üçe ayrıldığı görülmektedir. Hukukun kaynağının din olduğu, kaynağın en güçlü olanın iradesi olduğu ve toplumun genel iradesi olduğudur. İrade dışı kaynaklar ise; doğal hukuk teorisi, tarihçi hukuk teorisi ve sosyolojik hukuk teorisi olarak sıralanmıştır.

Bilimler arasında hukukun uygulamalı olmasıyla hukuk bilimi, felsefi olmasıyla hukuk felsefesi, sosyolojik boyutlarıyla ise toplumsal olguyu meydana getirmesi nedeniyle hukuk sosyolojisi ilgilenmektedir. Bu bağlamda bakıldığında ampirik olarak değerlendirme yapan hukukçular, sosyolojik kuramların gerekliliğine önem vermektedir. Toplumsal yaşam içinde düzenin sağlanması, düzene uyulması ve sürdürülmesi hukuk kurallarına bağlıdır. Hukuk bireylerin davranışları üzerinde etkin rol oynayan bir rehber niteliği taşımaktadır. Birinci bölümde aynı zamanda hukukun gücünün ne olduğu, kuralların neye göre etkili olup olmadığı, hukukun insan davranışlarını nasıl etkilediği gibi birçok sorunun cevabı sosyoloji disiplini perspektifinden aranmıştır. Toplumsal olgu olarak hukuk, toplum organizasyonunu gerçekleştiren kurumdur. Sosyolojinin ise hukuk biliminin gelişmesine ışık tutan, toplumsal örgütlenme ilkeleriyle yakından ilgilenen bilim dalı olduğu görülmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümünde Max Weber'in hukuk sosyolojisi alanındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu kavramsallaştırmalar ve yaklaşımlar hukuk sosyolojisi alanını oluşturan kuramsal zemini desteklemek yönünden yararlı ve önemli olarak görülmüştür. Bu çerçevede ilk olarak Weber'in toplum kuramının merkezinde

bulunan toplumsal eylem, toplumsal eylem çeşitleri, rasyonelleşme olgusu, ekonomik rasyonelleşme, kapitalizmin doğuşu, siyasal rasyonelleşme, egemenliğin dönüşümü, hukukun rasyonelleşmesi gibi ana temalara odaklanılmıştır.

Weber sosyolojinin temel konusunun bireyin eylemleri olduğunu vurgulamaktadır. Her şeyin temelinde yer alan bu eylemlerin yolu anlamak, açıklamak ve yorumlamaktan geçmektedir. Bu sebeple sosyoloji toplumsal olguları yok sayamaz. Buradan hareketle Weber yorumlama ile nedensellik arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişkinin anlaşılması beraberinde toplumsal çözümü getirmektedir. Çözümlemede kullandığı yöntem ise ideal tipleri ve tarihsel analizi temel almaktır.

Weber'e göre toplumsal eylem nesnel değildir ve eylemin ardındaki amaç da öznelidir. Bu nedendir ki eylem ancak yorumlanarak anlaşılabilir. Bu itibarla yorumlayarak anlama Weber'in toplum kuramının esasını oluşturmaktadır. Temele alınan birey ve yine bireylerin yaşamlarını içinde sürdürdüğü toplumlar göz önüne alındığında değerler ve düşüncelerin insan yaşamını etkilediği görülmektedir. Toplumsal yaşantıyı etkileyen kültür, bireylerin eylemlerini biçimlendirmektedir. Toplumsal eylemlerin bir araya gelmesiyle oluşan etkileşime Weber, toplumsal ilişki adını vermektedir. Toplumsal ilişki iki grupta incelenmektedir. Bu gruplardan ilki geçici, ikincisi ise kalıcıdır. Weber'in sosyolojik analizlerin temelinde ise toplumsal eylem yer almaktadır. Toplumsal eylemi dört grupta ele alan Weber'e göre bunlar sırasıyla; amaca yönelik akılcı eylem, değere yönelik akılcı eylem, duygusal eylem ve geleneksel eylemdir.

Weber'in sosyolojisindeki diğer ana temalar ekonomik rasyonelleşme, kapitalizmin doğuşu ve egemenliktir. Weber bu noktada toplumsal yaşamda görünür olan kapitalizm olgusu ile kâr hırsının aynı şey olmadığı vurgusunu yapmaktadır. Egemenliği ise toplumu oluşturan bireylerin bir kısmının kurallara uyma olasılığı olarak tanımlamaktadır. Temelinde gönüllülük ve çıkar ilişkilerinin yer aldığını belirtmektedir. Bürokrasi Weber'e göre profesyonel görevlilerin yer aldığı, iş bölümünün olduğu ve hiyerarşinin hakim olduğu örgütlü yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Eugen Ehrlich'in hukuk olgusuna yaklaşımı, hukuk sosyolojisi çerçevesindeki görüşleri ve hukuk sosyolojisinin gelişimine yaptığı katkısı ele alınmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak Ehrlich hakkında kısa bir biyografik bilgi ve çalışmaları hakkında kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Bunun yanı sıra Ehrlich'in toplum düşüncesi ve sosyoloji disiplini özelindeki yaklaşımı analiz edilmiştir. Temsilcisi olduğu hukuk anlayışı, toplumsal birlikteliklerle beraber hukuk kavramını ortak paydada değerlendirmesi, hukuk olgusunun dayandığı toplumsal olgular üzerine yaptığı değerlendirmeler, devlet kurumu ve egemen otorite anlayışıyla yine hukuk olgusunun ilişkisine dair olan görüşleri ele alınmıştır.

Eugen Ehrlich modern hukuk sosyolojisinin ve yaşayan hukuk teorisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Toplum olgusunu soyut olarak ele almaktansa toplumsal yaşam içindeki işlevi ile birlikte ele almaktadır. Ehrlich'e göre toplumsal ilişkiler ile gerçeklikler hukukun kaynağını oluşturmaktadır. Yaşadığı dönemdeki hukuk mantığına karşılık yaşayan hukuk kavramını literatüre kazandıran Ehrlich, bütüncül bir hukuk anlayışı kurmanın ötesine geçmeyi amaçlamaktadır. Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar ile hukuk normları arasında ilişki kurmak da yine amaçları arasında yer almaktadır. Toplumsal yaşamda hukuk birleştirici ve bütünleştirici bir işleve sahip olduğu vurgusu kuramlarının arka planında bulunmaktadır. Devlet düzenini oluşturan yasaların belirli bir sistem içinde yorumlanması Ehrlich'in yaklaşımını meydana getirmektedir. Pratik bilgilerin bir araya gelmesiyle hukuk biliminin şekillendiğini belirtmektedir.

Özetle, hukuk sosyolojisinin iki öncü temsilcisi olarak Max Weber ve Eugen Ehrlich hukuka yaklaşımları bir çok bakımdan birbirinden farklılaşmaktadır. Söz konusu farklılığı hukukun kökeni, tarihsel gelişimi ve hukuk ile otorite ilişkisi ana temalarında gözlemlemek mümkündür. Yapılan bu tespit, yorumların karşılaştırılmasıyla elde edilmiştir. Çalışmanın sonuç ve değerlendirme başlığını taşıyan son bölümünde Weber ve Ehrlich tarafından sosyoloji ve hukuk disiplinleri kapsamında sunulan yaklaşımların karşılaştırılmasıyla saptanan noktalara yer verilmiştir. Toplumun bütününde toplumsal eylemlerin geçerli olduğunu ifade eden Weber için hukuk sosyolojisinin, kendi kavramsallaştırması olan ideal tipler aracılığıyla hukukun rasyonelleşmesinin ele alınmasıyla desteklenebildiği görülmüştür. Öte yandan Ehrlich için ise hukuk sosyolojisinin, toplumsal yaşam

içinde bireylerin birbiriyle etkileşim kurması, birliktelikler oluşturması ve bu birliktelikler içinde oluşan toplumsal nitelikli gerçekler aracılığıyla şekillendirildiği tespit edilmiştir.

1. BÖLÜM

TOPLUM ve HUKUK İLİŞKİSİ

1.1. Toplumsal Nitelik Taşıyan Birey

Bireylerin, her zaman sınırları belli olan bir çevrede dünyaya gelip bu çevre içinde yaşamlarını sürdürmeleri bilinen ve değişmeyen bir gerçektir. Bireylerin, yaşamlarını sürdürdükleri süreç boyunca da içinde bulundukları çevreye uyum sağlama görevlerini yerine getirmeleri de yine kendilerinden beklenmektedir. Bu noktada bireylerin kendi arasında iletişim, ilişki ve etkileşim kurması çevre olarak ifade ettiğimiz ve toplum adını verdiğimiz birlikteliğin içinde kendini konumlandırabilmesini sağlamaktadır.

Bireylerin bir araya gelerek ortak bir yaşam alanı oluşturduğu ve aralarında iletişim kurarak ilişkiler oluşturduğu topluluklar toplum olarak adlandırılmaktadır. Toplumun bir olgu olarak tanımlanması için sergilenen çaba bireyler ve toplum arasındaki ilişkilerin görünümü ve özelliklerine göre değişebilmektedir. Toplu halde yaşama isteği yalnızca insan türüne ait olan bir özellik değildir. Diğer canlılar da bir arada yaşama ihtiyacı hissetmekte ve buna göre yaşam alanlarını düzenlemektedir. İnsan türüne odaklanıldığında doğuştan itibaren sosyalleşme güdüsünün var olması etkin rol üstlenmektedir. Bireyler sahip olduğu akıl ve bilinç düzeyleri aracılığıyla diğer toplum üyeleriyle bir arada yaşamını sürdürebilmekte ve yaşamı anlamlandırabilmektedir. Bu anlamlandırma çabalarının sonucunda ise insan yaşamı dinamik bir görünüm üstlenmektedir (Güriz, 2019, s. 1).

Bireyler, tarihsel süreçler içinde her zaman topluluklar halinde yaşam sürdürmüştür. Birlikte yaşama isteği, topluluk içinde yaşam sürme arzusu temel ihtiyaçlardan birisi olarak görülmektedir. Bireyler, bu istek ve arzu ile beraber doğadaki zorlu yaşam koşullarına karşı kendilerini güvene alabilmektedir. Bireysellik yerine toplumsallığın tercih edilmesi zamanın getirdiği değişime paralel olacak şekilde toplumların da kültürel başta olmak üzere diğer olgular bağlamındaki değişimini de getirmektedir. Tarihsel süreç içinde toplumsallaşma süreçleri incelendiğinde her toplumun aynı koşullarda yaşamını düzenlemediği görülmektedir

(Ayan ve Arslan, 2009, s. 3). Bireylerin doğası gereği birlikte yaşama arzusu kalıcıdır. En küçük toplumsal birliktelik göstergesi olan aile başta olmak üzere diğer topluluklar bireylerin yaşamı boyunca varlığını sergilemektedir. Bireyler ve bu topluluklar arasında kurulan etkileşim sonucunda toplumsal yaşam oluşmaktadır.

Sosyal bir varlık olarak nitelendirilebilecek birey, diğer bireylerle sürekli iletişim halinde olmak ve birtakım ilişkiler kurmak zorundadır. Yaşamını sürdürdüğü süre boyunca içine dahil olduğu topluluklar ve kurumlarda farklı şekillerde iletişim ve ilişkiler kurma mecburiyetini hissetmektedir. Kayar ve Üzülmmez'in (2013, s. 25) belirttiği gibi bireyler dünyaya geldikleri ilk andan itibaren aile adı verilen grubun bir üyesi olmakta fakat zamanla farklı ilişkiler kurma ihtiyacı duymaktadır. Dolayısıyla yalnızca aile, yeterli olmamakta ve ihtiyaçların karşılanabilmesi için aile dışında kalan toplum üyeleriyle de iletişim ve ilişki kurması gerekmektedir. Toplumsal çevre olarak adlandırılan bu topluluk ve kurumlar tarafından belirlenmiş olan kurallara bireylerin uyması beklenmektedir. Bu kurallara uyum sağladığı sürece bireylerin topluluk ve kurumlar tarafından kabul edilmesi sağlanmaktadır. Toplum ve birey arasında kurulan iletişim ve ilişkilerin huzur ve güven olguları bağlamında devam ettirilebilmesi için her davranışın bireylerin istediği gibi sergilenmemesi bazı davranışların sınırlandırılması gerekmektedir. Sınırlandırmaların yapılması da bireylerin karşılıklı olarak birbiriyle ilişki kurmasına ve karşılıklı olarak birtakım sorumlulukların doğmasına yol açmaktadır. Zamanın getirdiği değişime bağlı olarak belirlenmiş olan kuralların da barındırdığı özelliklerin değiştiği, yazısız olan kuralların yazılı kurallara dönüştüğü ve detaylandırıldığı görülmektedir. Bireysel anlamda sahip olunan hakların ve özgürlüklerin koruma altına alınmasına yardımcı olan kurallar, diğer yandan bakıldığında bazı hakların ve özgürlüklerin de sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Bu korumayı sağlayan ve sınırlandırmalara sebep olan kurallar bütünü toplumsal düzen kuralları olarak adlandırılmaktadır (Atay, 2017, s. 6).

Toplumu oluşturan bireylerin davranışları, bireyin bilinci ve iradesi dahilinde gerçekleştiği gibi öte yandan isteklerinin ve iradelerinin dışında kalan birtakım faktörler tarafından belirlenerek bu belirlenimler dahilinde de davranış ve tutumlar sergilediği görülmektedir. Bireyin kendi benliği ile ilgili olan davranışları iradesi dahilinde gerçekleştirdiği davranışlar olarak değerlendirilebilmektedir. Fakat farklı

bireylerle başka bir ifadeyle toplum içindeki kurmuş olduğu iletişim ve ilişkileri belirli nitelikler, kurallar etrafında şekillenmek zorundadır. Bu noktada rol üstlenen toplumsal düzen, özelde toplum üyeleri olan bireylerin yaşamını, genelde de toplumun yaşamını belirli bir refah düzeyine erdirtmek için uygulanan kuralların oluşturduğu yapıyı karşılamaktadır. Bu yapıya ulaşabilmek adına belirlenmiş olan bazı kurallar ve bu kurallar aracılığıyla kurulması hedeflenen bir düzen ön plana çıkmaktadır. Kurallar ve düzen aracılığıyla ise bireylerin davranışları, ilişkileri ve iletişimleri düzenlenmekte, belirli kriterler etrafında şekillendirilmektedir.

Bireylerin toplumsal yaşamdaki ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulan toplumsal düzen kurallarının sürekliliğinin sağlanabilmesi, kurulan düzenin devam ettirilebilmesi için toplumun geneli tarafından öncelikle kabul edilmesi daha sonrasında ise uygulama destekleriyle devam ettirilmesi gerekmektedir. Toplum üyeleri tarafından kabul edilmemesi, kuralların sürdürülmemesi durumunda ise kuralların ihlali durumunda devreye girecek olan yaptırımlar bireylerin karşısına sunulmaktadır (Tunçer, 2020, s. 1). Toplumsal yaşam içinde kurulan düzende geçerli olarak belirlenmiş olan kurallar bireyleri de düzenin bir aktörü haline getirmektedir. Bu kurallar aracılığıyla bireyler neleri yapıp yapmayacakları hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Kurallar dahilinde belirlenmiş olan emirler ve yasaklara karşı koymadan, uyumlu bir şekilde yaşamlarını düzenlemeleri gerektiği bireyler tarafından bilindiği gibi uyumlu olmadıkları, karşı çıktıkları sürece de karşılığında yaptırımlarla karşılaşacakları da yine bireylere yansıtılan ve onlar tarafından bilinen olgular arasında yer almaktadır.

Toplumdaki düzeni oluşturan ve devamlılığını sağlayan kurallar bütünü, bireylerin davranışları konusunda öğretici bir özellik taşımakta ve toplum tarafından kabul edilebilirliğin sağlanabilmesi için uyum sağlanması, yaşama yansıtılması gereken davranışları belirlemektedir. Davranış kuralları olarak da adlandırılan bu kurallar bütünü, bireylerin yaşamlarında yapması veya yapmaması gereken davranışları kapsamaktadır (Kayar ve Üzülmöz, 2013, s. 26).

1.2. Toplumsal Perspektiften Hukuk

Bireylerin yaşamını bir arada sürdürmesi sonucunda oluşan toplumsal olaylar farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar karşısında sergilenmesi gereken davranışların

da aynı şekilde farklılıklar göstermesi toplumda karışık bir görüntü oluşmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla karışıklık olmaması, bireylerin ve toplumun yaşantısının şekillendirilmesi için birtakım kuralların belirlenme zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk sonucunda da kural kavramı ortaya çıkmış ve yaşama yansıtılmıştır. Toplumda düzeni oluşturmak adına belirlenmiş olan emir ve yasakları kapsamına alan normlara kural adı verilmektedir (Kayar ve Üzülmaz, 2013, ss. 26–27). Özbilen'in (2013, s. 29) ifadesiyle toplumun kalıcı, bireyin geçici olduğu göz önünde bulundurulduğunda toplumsal yaşamın düzenli bir hale getirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Toplumda kurulması gereken düzenin en önemli ve güçlü sağlayıcısı hukuktur. Fakat bu düzenin yalnızca hukuk aracılığıyla kurulabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi aynı zamanda tüm toplum üyelerine erişilebilmesi mümkün olmamaktadır. Bu sebeple hukuk paydasında belirlenmiş olan kuralların toplumsal yaşam içinde bireylerin kendi yaşamlarını düzenlemek adına belirlediği kurallarla bütünleştirilmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle hukuk kuralları ile toplumsal yaşam kurallarının birbirine paralel bir seyir izlemesi beklenmektedir. Bireylerin çatışma yaşamaması, sorunlarının çözüme kavuşturulabilmesi adına başvuru noktalarının bilinmesi için destekleyici kuralların olması şarttır (Tunçer, 2020, s. 2). Bireylerin toplum içinde barış, güven ve belirli bir düzen ile yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan toplumsal düzen kuralları ve uygulamaları toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi konusunda da etkin rol üstlenmektedir. Bu noktada ilk olarak hukuk kurallarının etkili olması beklenirken toplumsal ilişkiler yalnızca hukuk kuralları ile düzenlenmemektedir. Hukuk kurallarının yanı sıra adab-ı muaşeret olarak da adlandırılan örf, adet, görgü, ahlaki, dini değerlerle oluşturulan kurallar ön plana çıkmaktadır (Pulaşlı, 1998, s. 2).

Toplumsal yaşantının belirlenmiş bir düzen içinde sürdürülmesi, kurulan ilişkilerin ve iletişimlerin düzen dahilinde ortaya çıkması, gelişmesi bazı kuralların varlığını zorunlu kılmaktadır. Bireylerin bir arada yaşamasını kolaylaştıran ve toplumsal yaşam içindeki iletişim ve ilişkileri düzenleyen birbirinden ayrılmaz olarak ifade edilen kuralların genel görünüm itibarıyla beş başlık altında kategorileştirilmesi mümkündür. Görgü kuralları, hukuk kuralları, ahlaki değerler, dini kabuller, örf ve adet şeklinde sıralanan bu beş kategorinin tek bir kategori halinde süreklilik

sağlaması mümkün değildir. Birbirleriyle ilişkili ve etkileşimli bir şekilde hareket etmeleri sürekliliklerini sağlama ve bireyler tarafından benimsenme olasılıklarını güçlendirmektedir.

Beşeri davranış normları olarak da ifade edilen toplumsal düzen kurallarının içinde yer aldığı genel çerçeve birbirinden ayrılmaz bütünün parçalarını temsil etmektedir. Bu olguların kendi arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların beraberinde getirmiş olduğu ortak noktalar birbirlerinden ayrılmaz olduklarını kanıtlar bir nitelik taşımaktadır. Belirtilen ortak noktaların odak noktasında Şen ve Eryıldız'ın (2020, s. 21) ifade ettiği gibi toplumu oluşturan bireylerin ortak faydaları yer almaktadır. Bireyselliğin arka planda tutulması ve toplum kimliğinin öne çıkarılması sonucunda oluşan toplum olma nitelikleri normlarla çevrelenmiş bir düzeni gerektirmektedir. Toplumsal yaşamın belirli bir düzen dahilinde sürdürülebilmesi için normlara uyum sağlama zorunluluğu bireyler tarafından kabul edilmektedir.

Bireylerin topluluklar halinde yaşamlarını sürdürmeye başlaması, ortak yarar paydasında buluşmaları birtakım düzen ihtiyaçlarını da beraberinde getirmektedir. Bu noktada rol üstlenen toplumsal düzen kuralları, toplum özelliklerinin bir fotoğrafını ortaya koymaktadır. Toplumsal düzen kurallarına bu perspektiften bakıldığında bir zorunluluk hali olduğu yorumu yapılabilir. Genel olarak toplumun özel olarak ise bireylerin tek başlarına, kendi istedikleri gibi keyfi bir şekilde yaşam sürdürmelerinin mümkün olmadığı bilinmektedir. Toplumsal kimliği temsil eden niteliklerin yazılı veya yazılı olmayacak şekillerde saptanarak kurallar dizisi haline getirilmesi düzeni sağlama ihtiyacını gidermektedir. Fakat bu noktada ihmal edilmemesi gereken husus, belirlenecek olan kuralın hem toplum üyeleri tarafından benimsenmesi hem de toplumsal yaşamın ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğidir. Çünkü zamanla ihtiyaçlara yanıt vermeyen normlar her ne kadar toplum üyeleri tarafından benimsenmiş olsa da geçerliğini yitirmek zorunda kalacaktır (Şen ve Eryıldız, 2020, s. 22). Bu kapsamda değerlendirilen toplumsal düzen kuralları farklı olgularla beraber şekillendirilmektedir. Bahsi geçen olgular; örf ve adet, görgü, ahlaki değerler, dini kabuller, hukuk kuralları şeklinde sıralanabilmektedir.

Örf ve Adet: Bireylerin eylemlerini düzenleyen ve yönlendiren kuralların temelinde toplumsal yaşamda görülen pratikler yer almaktadır. Bu pratiklerin toplumsal yaşamda görünür hale gelmesi ve içselleştirilmiş olması topluma dair bir

algı profilinin oluşmasına da sebep olmaktadır. Toplumun kendisine belirlemiş olduğu bu algı profiline zamanla, sosyalleşme süreçleriyle beraber bireylerin de uyum sağladığı görülmektedir. Kuralların ortaya çıktığı nokta veya ortaya çıkmasına sebep olan birey(veya bireyler belli değildir. Aynı zamanda ortaya çıkış süreçleri de net bir şekilde belirlenememektedir. Toplumsal geçmişte ortak hafızada yer alan örf ve adet ritüelleri gelecek kuşaklara da aktarılmakta böylece sürekliliği sağlanmaktadır. Ortak hafızanın, geçmişe saygının getirdiği saygınlık durumu da örf ve adetlerin devam ettirilmesi hususunda yardımcı olan unsurlardır. Zamanın değişkenliği göz önünde bulundurulduğunda değişen yaşam koşullarıyla beraber bireylerin geçmişi kendilerine referans noktası olarak seçmeleri ve burada da en iyi başvuru kaynağı olarak örf ve adetleri belirlemiş olmaları toplumsal düzenin sağlanmasında beklenen bir girişimdir. Bireyin, toplumsal yaşamla ilişkilerini kurmuş olduğu toplumsallaşma süreçleri içinde örf ve adetlere dair olan kuralları benimsemesi sağlanmakta ve nesilden nesle aktarım da böylece gerçekleşmektedir.

Görgü, gelenek, görenek ile yakından ilişkili kurallar kategorisidir. Toplumsal düzen kuralı olarak çoğu zaman belirtilmediği gibi görgü kurallarıyla iç içe geçmiştir. Örf tanımak, bilmek anlamı taşıırken adet tekrarlanarak alışkanlık haline getirilen şeydir. Birbirleri yerine kullanılsalar da özünde farklı kavramlardır. Örf pozitif anlam taşıırken adet için böyle bir içerik gerekmez. Bu kurallar olması gereken biçimde güçlendirilmiş değer yargısı içerirler. Örflerin kaynağını toplumsal alışkanlıklar oluşturmakla birlikte bu alışkanlıklar toplumsal hayatı kolaylaştıran, dayanışmayı güçlü kılan ve sosyal ilişkileri güçlendiren yapılardır.

Örf ve adetlerle belirlenmiş olan yazılı olmayan fakat bireylerin ortak hafızasında yer alan kuralların hukuk kuralları arasında etkili ve geçerli olmasının temel sebebi geçmişte bir şekilde meydana gelmiş eylemlerin hala geçerliliğini koruması ve aynı şekilde yapılması gerektiğine olan kuvvetli inançtır. Güriz'in (2019, s. 9) belirttiği gibi örf ve adetler çerçevesinde belirlenmiş olan kuralların bireylerin yaşamında izler oluşturması bir anda gerçekleşmemektedir. Yavaş şekilde ilerleyen bir süreci ifade eden örf ve adet kuralları sürekli sergilenen davranışlar ekseninde kendine yansımalar bulmaktadır. Bir nevi alışkanlıkların sonucunda oluştuğunu söylemek de doğru olacaktır. Fakat tek bir birey değil de bütün toplumu oluşturan bireyler tarafından bu davranışların sergilenmesi gerektiği de davranışların örf ve adet olarak

nitelendirilmesi konusunda önemli olduğu belirtilmelidir. Tarihsel süreç içinde bakıldığı zaman hukuk kurumlarının ve temsilcilerinin karar verirken kendilerine kaynak noktası olarak ilk başta örf ve adetleri seçtiği görülmektedir. Zamanın değişkenliğiyle beraber meydana gelen toplumsal değişimler ve örf adetlerin yeterli olmadığı karar verme gereksinimi olan hallerde yeni çözümler üretilmiştir.

Genel itibarıyla bakıldığında bir ülke sınırları içinde yaşayan ve toplum birliğini oluşturan bireyler tarafından uyulması beklenen davranışların tümü örf ve adet kuralları kapsamına girmektedir. Vurgulanan davranışlar sürekli bir tekrar halinde olduğu için zamanla adet, beklenti haline geldiği için de örf haline bürünmektedir. Örf ve adetlerin belirgin olan özelliklerinden birisi toplumun geneli tarafından yoğun bir inanç hali olması ve tüm toplum üyeleri tarafından uyulması beklenen davranışlar şeklinde toplumsal yaşam içinde yer almasıdır. Toplumsal yaşamı sert ve esnetilmez kurallarla çevreleyen kanunların temelinde de örf ve adetler yer almaktadır (Erdoğan, 2020, ss. 26–27).

Görgü Kuralları: Bireyin yaşamını sürdürdüğü toplum içindeki davranışlarını düzenlemesine yardımcı olan kurallar bütünüdür. Bireylerin belirli zaman dilimlerinde, yine belirli olan mekanlarda ve durumlarda nasıl davranışlar sergilemesi gerektiğini belirlemektedir. Bireyin, toplumun diğer üyeleriyle iletişim kurduğu anlarda hangi tutumlara sahip olması gerekiyorsa yine bu kuralların dahilinde belirlenmekte ve bireye sunulmaktadır. Her ne kadar ifadede belirli bir zaman, mekan ve durum vurgusu yapılmış olsa da aslında görgü kurallarının yaşamın tümüne yayılmış şekilde varlık gösterdiğini ifade etmek doğru olacaktır. Konuşma biçimleri, giyim tarzları, oturma şekilleri, yeme içme düzenleri, belirli ritüeller dahilinde sergilenen hareketlerin düzeni vs. görgü kuralları çerçevesinde belirlenmiş kurallardır. Yalnızca görgü kurallarının toplumsal yaşamı düzenlenmesi beklenmemekte, diğer toplumsal düzen kurallarıyla ilişki içinde varlığını devam ettirmesi gerekliliği açığa çıkmaktadır (Kalabalık, 2020, ss. 37–38). Sosyal ilişkilerin zarar görmemesi görgü kurallarına uyulmasıyla mümkündür. “Görgülü insan” başkalarına karşı nazik, zarif , saygılı ve sosyal ilişkilerini sağlıklı bir süreçte yürütebilen kişiler olarak tanımlanır. En yalın kurallar kişiler arası ilişkileri etkileyen bu kurallardır. Görgü kuralları, toplum üyesi kişilerin, toplumsal yapının karmaşıklık

düzeyine göre farklılıklar gösterir. Küçük yerleşim birimlerinde daha etkin ve yoğundur. Bu kurallar yerleşim birimi büyüdükçe farklılaşır.

Görgü kurallarının toplumsal hafızanın bir ürünü olduğu ve uzun yıllar boyunca toplumsal yaşam içindeki ilişkilerle beraber edinilen birikimlerin sonucuna ortaya çıktığı belirtilmelidir. Toplumda yer alan bütün bireyleri ilgilendirmesinin beklenebileceği gibi öte yandan yalnızca belli bir kesimini ilgilendirmesi de beklenebilmektedir. Görgü kuralları, ahlak kuralları ile benzerlik gösterse de toplumsal yaşamın sürdürülmesi konusunda barındırdığı önem, sergilendiği zaman, mekan, toplumu oluşturan bireyler gibi olgular odağında incelendiğinde farklılık gösterdiği saptanabilmektedir. Bireylerin birbiriyle selamlaşmasından yemek yemeye, bireylerin birbiriyle iletişim ve ilişki kurmasından toplumsal nitelik taşıyan olaylar karşısında verilecek tepkilere kadar hepsi bir noktada görgü kurallarıyla ilintilidir. Bu ilintinin oluşturucusu ve devamlılığını sağlayan ise kültürdür. Fakat bu noktada belirtilmesi gereken görgü kurallarının devletin yaptırım gücüyle ilişkisi olmadığıdır (Özbilen, 2013, s. 42).

Toplumsal düzen kurallarının yerine getirilmemesi durumunda devreye giren yaptırımların, görgü kuralları söz konusu olduğunda daha manevi boyutlarda kaldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle görgü kurallarına uyumsuzluk hali devletin herhangi bir yaptırımını gerektirmediği gibi toplumun genelinden de bir tepkiyle karşılaşılmasına sebep olmadığı görülebilmektedir. Daha küçük ölçekli, yakın çevrede yer alan toplum üyelerinin dışlaması, kaba olarak değerlendirmesi gibi yaptırımlarla karşılaşılması mümkündür. Görgü kurallarına uyulmadığında sınırlıda olsa bir tepkiyle karşılaşılır. Kişi bu durumda mahcubiyet duygusuna kapılabilir. Bu durum manevi nitelikli bir yaptırımdır. Durum böyle olunca görgü kurallarının asıl amacı gündelik hayata incelik katmaktır. Hukuk kuralı niteliğini alan kurallar arasında kısıtlıda olsa bazı kurallar mevcuttur. Bunlardan; kamu personelinin yazlık-kışlık kıyafetleri, askerlikte astın üstünü selamlaması vs. bir yönetmelik çerçevesinde düzenlenip aykırı davranıldığında disiplin cezası ile cezalandırılmaları örnek olarak gösterilebilir. Görgü kuralları toplumsal çevrenin ürünü olmakla birlikte kişinin dışında olan gerçekliktir. Hukuk kuralları ise devlet tarafından oluşturulmuş kurallar bütünüdür.

Ahlaki Değerler: Bireylerin hem bireysel hem de toplumsal yaşamları içinde sergilemekte oldukları davranışların iyi, kötü, doğru, yanlış gibi nitelendirmelerle ifade edilmesini sağlayan toplumsal değer yargıları ahlaki değerler aracılığıyla oluşturulmaktadır. Ahlaki değerlerle belirlenen kuralların değişebilmesi mümkündür. Evrensel olarak geçerli olan bir ahlak anlayışından bahsedebilmek doğru olmamaktadır. Her toplumun, kültürün kendi değerlerini belirlemesi ve bu değerler etrafında da kurallar koyabilmesi söz konusu olmaktadır (Özbilen, 2013, ss. 38–39). Ahlak olgusu, bireylerin sergilemekte olduğu davranışlar üzerinde farklı nitelendirmeler yapılmasına imkan tanımaktadır. Bu nitelendirmeler olumlu ve olumsuz nitelikler ekseninde sürdürülmektedir. Yaşam içinde yapılması veya yapılmaması gereken davranışlar, sergilenmesi veya sergilenmemesi tutumlar ahlaki değerler aracılığıyla belirlenmekte ve ahlak kuralları kapsamına dahil edilmektedir. Ahlak kuralları, görgü kurallarıyla kıyaslandığında tarihsel ve toplumsal değeri daha güçlü, yaygın, yoğun ve daha geniş bir çevreye egemen olan kurallar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda bireylerin olumlu-olumsuz, iyi-kötü gibi değer yargılarına göre şekillenen buna bağlı olarak da yapılması/yapılmaması gereken davranış kurallarıdır. Emir ve yasaklar içererek kişilerin birbirine karşı vazifelerin göstermekle birlikte düzeni de beraberinde getirmektedir.

Bireylerin herhangi bir durum, olay ve olgu karşısında nasıl davranacağına ve hangi eylemi gerçekleştireceğine dair verdiği cevaplara değer yüklenmesi aracılığıyla normlar oluşturulmuş ve bunun sonucunda da ahlaki değerler, ahlaki yargılar oluşmuştur. Bireylerin davranışlarını şekillendirmesinin yanında aynı zamanda ahlaki değerlerin toplum gözünde “iyi insan” olma profilini oluşturduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. İyi olana ulaşmak, iyi olan statüsünde yer almak ve kişiliğe dair iyi etiketini kazanabilmek için ahlaki değerlere, ahlaki yargılara uygun hareket etmek bireylerin yaşamının bir gayesi haline gelmektedir. Ahlaki değerlerin ve yargıların içeriğinden de anlaşılacağı üzere ahlakla ilgili herhangi bir olgu doğuştan gelmediği gibi doğada da hazır bir şekilde bulunmamaktadır. Ahlak, bireyler tarafından oluşturulmakta ve dolayısıyla insan ürünü olduğu yorumu çok rahatlıkla yapılabilir. Doğada bulunan herhangi bir ahlak unsurundan, bir ahlaki değer düzeninden bahsetmek mümkün değildir. Doğanın ve doğadaki canlıların kendine uyarladığı bir düzen vardır fakat bu düzenin temelinde ahlaka dair

olgular yer almamaktadır. Kısacası ahlak kurallarının temelindeki kaynak birey, bu temeli devam ettiren ve uygulayıcı rolündeki de yine bireydir.

Ahlakın bireysel temelde şekillenmesi, toplumdan ayrı bir noktada değerlendirileceği, toplumla herhangi bir ilişkisi olmadığı yönünde bir anlam ifade etmediğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Bireyler, toplumsal yaşamın içinde farklı adlandırmalarla da olsa belirlenmiş bir kurallar sistemiyle karşılaşmaktadır. Farklı toplumlar ve gruplarla iletişim kuruldukça bu ahlak kuralları sisteminin değiştiği de görülebilmektedir. Grup ve toplum değişimlerinin yanında toplumsal kurumlar özelinde de ahlak kurallarının değişim gösterdiği görülebilmektedir. Örneğin aile kurumundaki ahlak kuralları sistemine alışan bireyin, sokakta, eğitim, din, siyaset gibi kurumlarla iletişim kurdukça ahlak kurallarının değiştiğini görebilmesi mümkündür. Her ne kadar aynı toplumun üyesi olan bireyler tarafından oluşturulan toplumsal kurumlar olsalar dahi kendi içlerinde kurumların misyonları gereği ahlaki değerlerin değişiklik gösterebilmesi imkan dahilindedir.

Bireyler içinde bulundukları toplumun değerlerinden kendini soyutlayamaz. Hangi tür davranışların ahlaki sayıldığını bilir ve buna göre davranır. İyi, saygın, erdemle, kötülük yapmaktan kaçınan kişi olarak tanınmak ister ve davranışlarını kendi bilincinde değerlendirir. Bu değerlendirme sonucunda sübjektif ve objektif ahlak ayrımı ortaya çıkar. Özbilen'in (2013, s. 40) ifade ettiği doğrultuda bakıldığında sübjektif ahlak kapsamına bireysel odaklı olarak sergilenen davranışların girdiği görülmektedir. Örneğin yalan söylemek, diğer bireylerin yaşantısına dair kötü düşüncelere sahip olmak gibi davranışlar sübjektif ahlakı temsil etmektedir. Bu örneklerden hareketle sübjektif ahlakın kişinin kendi vicdanına karşı sorumluluklarını gösterdiği görülmektedir. Diğer taraftan objektif ahlak kurallarına bakıldığında ise kişilerin birbirine karşı ödevlerini içeren, toplumca onaylanmış kuralları kapsadığı söylenebilmektedir. Yine Özbilen'in (2013, s. 40) çalışmasında verdiği örnekten hareketle detaylandırılacak olursa diğer bireylere karşı olan davranışların zarar verici olması, başka bireylerin yaşamlarına müdahalede bulunma, maddi manevi unsurları yok sayarak zarar verme objektif ahlakın sınırları içinde yer almaktadır.

Kalabalık'ın (2020, s. 36) ifadesiyle ahlak kurallarını iki başlık altında detaylandırmak mümkündür. Bu iki başlıktan ilki kişiselliği kapsamakta ikincisi ise

toplumsallığı kapsamaktadır. Sübjektif olarak adlandırılan ahlak kurallarına göre bireylerin kendine karşı sorumlulukları ifade edilmektedir. Genel olarak belirlenmiş ahlak kurallarının dışında bireylerin özel olarak benimsediği, toplumdan ayrı noktada kendilerini konumlandıkları değerler ve beraberinde şekillenen kuralların varlığının da kabul edildiği görülmektedir. Öte yandan toplumsal yaşam içinde bireylerin kurmuş oldukları ilişkiler çerçevesinde açığa çıkan ve davranışları biçimlendiren kurallar da objektif ahlak kuralları olarak adlandırılmaktadır. Toplumun genelinde hakim olan ahlaki değerler, davranış normları ve ilkeler objektif ahlak kurallarının içeriğini oluşturmaktadır. Toplumun bireyden beklentilerini, sergilemesi gereken davranış ve tutumların birer göstergesi olarak düşünülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla objektif ahlak kurallarının toplumsal yaşam içinde bütünleştirici bir etkisi olduğu da belirtilmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır.

Dini Kabuller: Toplamların ilk hali olarak bilinen ilkel topluluklarda düzen sağlanması, bireyler arasında iletişimin sağlam temellerde yer alması korku olgusu aracılığıyla sağlanmıştır. Topluma ait olan geleneksel olguların doğaüstü varlıklar tarafından belirlenmesi ve korunması gibi düşünceler toplumsal yaşamı düzenleme konusunda sürekliliği sağlamıştır. Hukuk kurallarının ilk başlangıcında dini ritüellerin hukukla birleştirilerek sunulduğu ve kapsamının belirlendiği de görülmektedir. Eski Yunan toplumlarında, hukukun dini hayatın temsilcisi olan rahiplerin aynı zamanda hukukun da temsilcisi olarak hakim görevini üstlendikleri bilinmektedir. Rahiplerin hukuk ile ilgili kararları verirken referans noktası olarak kendilerine dini kaynakları seçmeleri yaygın hale gelmiş bir uygulamadır. Yalnızca dini unsurlar değil rahiplerin karar vermeleri konusunda örf ve adetleri de yine kendilerine kaynak olarak belirledikleri durumlar bulunmaktadır. Roma devletinde uygulanan hukuk kurallarının barındırdığı özellikleri de yine dini bir nitelik taşımaktadır. Dini olguların toplumsal düzen kurallarını etkilemesi yalnızca ilkel olarak adlandırılan toplumlarda görülmemektedir. Orta Çağ dönemine gelindiğinde Avrupa ülkelerine bakıldığında kilisenin toplumu oluşturan olgular ve değişkenler üzerinde söz sahibi olduğu durumlar mevcuttur. Dinin toplumun bütün kurumlarına olan etkisi uzun bir süre devam etmiştir. Bireylerin hayatını kontrol etme görevi devlet kurumundan ziyade din kurumları üzerinden yürütülmüş ve geçerliği sarsılmaz ve tartışılmaz bir olgu olarak sunulmuştur. Fakat hukukun doğası gereği

değişme olgusuyla yakından ilişkili olması öte yandan dinin de değişimden uzak durması laiklik adı verilen din ve devletle ilgili olguların birbirinden ayrılmasına yol açmıştır (Güriz, 2019, ss. 7–8).

Her din belirli davranışları emreder, bazı davranışları yasaklar, ödül ve cezanın olduğunu bildirir. İlk ortaya çıkan dini kurallardır ve ilkel toplumlarda sosyal düzenin temelini oluşturur. Din kuralları kulların birbiriyle olan ilişkilerini, kul tanrı ilişkilerini ve kişilerin kurumlarla olan ilişkilerini kapsar. Uhrevi ve dünyevi olarak ikiye ayrılmakla beraber uhrevi kurallar tanrı kul ilişkisini kapsarken dünyevi kurallar kişilerin karşılıklı ilişkilerini kapsar. Din kurallarının değişmeme özelliği temel ilkeler ile sınırlıdır. Hristiyanlıkta dogmalar İslamiyet’te naslar örnek olarak gösterilebilir. Temel kuralların bile bir kısmının en azından nasıl anlaşılması gerektiği hususu zamanla aynı din içinde zamanla farklı akımların doğmasına yol açarak mezhepleri ve tarikatları ortaya çıkarmıştır.

Din, hukuk, devlet ve Tanrı dörtlüsü Batı’da Rönesans ve Reform hareketleri ile etkinlik kazanmıştır. Dininin toplumsal davranışın belirleyicisi olduğu hususunun tartışma alanına güçlü bir şekilde çekilmesi gerektiği Reform hareketlerinin öncüsü sayesinde olmuştur. Dinin tekdüze yönündeki uygulamanın aşılmalıdır. Dinin niteliği teolojik olduğu kadar, hukuki, sosyolojik yönüyle de toplumsal davranış kurallarında pek çok farklı değerlendirmelere konu olmuştur.

Hukuk Kuralları: İhmal edilmesi, uyumsuz davranılması durumunda yaptırımlarının manevi koşullarda ortaya çıktığı görülen örf adet, görgü, ahlak ve dini kabullerin şekillendirdiği kurallar toplumsal düzeni sağlama konusunda yetersiz kalmakta bu sebeple arka planlarını güçlendirecek bir kurallar bütününe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesi noktasında ise hukuk kuralları büyük ve önemli bir rol üstlenmektedir. Anayurt’un (2020, s. 39) ifadesiyle bireyler arasındaki ilişkileri devlet gücünün yaptırımıyla desteklenmesi sonucunda oluşan hukuk kuralları toplumsal fayda temelinde oluşturulmaktadır. Genel amacı, adalet olgusunun toplumsal yaşama yerleştirilmesi ve bunun sonucunda oluşan ilişkilerin düzenlenmesidir. Kamu yararı ve devletin yaptırım gücü göz önünde bulundurulduğunda toplumsal düzen kuralları arasında en etkili olarak nitelendirilmesi mümkündür.

Kurulan toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi, bireylerin toplumsal yaşama uygun bir şekilde yaşamlarını düzenleyebilmeleri hukuk kurallarının genel eksenine ve bu genel eksen içinde yer alan yaptırımlarına bağlı olmaktadır. Hukuk kurallarının sahip olduğu niteliklerden olan zorlayıcı olma hali, yaptırımlarının da maddi olmasını ve böylece daha katı bir şekilde kuralların desteklenmesini sağlamaktadır. Bireylerin, toplumsal yaşam içinde kişilerin birbirleriyle ve toplumla kurmuş oldukları ilişkileri kamunun sahip olduğu güç ile beraber biçimlendirmesi, zorunlu tuttuğu kurallar aracılığıyla sınırlar çizmesi mümkün olmakta ve bu şekilde herhangi bir uyumsuzluk durumunun önüne geçilmekte, bireylere karşı caydırıcı bir profil çizilmektedir.

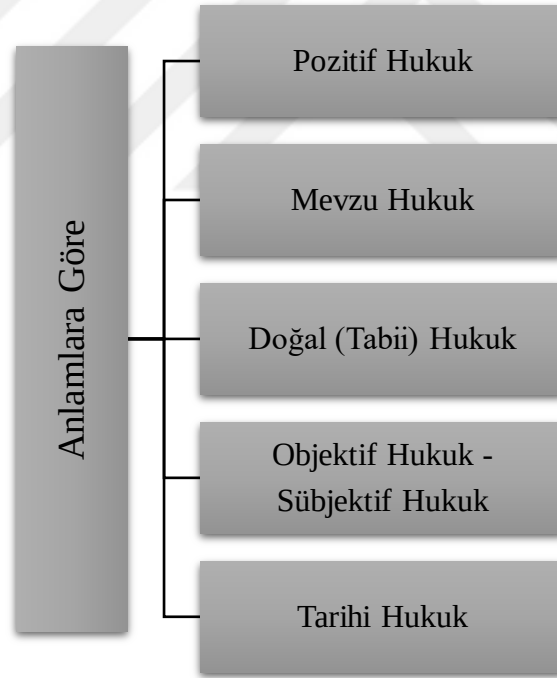
1.2.1. Hukukun Toplumsal Yaşam İçinde Taşıdığı Farklı Anlamlar ve Amaçları

Hukuk, anlamı ve görünümleri itibariyle değerlendirildiğinde yalnızca tek bir bilimin bakış açısından incelenerek tanımlanıyor gibi görünmekte fakat birçok disiplinin perspektifinden sunulan yaklaşımlarla beraber tanımları şekillendirilmektedir. Radbruch'un (2015, s. 144) vurgulamış olduğu gibi tekil olan bir hukuk tanımlamasından ziyade bütünü kapsayacak ve tekilden çoğul tanımlamalara doğru gidecek nitelikte tanımlar elde edilmeye çalışılmaktadır. Bu gaye doğrultusunda da zıtlıklar veya benzerlikler arasında kalınmamakta, karşılaştırmalar aracılığıyla tanımlar ortaya koyulmaktadır. Tanımların kapsamış olduğu anlamlar, farklı tecrübelerin, bilimsel bilgi birikiminin, yaşanılan tarihsel dönem anlayışlarının mevcut durumundan etkilenebilmektedir. Hukuk kavramı yapı itibariyle kültür ile değerler bakımından da yakınlık kurduğu için gerçekliği de yine değerlerle paralel bir doğrultuda ilerlemektedir.

Hukuk kavramının ve biliminin kapsam alanının ne olduğunu tanımlamak veya sınırlarını belirlemeden önce sınırları dışında kalan alanların neler olduğunu belirlemek ve vurgulamak yararlı olacaktır. Bu amaç doğrultusunda hareket edildiğinde bir bilim olarak hukukun niteliği ve tam olarak konumu anlaşılacaktır. Kavramın ve bilimin kapsam alanına bakıldığında tek yönlü olan bir cevaplandırma prensibinden ziyade farklı yönlere hitap eden cevaplar ve anlamların olduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu çok yönlülük durumu ise farklı hukuk disiplinleri ve bu disiplinlerin kendi aralarında kurmuş olduğu ilişkiler çerçevesinde şekillenmektedir. Hukuk kavramına sosyoloji ve felsefe gibi disiplinler de kendi kapsamları dahilinde bakış açıları sunmuş ve bu alanlarda çalışmalar yürüten bilim

insanları da yine sahip oldukları bilimsel kimliklerle beraber çeşitli cevaplar vermiştir. Farklılıklar temelinde oluşmuş gibi görünen anlamlandırma çabalarını ortak paydalarda buluştuğunun da ifade edilmesi gerekmektedir. Tek bir disiplinin perspektifinden yaklaşımlar sunulmasının kısıtlı bir alana hizmet edeceği düşünüldüğünde disiplinlerarası bir çalışmayla tanımların yapılması doğru olmaktadır. (Antalya, 2019, s. 70).

Hukuk, kapsam ve anlam itibariyle farklı yorumlamalara açık olduğundan ötürü tarihsel süreçler içinde farklı tanımlarla ve cevaplarla karşılaştıldığı görülmektedir. Bu farklılıklar noktasında vurgulanması gereken ise hukukun amaçlara uygunluk düzeyine göre birçok noktaya temas edebileceği tanımlama yapılmakta ve bu da seçim yapma olasılığını artırmaktadır. Hukuk kavramına sahip olduğu özellikler ve yürürlük olgusu açısından bakıldığında farklı anlamlar ortaya çıkmaktadır. Bu ortaya çıkan anlamların gösterimi Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 1: Anamlarına Göre Hukuk Gösterimi

Şekil 1 incelendiğinde görülen anlamlarına göre hukuk sınıflandırmasında yedi kategori yer almaktadır. Bu kategoriler pozitif hukuk, mevzu hukuk, doğal (tabii) hukuk, objektif hukuk - sübjektif hukuk, hakkaniyet hukuk, maddi-usul hukuk ve tarihi hukuk şeklinde ifade edilmektedir.

Pozitif Hukuk: Müspet, olumlu gibi isimlerle de ifade edilen pozitif hukuk, bir ülke sınırları içinde geçerli olan ve yürürlükte bulunan tüm hukuk kurallarını kapsamaktadır. Dolayısıyla yazılı ve yazılı olmayan kurallar pozitif hukuk kapsamında değerlendirilmektedir. Kayıhan ve Ünlütepe'nin (2017, s. 5) belirttiği gibi pozitif hukukun, mevcut olan hukuk şeklinde de değerlendirilmesi uygun olmaktadır.

Mevzu Hukuk: Yetkili makamlar tarafından belirlenmiş ve yürürlükte olan hukuk kuralları mevzu hukuk kapsamına girmektedir. Pozitif hukukun kapsamında yer alan fakat örf ve adetlerle belirlenmiş olan kurallar dışındakileri mevzu hukuk kapsamına dahil etmektedir. Bunun sebebi örf ve adetlerle belirlenmiş olan kuralların toplumların doğasında her zaman bulunduğu, zaman geçtikçe de devlet tarafından kural paydasına yerleştirilmesiyle geçerliğini pekiştirmektedir. Yetkili olan bir kurum tarafından yürürlüğe koyulmadığı sürece örf ve adetlerle belirlenmiş olan kurallar mevzu hukuk dışında kalmaktadır (Kayar ve Üzülmöz, 2013, s. 49).

Doğal (Tabii) Hukuk: Belirli sınırlar dahilinde uygulanan bir hukuk sisteminden ziyade toplumların ihtiyaçlarına, bireylerin doğasına, adalete en uygun şekilde hazırlanmış olan hukuk sistemini ifade etmektedir. Bir toplumda uygulanmakta olan hukuku ifade eden pozitif hukukun arka planını oluşturan sistemi doğal (tabii) hukukun oluşturduğu düşünülmektedir. İdeal olarak nitelendirilebilecek olan hukuku doğal hukukun oluşturduğunu savunan yaklaşımların olduğu da bilinmektedir. Bu yaklaşımların savunucularından bir kısmı doğal (tabii) hukuku bir yaratıcının istekleriyle, bir kısmı bireysel akılla, bir kısmı da toplumsal kaynaklarla düşüncelerini temellendirmektedir. Farklı olarak da doğal (tabii) hukuk düzeninin savunulmayacağı, böyle bir hukuk düzeninin oluşmasının mümkün olmayacağını savunan yaklaşımların varlığı da unutulmamalıdır. Her ne kadar varlığı reddedilse bile, yürürlükte olan pozitif hukuk düzeninin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarla beraber şekillendiği ve kuralların bu doğrultuda ortaya konulduğu sonucuna ulaştırmamaktadır. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar dahilinde cevap vermesi beklenen hukuk düzeninin yetersiz kaldığının düşünüldüğü sınırlar dahilinde ihtiyaçları karşılayacak şekilde bir hukuk düzeninin olması normal karşılanmalıdır (Kayıhan ve Ünlütepe, 2017, ss. 5–6).

Objektif Hukuk – Sübjektif Hukuk: Objektif hukuk kurallar bütünüdür. Örf, adetler, yasalar, hukukun genel ilkeleri objektif hukuku oluşturmaktadır. İhtiyaçlara göre düzenlenmesinden ötürü toplum hayatını düzenlediği için “düzenleyici kurallar” da denilmektedir. Daha önce yapılan hukuk kuralları açıklamalarının hepsi objektif hukuk ile aynıdır. Şahsi ve özel konuları göze alarak değil, genel ve soyut niteliğe sahip olmasından dolayı objektif sıfatına sahiptir. Objektif hukuka kanunda denmektedir. Hukuk kelimesi iki farklı kavramı bünyesinde barındırmaktadır. Ya bir emri ya bir hareket yetkisini belirtir. Objektif hukuk emri sübjektif hukuk ise hareket yetkisi demektir. Öte yandan haklar anlamına gelen sübjektif hukuk özel ve somuttur. Özgürlüklerin, yetkilerin, hakların tamamını kapsadığı gibi kişilerin varlığı şarttır.

Tarihi Hukuk: Tarihsel süreçler içinde belli bir zaman diliminde yürürlükte olan daha sonrasında ise yürürlükten kaldırılan hukuk düzenini karşılamaktadır. Kayıhan ve Ünlütepe (2017, ss. 6–7) çalışmalarında tarihi hukuku farklı kanunlar etrafında açıklamaktadır. Bu örnekler; Mecelle Kanunu (1869-1926), Türk Medeni Kanunu (1926 - ...) şeklinde sıralanmaktadır. Her iki kanun da Türk toplum tarihinde belli tarihsel aralıklarda geçerli olmuş kanun düzenlemeleridir.

Hukukun amaçlarına bakıldığında belirgin olarak iki amaçla karşılaşılmaktadır. Bu amaçlardan ilki, ortaya çıkışı ve sahip olduğu nitelikler gereğince somut olarak tarihi bir süreci barındırmak ve bu tarihsel sürecin getirdiği niteliklere uygun olacak şekilde oluşturduğu kuralları, imkanları dahilinde gerçekleştirmesidir. İlk amacına paralel olacak şekilde oluşan ikinci amacı ise hukukun, güvenlik ve düzeni kontrol etmek, sağlamak ve korumak gibi sorumluluklarını kapsamaktadır. Fakat burada vurgulanması gereken nokta ikinci amacın gerçekleşmesinin bir şarta bağlı olmasıdır. Bu şart, her olaya, duruma ve olguya göre somut bir hukuk kuralının, uygulama şeklinin, belirli kriter ve düzen dahilinde oluşturulmasıdır (Leibholz ve Abadan, 1937, s. 530).

Toplumsal refah seviyesine erişmesini, korumasını ve bu refah seviyesini artırması konularında yardımcı olan hukuk, toplumsal yaşamı düzenlemesinin yanında topluma ait olan diğer olgular üzerinde de etkili olmaktadır. Ekonomi ve kültür de hukukla yakın ilişki kuran toplumsal olgulardır ve güncel hallerinin iyileştirilmesinin yanında daha sonraki nesiller içinde geliştirilmesinin önü açılmaktadır. Bireyler

arasında eşitlik durumlarının oluşturulması, bu eşitlik halinin korunması, güçlü ve güçsüz olan bireyler arasındaki ayrımların ortadan kaldırılması için adalet olgusunu ortaya koyması da yine hukukun hem amacı hem sorumlulukları arasında sayılabilmektedir.

Hukuk kurallarının amaçları farklı olgular bağlamında ele alınmaktadır. Öncelikle hukuk, toplumsal yaşamda barışı sağlama amacı taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda, bireylerin bir arada yaşayabilmesi, kurdukları ilişkilerin sağlıklı hale gelmesi, sosyalleşme süreçlerinde iyi koşullar ve imkanlar elde edebilmesi gibi etkenler önem arz etmektedir. Bireylerin kişisel çıkarlarının karşılıklı olarak çatışma yaşamasını engellemek, dengeli bir ilişki ağı oluşturmak için hak ve adalet olgularıyla beraber huzurlu bir toplumsal yaşam oluşturucusu olarak hukukun amaçları önemlidir (Pulaşlı, 1998, s. 3). Bireylerin birbiriyle kurmuş olduğu iletişim ve oluşturduğu ilişkilerin sonucunda oluşması beklenen barış eyleminin gerçekleşebilmesi için yer alınan ortak payda, belirlenmiş olan hukuk kurallarının toplumun bütün üyeleri tarafından bilinmesi ve bu kurallara uygun olarak yaşamın düzenlenmesidir.

Hukuk kurallarının en önemli amacı olarak görülen güven sağlama, bireylerin hukuk kurallarına karşı duyduğu güven hissiyle paralel bir ilerleme göstermektedir. Hukuk kurallarının açık, net, kesin ve sürekliliğinin sağlanması bireylerin güvenliğini pekiştirmektedir. Toplumun tüm üyelerinin eşit koşullarda aynı hukuk kurallarıyla muhatap olabilmesi güvenilir ortamın oluşmasının ön koşulu olarak görülmektedir. Güveni sağlama amacının içinde de yer alan eşitliği sağlama amacı, kuralların objektif bir şekilde uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Toplumun tüm üyelerinin hukuk önünde eşit olması, genelleştirilmiş bir kural olarak geçerliliğini korumaktadır. Hukuk kuralları aracılığıyla oluşturulan güvenilir, eşit koşullara sahip toplumlarda özgür bireylerin yaşam sürmesi, özgürlüğün korunması da yine hukukun amaçları arasında yer almaktadır. Bireylerin kendine göre eylemleri yerine getirebilmesi olarak algılanmaması gereken bu özgürlük amacı, bireysel hakların göz önünde bulundurulması sonucunda elde edilen özgürlük anlayışını ifade etmektedir (Pulaşlı, 1998, ss. 3–4).

1.3. Toplumsal Yaşamı Düzenleyen Hukuk Kurallarının Unsurları

Toplunun genelinin ve bireylerin ihtiyaçlarını giderme rollerine sahip olan hukukun amacını gerçekleştirmesini sağlayan, yaptırım gücünü pekiştiren kurallar üç temel öge barındırmaktadır. Bunlar; konu, emir ve yaptırımdır. Başka bir ifadeyle hukuk kurallarının varlığını kanıtlayabilmesi için öncelikle uygulanmasının zorunlu olması, bu zorunluluğu emretme ve yaptırım gücünü kullanarak desteklemesi gerekmektedir (Atay, 2017, s. 80). Temel ögelerden ilki olan konu, hukuk kurallarının düzenlediği kişi ilişkilerini ve bu ilişkilere ait iş ve eylemleri kapsamaktadır. Bu hususun müeyyide ögesi bakımından ortaya çıkması, hukuk kurallarına uymayan kişilere yaptırım olarak uygulanması, insan davranışı olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci temel öge emir olgusu ise, hukuk kurallarının emrettiği ya da yasaklandığı hususları içermektedir. Bu kısım hukuk kurallarının emir ögesini oluşturmaktadır. Eğer bir kuralda emir ögesi yoksa hukuk kuralı olarak kabul edilmez. Hukuk kuralının emir ögesi, hukuk kurallarının gücü olarak adlandırılır. Son temel öge olan yaptırım ise devlet tarafından desteklenen, emre aykırılık durumunda ortaya çıkan tepkiler olarak tanımlanmaktadır.

1.4. Farklı Perspektiflerden Hukukun Kaynağına İlişkin Yaklaşımlar

Hukuk, kavramsal ve sistemsal olarak analiz edildiğinde temelde iki yaklaşım yer almaktadır. Antalya'nın (2019b, s. 99) analiz ettiği bakış açısıyla bu yaklaşımlardan ilki dogmatik (betimleyici), ikincisi ise normatif yaklaşımdır. Dogmatik (betimleyici) yaklaşımı, içeriğinde hukukun kuramsal ve kavramsal arka planını neden ve sonuç ilişkileri içinde açıklamayı amaçlamaktadır. Bu amacını ise farklı incelemelerle gerçekleştirmektedir. Yapmış olduğu incelemelerden ilki hukuk kurallarıyla alakalı olan olgular üzerine olmaktadır. İkincisi, yaklaşıma uygun olacak şekilde hukukun düşünce biçimlerini anlamak üzere kavram ve kuram ortaya atmaktadır. Üçüncü inceleme ise hukuk kurallarını alt yapısında yer alan durum ve olguları nedensellik ekseninde irdelemek ve buna dair yeni kavram ve kuramlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan normatif yaklaşıma bakıldığında ise, hukuk kurallarının nasıl olması gerektiği, hangi noktalarda konumlandırılması gerektiğine yoğunlaştığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle de hukuk kurallarının sahip olduğu değerleri açıklama amacı taşıdığı rahatlıkla söylenebilmektedir.

Hukuk kurallarının ortaya çıkması, kuralların sahip olduğu nitelikler gibi olgular hukuk sosyolojisi ve ilişkili olduğu diğer disiplinler içinde ele alınmaktadır. Bu disiplinlerin perspektifinden bakıldığında hukukun çeşitli kaynakları olduğunu ifade eden görüşlerle karşılaşmaktadır. Belirtilen görüşler genel itibariyle iki farklı noktada yer almaktadır. Bu noktalardan ilki irade kaynaklı diğeri ise irade dışı hukuk olarak ifade edilmektedir. İrade kaynaklı hukuk yaklaşımında hukuku etkileyen bir iradenin, gücün, yüceliğın koymuş olduğu kurallar, yasaklar, verdiği emirler ve izinler dahilinde toplumun düzenlenmesi ifade edilmekteyken öte yandan irade dışı kaynaklı hukuk yaklaşımında ise hukuksal düzenlemelerin hukukun dışında kendi başına oluştuğı savunulmaktadır (Erdoğan, 2020, s. 45). Hukuk kaynaklarının gösteriminin yer aldığı Şekil 3 incelendiğinde farklı olgular bağlamında yaklaşımların yer aldığı görölmektedir. İlk olarak açıklanacak olan irade kaynaklı hukuk yaklaşımında irade kaynağı olarak üç etken yer almaktadır. Bunlar; tanrı, birey ve toplumdur. İrade dışı hukukun kaynaklarına bakıldığında ise doğal, tarihsel ve sosyolojik temeller üzerine kurulan bir yaklaşım temeli olduğu görölmektedir.

1.4.1. İrade Kaynaklı Hukuk

Hukuk kurallarının temelinde iradenin yer aldığını belirten bu görüş, iradenin kimden veya neyden kaynaklandığı noktasında ayrılmaktadır. İlk görüşe göre iradenin kaynağını din, ikinci görüşe göre en güçlü olan kişi veya kurum, üçüncü görüşe göre toplum tarafından belirlenmiş olan ortak irade (Erdoğan, 2020, s. 45) son olarak ise pozitivist düşünce belirtilmektedir.

Hukukun kaynağı dindir: Tüm insanları ve onların içinde yaşadığı evreni yaratan ve güç sahibi olan Tanrı, bireysel ve toplumsal hakları da belirlemekte ve dolayısıyla herkesin sorumluluklarını da belirlemektedir. Bu belirlenen haklar ve sorumluluklar çerçevesinde kurulan toplumsal ilişkiler de toplumun düzeninin kurulmasına aracılık etmektedir. Dolayısıyla hukukun kaynağının din başka bir ifadeyle ilahi irade olduğunu belirten yaklaşım bütün bu kuralların ilahi kurallarla birebir örtüştüğünü belirtmektedir (Bilge, 2017, s. 184).

Hukukun kaynağı en güçlü olanın iradesidir: Hukuk bu anlayışa göre bir iradenin ürünüdür ve bir düzendir. İrade gücünü tanrıdan değil bireylerin ya da bir topluluğun en güçlüsünden almaktadır. “En güçlü” kavramının anlamı siyaset olarak en güçlü olanı ifade etmektedir. Bu da bir gurupta, ülkede belirli zaman diliminde en güçlü

olan kişi demektir. Çoğunluğa ya da maddesel kuvvete dayanan siyasal iktidarın sonucu iradedir. Atay'ın (2017, s. 68) da vurguladığı gibi bu yaklaşım, bir Tanrının varlığını kabul etmekte ve bu kabule göre kuralları şekillendirilmesine aracılık etmektedir. Tanrının varlığının herhangi bir kanıtı ihtiyaç duymadığını varsaydıkları için, bilimsel olarak da bir doğrulama veya reddetme tutumuna sahip değildir. İlke olarak laikliği benimseyen ülkelerin hukuk sistemlerinde Tanrısal irade yaklaşımının geçerli olmadığının da vurgulanması gerekmektedir.

Hukukun kaynağı toplumun genel iradesidir: Hukuk'un en güçlü olanın ve tanrının iradesidir görüşünü reddederek milletin iradesidir görüşünü savunur. Bu düşünceye göre bireyler hukuk kurallarını belirleyenlerdir. Hukuku bireylerin iradesi meydana getirecektir. Olması gerekeni vurgulayarak en güçlü olanın iradesinde yasaların oluşmasında hep bir kotanın olduğunun kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Hobbes, John Lock ve Rousseau tarafından sunulan yaklaşımlarla şekillendirilmiştir. Bireyler arasında iyilik ve barışın yer aldığını, cezalandırılması gereken insanların cezalandırılması sonucunda toplumdaki düzenin sağlandığını belirten yaklaşımları toplumun ortak iradesi paydasında buluşmaktadır (Atay, 2017, ss. 71–72).

1.4.2. İrade Dışı Hukuk

Hukuk bilinçli iradenin ürünü olmamakla birlikte hiçbir iradenin hukuk yaratmayacağı belirtilmektedir. Hukuk insan dışında mevcuttur, kendi kendine yeten bir kavramdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında irade dışı hukuk yaklaşımlarını başlıca üç grupta toplamak mümkündür.

Tabii hukuk teorisi: Adı yüzyıllardır farklılık göstermeyen bu kavramın aslında çağlara göre değiştiği grlmektedir. İlk ağlarda insan tabiatı olarak anlaşılan hukuk kavramından ortaçağda ilahi düzen yani din yeniçağda ise insan aklı anlaşılmıştır. Hukuk tarihinde görüldüğü üzere tabii hukuk teorilerinin çeşitliliği grlmektedir. Bu çeşitli doktrinlerin ortak noktasına bakıldığında ise pozitivizme karşı oluşları yatmaktadır. Bilge'nin (2017, s. 49) alışmasında belirttiği gibi tabii hukuk teorisinin hukuka ilişkin olan yaklaşımların hepsini etkilediği grlmektedir.

Tarihi hukuk teorisi: Felsefi tarihçilik, siyasal tarihçilik ve hukuki tarihçilik gibi rasyonalist doktrinlere karşı pek çok tarihçilik adı altında çıkan sitem bulunmaktadır. Tarihi hukuk ekolü sadece hukuk ilmiyle ilgilenen felsefi ve siyasal amaçlardan uzak olarak ortaya çıkmıştır. Her hukuk sistemi tarihi hukuk ekolüne göre bulunduğu

toplumun ürünü olarak ortaya çıkar ve o topluma ait tecrübelerle gerçekleşmektedir (Bilge, 2017, s. 49).

Sosyolojik hukuk teorisi: Toplumsal yaşamın sürekli bir akış halinde olması değişimi ve gelişimi de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kurulan toplumsal ilişkilerin de bu değişim ve gelişimlerden etkilenmesi doğaldır. Devlet tarafından yaptırım gücüyle beraber desteklenerek belirlenmiş olan hukuk kurallarının dışında toplumsal yaşama uygun olarak sınırları çizilen ve bireylerden beklenen davranış normlarının oluşturduğu kurallar bütünü sosyolojik hukuk kapsamına girmektedir (Bilge, 2017, s. 49).

1.5. Toplumsal Yaşam İçinde Görünür Olan Hukuk Kurallarının Özellikleri

Hukuk kurallarının sahip olduğu temel özellikleri Tunçer (2020, s. 8) maddeler halinde şu şekilde sıralamaktadır:

- Hukuk kurallarının değer yargıları içermesi gerekmekte ve dayanak noktasını bu değer yargıları oluşturmaktadır.
- Hukuk kuralları, sonuç noktasında hukukî olgulara temas eden birey davranışları ve doğa olaylarını kapsamına dahil etmektedir. Bunlara yönelik eylem düzenlemesi yapmaktadır.
- Kural içeriklerine bakıldığında hukukun, olumlu ve olumsuz olacak şekilde nitelendirilecek emirler barındırdığı görülmektedir.
- Hukukun sahip olduğu kurallar, kamusal güç ile beraber desteklenmektedir.
- Bireylere bazı ödevler verilmekte, sorumluluklar yüklenmektedir. Bunların haricinde hukuk kurallarının bireylere yetkiler verdiğinin de vurgulanması gerekmektedir.
- Elle tutulur bir hukuk kuralları sisteminden bahsetmenin mümkün olmadığı belirtilmesi gerekmekte bundan ziyade ancak genellenebilir yaklaşımları benimseyen soyut kurallar sisteminden bahsedilmesi mümkün olabilmektedir.

1.6. Bilimler Arasında Hukuk Sosyolojisinin Yeri

Ayrı bir bilim dalı olarak sosyoloji 19. yüzyılda ortaya çıkmasından bu yana toplumsal değişmeyi temel almıştır. Sosyolojinin oluşmaya başladığı dönemde büyük ölçekli ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşümler yaşanmıştır. 20. yüzyılda hukuk, sosyolojinin etkisiyle toplumsal değişme olgusuyla alakalı olarak gelişmesini gerçekleştirme hususunda kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bu sebepten ötürü birçok konuda hukuka başvurulmuştur (Anleu, 2000, s. 1).

Sosyoloji ve hukuk iki farklı disiplin olmakla birlikte bilgi bütünü olarak sunulmaktadır. Hukukçular yalnızca mahkemelerin süreçleri ve faaliyetleriyle ilgilenirken sosyologlar daha çok siyasal yapılar ve ekonomik koşullar, hukuk ile toplumsal kurumlar arasındaki ilişkileri karşılıklı olarak incelemektedir (Anleu, 2000, s. 1). Hukuk sosyolojisi, hukuk alanındaki araştırmalarını sosyoloji ekseninde yapan bir bilim dalıdır. Çok boyutlu olgu olarak hukuk uygulamalı, felsefi ve sosyolojik boyutlarıyla norm düzenini sağlamaktadır. Bunlardan ilki uygulamalı boyutuyla hukukun niteliğini yani hukuk bilimini, ikincisi sağ töresel yönüyle hukuk felsefesini, üçüncü ve son olarak ise toplumsal bir olgu olması nedeniyle hukuk sosyolojisi alanını kapsamaktadır. Hukuk sosyolojisi yeni kurallar yaratmayarak oluşturulan yeni kuralların gelişimine katkıda bulunur ve düzeni sağlar. Her zaman hukuk bilimi ile etkileşim halinde olması ise sosyologların ön planda kuramsal gerçekliğe yer vermelerinden kaynaklanmaktadır (Topçuoğlu, 1969, ss. 91–94).

1.6.1. Hukuk Olgusunun Sosyoloji Bilimi İle İlişkisi

Bilimin ampirik doğasına uygun olarak hukuk olgusu değerlendirildiğinde tarihsel süreç içindeki yaklaşımların irdelenmesi bu noktada aydınlatıcı ve yol gösterici bir nitelik taşıyacaktır. Hukuku ampirik perspektiften değerlendiren hukukçular normatif niteliklerden ziyade sosyolojik kuramların gerekliliklerine göre hareket etmiştir. Hukuk kavramı üzerine yapılan sınıflandırmada toplumsal kontrolü göz önünde bulunduran düşünürler, toplumsal olgular ve hukuk kavramları arasında yakın ilişkiler kurmuştur.

Hukuk bilimi, Cotterrell'in Hukuk bilimin Politikası eserinde belirtmiş olduğu gibi hukuk olgusuna dair yapılan ve yalnızca doktrin olarak kabul edilen yorumlarla veya teknik kavramlarla sınırlandırılmayan bir sorgulama eylemini kapsamaktadır.

Bu perspektiften bakıldığında hukuk bilimi, birçok disiplinin kabullerini, olgularını ve perspektiflerini içinde barındırdığı için Cotterrell tarafından meta-disiplin olarak ele alınmaktadır. Ayrıca hukuk bilim kullanım alanları olarak hukuk olgusuyla ilişkili olan kurallar ve düşünme faaliyetlerinin ötesine geçtiği için Cotterrell hukuk teorisi şeklinde bir adlandırmanın daha anlamlı olacağının da altını çizmektedir (Cotterrell, 2019).

Değişmeyeceği düşünülen ve kabul edilen kurallarla oluşturulan dogmalar hukuk disiplini içinde geçerli olan olgular arasında yer almaktadır. Hukukun dogmatikliği veya dogmatik olarak hukuk disiplini, toplumsal yaşam içinde geçerli olan ve düzeni sağlayan hukuk kuralları üzerinde yorum yapma, düzen kurma ve sürdürme gibi görevleri gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla hukukla ilgili verilen eğitimlerin de dogmatik hukuk bilimi ile oluşturulduğu vurgulanmaktadır. Bu noktada öncelikle hukuk eğitiminin daha sonra da toplumsal yaşam içinde hukuk olgusunun işleyişinin değiştirilebilmesi, toplumsal yaşamın doğasına uygun hale getirilmesi için hukuk sosyolojisi ve felsefesine yakınlaştırılması gerektiği belirtilmektedir (Aktaş, 2018, s. 235). Birey, iletişim ve ilişkiler kurarak yaşamını ancak bir toplum içinde sürdürebilmektedir. Oluşturduğu bu toplumsal yaşam içinde kurulması gereken düzen belirli toplumsal kontrol araçlarıyla sağlanmak zorundadır. Toplamların ilk var olduğu andan itibaren bu kontrol araçları farklı hukuk normları ile beraber şekillendirilmektedir. Bu noktada hukukun toplumsal bir nitelik taşıdığı, bireyle, toplumla ve bireysel toplumsal yaşamla yakından ilişkili olduğu bilinmektedir (Sargın, 2009, s. 173).

Hukuk yalnızca toplumsal bir nitelik taşımamaktadır. Öte yandan toplumsal yaşamın da yine yalnızca hukukun normlarıyla sınırlı olmadığının vurgulanması gerekmektedir. Hukuk kapsamında belirlenen kurallar, toplumsal gerçekliğin sınırlı bir alanını şekillendirmektedir. Toplumsal gerçeklik ise hukuk olgusunun ortaya çıkma ve sürdürülmesi hususunda tek itici güç olarak değerlendirilmemelidir. Bundan dolayı, toplumsal gerçeklikle beraber farklı değişkenlerden söz edilmesi hukuk ve bilim, hukuk ve sosyoloji ilişkisini daha anlaşılır hale getirecektir. Hukuk, toplumsal yaşam ve bireyler üzerinde etkin rol oynayan bir olgu niteliği taşımaktadır. Bu niteliği ile beraber, hukuk kuralları, bireylerin toplumsal yaşam içinde sergiledikleri davranışları, gerçekleştirdikleri eylemleri yönlendirmekte, bir rehber görevi üstlenmektedir. Dolayısıyla bireyler de kendileri önünde rehberlik eden

kuralların belirlediği sınırlar içinde kaldığı sürece toplumsal uyum süreçlerini başarılı bir şekilde geçirmektedir. Bu noktada sosyoloji bilimi ile ilişkisi anlamlı hale gelen hukuk, toplumlar arasında değişkenlik gösteren bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada detaylı bir şekilde ele alınan toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar bağlamında irdelendiğinde toplumsal yaşamın bir düzen içinde sürekli varlık gösterebilmesi için hukukun var olmasının şart olduğu yorumu yapılabilmektedir (Ayengin, 2012, s. 27).

Hukukun kapsamlı bir şekilde kavranabilmesi için sosyolojik bilgi büyük önem taşımaktadır. Toplumsal davranış kurallarının bütünü ile hukuk normları sürekli etkileşim halindedir ve bu normların davranış kurallarını nasıl şekillendirdiği hukuk biliminin konusu değildir. Sosyolojinin yanıtlaması gereken hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında hukukun gücünün ne olduğu, hukukun insan davranışlarını toplumsal hayatta nasıl belirlediği, normların neye göre etkili olduğu ya da olmadığı gibi birçok sorunun cevabını bize vermektedir (Timasheff, 1937, ss. 226–227).

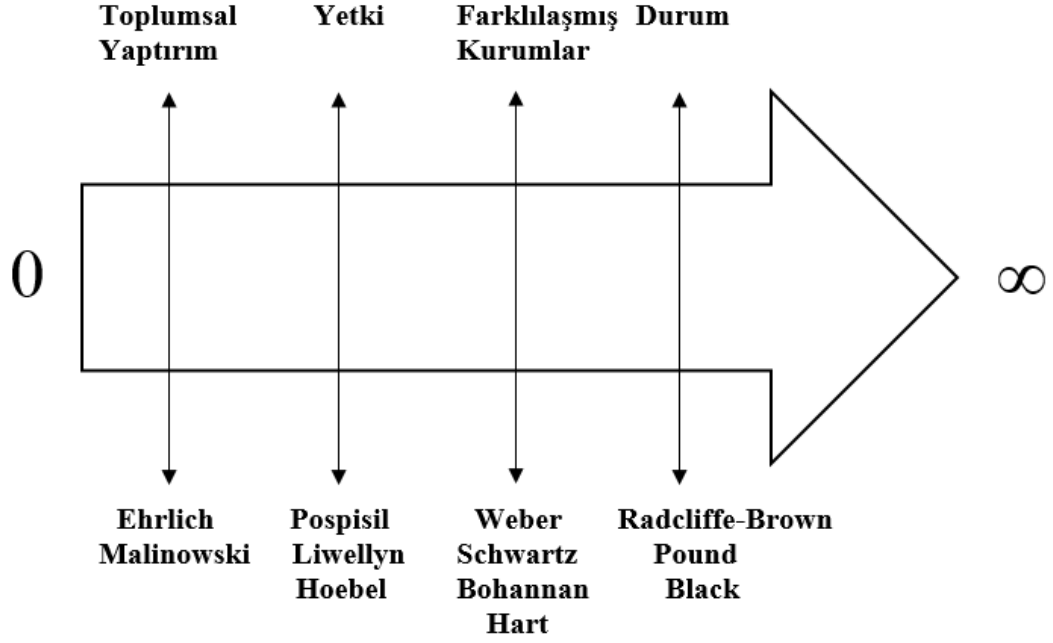
Sosyolojinin bir uzmanlık alanı olarak hukuk sosyolojisi, sosyal olgu olarak hukuk disiplini ile ilgilenmektedir. Toplumsal yaşamın hem bir sonucu hem de insan davranışlarına yön veren hukukun bu boyutunun birçok yönden incelenerek toplumsal gerçekliğin farklı yönlerdeki kısımlarıyla bağlantısının kurulması sosyolojik yöntemlerin kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte kurallar sosyoloji bilimi ekseninde incelenmektedir (Gürkan, 1994, s. 12; Topçuoğlu, 1984, s. 107). Sosyoloji ve hukuk incelendiğinde ayrı ayrı temsil edilen iki farklı yüzle karşılaşılmaktadır. Sosyoloji olguları ve olayları değerlerden bağımsız nedensellik ilişkisi içinde açıklamaya çalışırken öte yandan hukuk ise, değer yargısı içermektedir. Bu nedenle olması gerekenin ne olduğu ile hangisi olduğu sorularına cevap aranmaktadır. İtalyan Dionisio Anzilotti hukuk sosyolojisi terimini kullanan ilk hukukçudur ve Eugen Ehrlich ile birlikte bu bilim dalının kurucusu olarak kabul görmektedir (Timasheff, 1937, s. 233).

Sosyolojinin başlangıcından bu yana ilgilenmekte olduğu hukuk sosyolojik bakışın temel noktası halini alamamıştır. Toplumsal sistemden ya da yapıdan farklı soyut bir unsur olmayan hukuk, örgütlü kontrolün bir sonucudur. Başka bir ifadeyle hukuk, toplumsal bir olgu olarak toplum organizasyonunu gerçekleştiren ve sürdürülmesinde büyük katkı sağlayan kurumdur. Sosyoloji ise toplumsal örgütlenme

ilkeleriyle yakından ilgilenen bilim dalı olarak hukuk biliminin gelişmesine ışık tutmaktadır. Toplumsal örgütlerin hukuka hayat verdiği göz önüne alındığında örgütlenme ve yapılanma ilkelerinin anlaşılır olması gerekmektedir. Bu anlaşılabilirlik sosyologların kurumları ve bu kurumların hayat verdiği örgütleri inceleyerek mümkün olmaktadır (Ellwood, 1910, s. 576).

Çalışmanın da temel konusunu oluşturan Weber ve Ehrlich yaklaşımları da yine bu hususa paralellik göstermektedir. Örneğin, Ehrlich, hukuk olgusuna atfedilen üstünlük niteliğinin bir grup içinde açığa çıkan toplumsal ilişkilere dair düzenleme oluşturulması şeklinde ele almaktadır. Yine bu grup içinde bulunan her bir üyenin statüsü ve statüsüne göre üstlendiği görev ve sorumluluklarının tamamını hukukun belirlediğini vurgulamaktadır. Öte yandan Weber ise, bireylerin ve toplumun yaşam içinde uyum sağlayabilmesi, herhangi bir zorlama eylemine karşı oluşturulan düzen olduğunu savunmaktadır. Her ne kadar yalnızca Ehrlich ve Weber tanımlamalarına yer verilmiş olsa da yine aynı doğrultuda yaklaşım sunan düşünürlerin ortak bir paydada bulunduğu görülmektedir. Sosyal bilimciler özelinde bu ortak paydaya bakıldığında toplumun bütününe etkileyen bir sosyal olgunun, değişkenin veya kavramın ön planda tutulduğu bilinmektedir. Ahlak kuralları, toplumsal kontrol olgusu, toplumsal yaşam düzeni, toplumsal yaşam kuralları gibi unsurlar bu olgu, değişken ve kavramların içeriğini oluşturmaktadır.

Hukuka dair sunulan sınıflandırma yaklaşımlarını çalışmasında ele alan Griffiths (2017), hukuk kavramlarına dair yapılan sınıflandırmalar arasındaki ilişkiyi bir ölçek üzerinde göstermektedir.

Şekil 2: Hukuk Kavramlarının Sınıflandırılma İlişkisi (Griffiths, 2017, s. 105)¹

Hukuk ve toplumsal kontrol olgusu arasındaki ilişkinin gösterimi farklı şekillerde de olabilmektedir. Fakat Griffiths’ın literatüre kazandırmış olduğu Şekil 2 özelinde bakıldığında hukuk olgusunun sınıflandırılmasının ağırlıklı olarak toplumsal kontrolün farklı düzeyleri veya toplumsal kontrol kapsamında oluşan farklılaşmalar ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu noktada belirli bir sınıflandırma düzeyinin üzerinde kalan toplumsal kontrolün düşünürler tarafından yasal olarak kabul edildiği vurgulanmaktadır. Şekil 2’de görüldüğü gibi temelde kavramsal ve kuramsal farklılıklar olsa dahi düşünürlerin hukuk olgusu üzerindeki çalışmaları bu perspektiften ölçülebilir bir hale getirilebilmektedir. Dolayısıyla bilimin doğasına uygun olan ampirik perspektifle ortak paydaya getirilen hukuk olgusu, bilimsel ilerleme hususunda sunduğu bilgi birikimi sayesinde yardımcı olmaktadır (Griffiths, 2017, ss. 104–105).

Toplumsal yaşam içinde geçerli olan kuralların, yasaların ve mevzuatların değişkenlik gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda yaşam içindeki kuralların sayısı ve karmaşıklığının da arttığı görülmektedir. Hukuk bu noktada toplumsal yaşam içinde her zaman düzenleyici bir rol üstlenmektedir ve bu rolü yerine getirirken muhatap aldığı birey sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bu noktada, kural, yasa, mevzuat gibi normsal düzenlemelerin değişkenliğinin toplumsal yaşam içindeki

¹ Şekil Griffiths’ın “What is Sociology of Law? (On Law, Rules, Social Control and Sociology)” makalesinde yer almaktadır ve yazar tarafından çevrilmiştir.

etkilerini ölçen toplumsal hukuk araştırmalarının eksik olduğu vurgulanmaktadır. Modern toplumlar içinde hukukun sunduğu biçimleri, kuralların özünü ve yaşam içindeki işleyişini araştıran ampirik yöneme sahip disiplinlere ihtiyaç duyulduğu vurgusu sürekli yapılmaktadır. Normsal düzenlemelerin sürekli bir hareket halinde olduğu, değişkenlik gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, sosyal bilimlerin doğasına uygun ampirik araştırma ortamı sağladıkları görölmektedir (Anlen ve Mack, 2009, s. 10).

1.6.2. Sosyolojik Perspektiften Hukuk

Hukuk sosyolojisi kavramı, temelde hukuka sosyolojik perspektiften yaklaşım sunmanın sistematik bir hale getirilmesini karşılarken bu husus birçok açıdan yetersiz ve eksik olarak görölmektedir. Bir bilim dalı ve disiplin olarak sosyoloji ele alındığında hukuk sosyolojisi, bir alt dal olma rolü üstlenmektedir. Çağdaş sosyoloji kuramcıları bu noktada hukuka sınırlı bir alan tasvir edildiğini vurgulayarak benimsenen bu dar disiplin sınırını reddetmektedir. Bu reddetme eyleminin en belirgin örneklerinden olan Max Weber, hukuk ile ilgili olan çalışmalarını bütün çalışmaları içinde en eksiksiz olarak nitelendirebileceği parçalar olarak görmektedir. Fakat Weber'in hukuku temelde bir doktrin olarak ele alması bilim dünyasında düşüncelerinin dikkat çekmesini geciktirmiştir. Öte yandan bu gecikmenin bir sebebi de yaşanan dönemde geçerli olan hukuk kurallarının, yasaların ve yasa koyucuların ağırlıklı olarak Anglo-Amerikan hukuk sosyolojisinden ve eğilimlerinden etkilenmeleridir. Tam anlamıyla gelişmeyen bir hukuk sosyolojisini temsil eden Anglo-Amerikan gelenek ampirik araştırmaların doğasına uygun olarak değerlendirilmemektedir. Weber, sosyolojik perspektiften hukuk incelemelerinin temelinde hukuk söylemlerinin ve hukukî fikirlerin arka planında yer alan toplumsal etkenlerin yer aldığını vurgulamaktadır. Fakat bu noktada sosyolojiye yalnızca bir uzmanlık alanı olarak yaklaşılmadığı aynı zamanda yasal söylem karşısında analiz yapma görevinin de yüklendiği görölmektedir. Toplumsal ve politik anlamda oluşan gücün yorumlanmasına yardımcı olması beklenen sosyoloji farklı girişimlerde bulunmak zorunda kalmaktadır. Öncelikle toplumsal yaşam içinde hakim konumda olan hukuki düşüncelerin, düzenin, mekanizmaların toplumsal yaşam üzerindeki kontrol, şekillendirme ve yönlendirme gücünün incelenmesi sosyolojiye yüklenen temel işlevler olarak karşımıza çıkmaktadır (Cotterrell, 1986, ss. 27–28).

Teorik hukuk sosyolojisini taşıdığı niteliklere ve yerine getirdiği görevlere göre sınıflama yapan Gurvitch, üç başlık altında teorik hukuk sosyolojisini değerlendirmektedir. Öncelikle taşıdığı toplumsallık nitelikleri, toplumsal yaşam üzerinde bıraktığı etki, şekillendirme biçimleri ve dayanak noktası olarak hukukun kendine belirlediği toplumsal olgu ve olayları ele alan sistematik veya mikro adını verdiği hukuk sosyolojisi anlayışı bulunmaktadır. İkinci olarak hukuku birlikteliklere göre başka bir ifadeyle hukuk olgusunun kapsamına giren grup, topluluk gibi değişkenlerin taşıdığı özelliklere göre irdeleyen diferansiyel hukuk sosyolojisini literatüre kazandırmıştır. Üçüncü ve son ayrımı ise, gerek tarihsel süreç içinde gerekse de toplumların değişme süreçlerinde ortaya çıkan, sürdürülen, devam ettirilen veya yok olan sistemlerin arka planındaki sebepleri irdeleyen, hukukun hareketli bir doğası olduğunu vurgulayarak bu hareketli doğayı anlamlı hale getirmeye çalışan makro veya genetik hukuk sosyolojisidir (Gurvitch, 1947, s. 54).

Hukukun kendi içindeki iç tutarlılığının önemli olduğunu vurgulayan Türkbağ (2008), 19. yüzyıldan itibaren hukukun toplumsal yaşamın gerçekliğini ve toplumsal değerleri görmezden gelerek yalnızca iç tutarlılığına odaklanmasının sorunlara yol açtığını belirtmektedir. Bu noktada farklı tepkilerin gündeme geldiğini belirten Türkbağ, bu tepkileri de dönemsel olarak ele almaktadır. İlk dönem tepkilerinin daha çok gereksinimlere odaklandığını, ikinci dönemdeki tepkilerin ise farklı bir bilimin ortaya çıkmasının şart koştuğunu ifade etmektedir. Bu noktada ortaya çıkması gereken bilim olarak ele alınan hukuk sosyolojisi ortaya çıkma koşullarına bakıldığında iki farklı ucu bir araya getirmeye çalıştığı söylenebilmektedir. Bahsi geçem bu iki farklı uçtan ilki, hukuka, hukukun oluşturduğu düzene ve kabullere eleştirel bir perspektiften yaklaşımlar sunmak, ikincisi ise toplumsal anlamda ortaya çıkan veya çıkması muhtemel olan sorunların çözüme kavuşması noktasında gerekli olan teorik arka planı hazırlamaktır.

2. BÖLÜM

MAX WEBER: TOPLUM ANLAYIŞI, HUKUK DÜŞÜNCESİ VE HUKUK SOSYOLOJİSİNE KATKISI

2.1. Toplumsal Eylemlerin Bileşimi Olarak Toplum

Max Weber, 1864 yılında Prusya'nın Erfur kentinde dünyaya gelmiştir. Düşünce dünyasını da derinden etkileyen Protestan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Weber, Sosyoloji disiplinin gelişiminde önemli rol oynayan birçok eser vermiştir (Coser, 2008, s. 216). Bu eserlerden en fazla bilinenleri şunlardır: *Kapitalizmin Ruhü ve Protestan Ahlakı*, *Genel Ekonomi Tarihi*, *Sosyal Bilimler Metodolojisi*, *Eski Yahudilik*, *Ekonomi ve Toplum*, *Din Sosyolojisi*.. Bu çalışmada Weber'in teorilerinin analizinin yapılması hedeflendiği için eserlerinin bir kısmına yer verilmiştir.

Weber, sosyolojinin temel konusunun bireylerin eylemleri olduğunu belirtmektedir. Toplumsal nitelik taşıyan eylemlerin bilimi olarak ifade ettiği sosyolojinin eylemleri anlamak ve anlamlandırmak üzere kullandığı üç önemli terimden bahsetmektedir. Bu terimler; anlamak, yorumlamak ve açıklamaktır. Bireylerin eylemi gerçekleştirirken eyleme yüklediği anlamı kavradıktan sonra, bireysel düzeydeki anlamlar arasındaki ilişkiyi düzenlemek ve son olarak da eylemler arasında bir sistem oluşturarak düzenli hale getirmek sosyolojinin temel sorumluluğu olarak görülmektedir (Aron, 1989, s. 381). Gözden kaçırılmaması gereken ise genel olarak bireylerin eylemleri yerine tek tek birey eylemlerinin kastedildiğidir. Bu sebepten ötürü bireysel ve toplumsal eylemler arasındaki ayrımı yapma zorunluluğunu Weber hissetmektedir. Weber'in hukuk anlayışı ağırlıklı olarak pozitivist nitelikte olmakla beraber sosyolojinin yalnızca pozitif hukukla ilgilenmesi gerektiği yönündedir. Ahlak kurallarını da içeren doğal hukuk insan davranışına hizmet ettiği takdirde sosyolojinin inceleme konusu olabilmektedir (Freund, 1968, s. 251).

Weber'e göre insan davranışını anlayabilmek özel metotlar gerektirdiği gibi anlam düzeyinde de geçerli sosyolojik açıklamalar bakımından yeterli olmalıdır. Sosyoloji toplumsal olguları göz ardı edemez. Hiçbir bilim dalı nedenselliği yok

sayarak yeterli ve doğru bir açıklama yapamaz. Bu bağlamda sosyoloji, insan davranışlarının sebep ve sonuçları ile bu davranışlara yükledikleri öznel anlamları bağdaştıran bir bilim olması yanında açıklamalarını da anlam ve nedensellik ile ilişkilendirerek ortaya koymaktadır. Çünkü toplumsal hayat öznel arası bir dünya olduğu gibi nesnel sonuçlar da doğurabilir (Zeitlin, 1991, ss. 302–303). Böylece Weber'in yorumlama ile nedensellik arasında bir bağ kurmaya çalıştığı yorumu yapılabilmektedir.

Weber ve kuramları özelinde toplumsal eylem bakıldığında ise sosyoloji disiplininin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Eylemin, bireyin gerek bireysel gerekse de toplumsal anlamda içerdiği değer ve anlam, Weber için önemlidir. Toplumsal yaşamı oluşturan değişkenler arasında kurulan nedensellik ilişkisinin anlaşılmasıyla beraber ancak toplumun çözümlenebileceğini savunan Weber, yönteminin temeline iki kavramsallaştırma yerleştirmektedir. Bu kavramsallaştırmalardan ilki, ideal tip analizi diğeri ise tarihsel analizdir. Dolayısıyla Weber'in sosyolojik anlayışının temelinde toplumsal nitelik taşıyan davranış ve eylemlerin yer aldığını söylemek mümkün olmaktadır. Başka bir ifadeyle Weber sosyolojisini anlamak, bağlamlarını çözümlmek için toplumsal eylem kavramına odaklanılması gerekmektedir.

Weber'in (2012, s. 131) belirttiği gibi, toplumsal eylem birden fazla bireyin gerçekleştirdiği eylemin bir araya gelmesi veya bireylerin etkilediği her eylemle aynı anlama gelmemektedir. Weber buradan hareketle eylemleri değerlendirerek toplumsal olarak nitelendirilen ve nitelendirilmeyen eylemler arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu ayrıma göre, bireysel olan bütün olgu ve olaylar, toplumsal bir nitelik barındırmamaktadır. Toplumsal nitelik, tek bir bireyden öte diğer bireylere temas edilen, diğer bireylerle etkileşim kurulan noktalarda açığa çıkmaktadır. Eylemin gerçekleşmesi için ortamın olması ve uygunluğunun da oluşturulması gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle, eylemin toplumsal kimlik kazanabilmesi için bir ortamda gerçekleşmesi ve bu ortam içinde gerçekleştiği sürecin girdi ve çıktılarının bütün bireyler tarafından anlaşılması şarttır. Yalnızca bir birey tarafından anlaşılan, bir bireyin etkileşim kurduğu ölçütle sınırlı kalan eylemlerin niteliği bireyseldir.

Weber, toplumsal eyleme objektif anlam yönünden yaklaşan Marksist anlayışı eleştirerek, eylemlerin nesnel bir anlam taşıdığı anlayışını yok saymaktadır. Eylemlerin barındırdığı anlamın anlaşılıp, yorumlanmasını eylemi gerçekleştiren bireylerin amaçlarıyla ilişkilendirilmesi sonucunda olacağını belirtmektedir (Weber, 2006, s. 59). Bireylerin eylemlerinin üzerinde herhangi bir genelleme yapılamayacağı düşüncesinin yanlış olduğunu belirten Weber'e göre, bireylerin eylemleri kendi içinde belli düzenler barındırmakta ve bu düzen sayesinde karşılaştığı bir eyleme dair vereceği tepkiyi birey hesaplayabilmektedir. Fakat, bu bireylerin eylemlerinin bütünüyle doğal bir akış içinde meydana geliyor anlamına gelmemektedir. Başka bir ifadeyle bireylerin eylemlerinin nesnellik olgusu bağlamında ele alınması mümkün değildir. Her eylemin nesnellik olgusundan bağımsız bir şekilde kendi içinde barındırdığı özel bir içeriği bulunmakta ve bu içeriğin eylemi gerçekleştiren birey açısından taşıdığı anlam farklılık gösterebilmektedir. Eylemin anlaşılır hale getirilebilmesi için de öncelikle eylemi gerçekleştiren birey açısından hangi anlamları taşıdığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu sebepten ötürü Weber, sosyolojisinin odak noktasına, sosyolojinin atomu olarak ifade ettiği bireyi yerleştirmektedir (Giddens, 2008, s. 48).

Weber, topluma dair olan analizlerinin temeline toplumsal eylemleri yerleştirerek açıklamalar sunmaktadır. Temsilcisi olduğu sosyoloji disiplininin de amacının toplumsal eylemlerin nedenlerinin ve sonuçlarının irdelenmesi amacını taşıdığını belirtmektedir. Toplumların kültürel olarak sahip olduğu değerler ve düşünceler toplumsal yaşantıyı şekillendirmekte ve bu şekillenmenin sonucunda da bireylerin eylemlerinin oluştuğunu vurgulamaktadır. Sosyoloji disiplininin, toplumsal değerlerden uzak bir noktada durarak, objektif bir kimlik kazanması gerektiği de yine Weber'in saptamaları arasında yer almaktadır. Sosyoloji disiplininin toplum üzerinde bütünleştirici bir etkisi olduğunu savunurken bu savunusunu ideal tip kavramsallaştırması üzerinden ilerletmektedir. İdeal tip, toplumun sahip olduğu genel olan özellikler aracılığıyla oluşturulmuş, soyut birer örnek olarak tanımlanabilmektedir. Weber, bu kavramsallaştırmanın kapsamına toplumsal etkileşimler sonucunda oluşan ilişkileri, dini, iktidarı dahil etmektedir. Toplumsal olarak ifade edilebilecek eylemlerin her bir birey için ne anlam ifade ettiği, nasıl algılandığının çözümlenmesinin önemli olduğu da yine Weber'in toplumsal yaşama dair tespitleri arasında yer almaktadır (İçli, 2015, ss. 21–22).

Aron'un (1989, s. 381) ifade ettiği gibi toplumsal nitelik taşıyan davranış ve eylemlerin her biri bireylerin davranışları sonucunda oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireylerin bir eyleme yönelme veya bir eylemden kaçınma durumları üzerinde şekillenen içsel veya dışsal olarak verdikleri tepkiler bütünü olarak da ifade edilmesi mümkündür. Bireylerin sergilemekte olduğu davranış ve hareketler içinde anlam taşımaya başladığı andan itibaren bir eylem, etkinlik niteliği barındırmaktadır. Bu sebeple, meydana gelen eylem ve etkinlikler, bireylerin ona yüklediği anlam ve diğer bireylerin eylemleriyle etkileşim kurduğu andan itibaren toplumsal bağlamda değerdendirilmesi mümkün hale gelmektedir.

Weber, *Geisteswissenschaft* olarak ifade edilen Alman insan bilimi ile tarihselcilik yaklaşımını ortak bir paydada buluşturan bireycilikten uzak olacak bir kavram olarak ideal tip kavramsallaştırmasını oluşturmuştur (Coser, 2008, s. 206). İdeal tip kavramsallaştırması, Weber'in sosyolojik yaklaşımlarını sonuç noktasında yer almaktadır. İdeal tip, anlama ve anlamlandırma ile yakından ilişkilidir çünkü tarihsel olayların gerçekleşmesi sonucunda anlaşılır etkileşimlerin bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır (Aron, 1989, s. 360). 1904 yılında "*Objectivity* (Nesnellik)" üzerine yazmış olduğu yazısında, ideal tip kavramsallaştırmasını tartışan Weber, kendisine çıkış noktası olarak ekonomik süreçler içinde rasyonel eylemlerden ötürü oluşan yeni süreçlerin ideal bir görünümünü oluşturan soyut ekonomik teoriyi seçmiştir. Gerçeklik olgusunun belli başlı yönlerden kavramsal düzeyde bir yükseltilmesi amacı taşıdığı için de ideallikler ütöpik ve soyut karaktere sahiptir (Ringer, 1997, ss. 111–112).

Bireyler aracılığıyla oluşturulan gerçeklik, Weber'e göre ancak ideal tipler aracılığıyla anlaşılır hale gelebilmektedir. İdeal tip olarak adlandırılan kavram içeriği bir gerçekliği barındırmaktan ziyade gerçeklik olgusuyla kurduğu ilişkilerle görünür hale gelebilmektedir. Fakat bu durum ideal tipin bir varsayımdan ibaret olduğu anlamına da gelmemektedir. Sosyoloji disiplini içinde oluşturulan tipler, biyolojik ve tarihsel varlıklardan ayrı bir noktada yer almaktadır. Toplumsal nitelik taşıyan davranışların, düşünce düzeyinde kavranabilir hale getirilmesiyle oluşturulan zihinsel tasvirler olarak tanımlanabilmesi mümkündür (Ergun ve Polatoğlu, 1992, s. 70). Weber odaklı gelişen sosyoloji anlayışının ortaya koymuş olduğu en önemli yaklaşım ideal tiplerle beraber sübjektif değerderyargılarından uzak bir şekilde

toplumsal kurumları değerlendirmesidir. Doğa bilimleri ve beşeri bilimler arasındaki ayırım noktasında yer alan ideal tip, sosyal bilimler özelinde gelinecek en son nokta olarak görölmektedir (Demirel, 2013, s. 367).

İdeal tiplerin oluşturulma sürecinde, kavramsallaştırma kapsamına giren ideal tiplerin, bir amaç taşımadığı, olayların anlaşılır bir hale gelmesine aracılık eden bir araç niteliği taşıması Weber'in savunuları arasında yer almaktadır. İdeal tip, bireysel olarak gerçekleştirilen eylemlerin taşıdığı amaçların anlaşılır hale gelmesi bakımından önemli ve ihmal edilmemesi gereken bir kavram niteliği taşımaktadır (Akalin, 2009, s. 166). Weber, ideal tip aracılığıyla sınırları belli olan tarihsel olayları kavramsallaştırmaktadır. Dolayısıyla, ideal tip ile beraber tarihsel sürecin bütünlüğü netleştirilmekte ve kolayca anlaşılır hale getirilmektedir. Olayların içeriğinin anlaşılmasını kolaylaştıran ideal tip kavramsallaştırması, toplumsal ilişkilerin bireysel düzeydeki yansımalarını anlaşılır hale getirmektedir. Amaç bakımından bakıldığında, ölçülebilir, kavranabilir gerçeklik olgusuyla karşılaştırmalı bir şekilde benzerlik ve farklılık olguları çerçevesinde anlamlandırma eylemi yerine getirilmektedir (Hira, 2000, ss. 51–52).

Weber'in yapmış olduğu ideal tip kavramsallaştırması, sosyoloji disiplini kapsamında ele alınan olgu, olay, bağlam, kavram, toplumsal yapı gibi değişkenlerin anlaşılır hale gelmesini kolaylaştırma rolünü üstlenmektedir. Dolayısıyla, ideal tiplerin sosyolojik olarak nitelendirilebilecek olgu ve gerçekliklerin belirlenmiş olan soyutlamalar bağlamında karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmasını ve içeriğinin açıklanmasına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle toplumsal yaşam içinde görünür olan toplumsal olguların ve kavramların kavranmasına aracılık etmektedir. Yine ideal tiplerin, görünür olan toplumsal gerçekliklerin yapılan karşılaştırmalar bağlamında mevcut eksikliklerinin saptanmasını kolaylaştırdığı da söylenebilmektedir (Zencirkıran, 2017, s. 56). Weber'in ideal tip kavramsallaştırmasında iki tür olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki, tarihsel ikincisi ise sınıflandırıcı ideal tipler şeklinde adlandırılmaktadır. Tarihsel ideal tipler, geçmişte yer alan olgu, olay ve düşüncelerin akla yatkın olacak düzeyde bütüncül bir yaklaşımla inşa edilmeleriyle oluşturulmaktadır. Tarihsel süreç içinde meydana gelmiş olayların, ideal tip bağlamında kavramsallaştırılması, karşılaştırmalı bir yaklaşımla olaylar arasındaki neden sonuç ilişkilerinin kurulmasını

sağlamaktadır. İkinci olarak sınıflandırıcı ideal tipler ise, toplumsal nitelik taşıyan eylemlerin yapısını anlamlandırmak için belirlenmekte olan soyut kavramlar olarak ifade edilebilmektedir. Sınıflandırıcı ideal tipler, Weber'in bakış açısıyla ifade edilecek olursa sosyoloji disiplininin kavramsal olarak odak noktasında bulunmaktadır (Kabakcı, t.y., ss. 130–131).

Weber, toplumsal eylemlerin bir araya gelerek oluşturdukları etkileşim ağını toplumsal ilişki olarak adlandırmaktadır. İki veya daha fazla bireyin bir araya gelmesi ve sonucunda da etkileşim kurması sonucunda oluşmaktadır. Toplumsal eylem, toplumsal ilişkilerin bir görünümü olarak görünür hale gelmektedir. Bireylerin birbiriyle karşılıklı olarak kurduğu etkileşimler davranışlara anlam kazandırmaktadır. Weber için toplumsal ilişki (münasebet), bireylerin bir anlam çerçevesinde, karşılıklı bir iletişim halinde birbirlerine uyum sağlayan ve belirlenmiş olan anlamla uyumlu davranışlar bütünüdür. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, toplumsal ilişki kavramı tamamen bir anlam paydasında buluşmak ve bunun sonucunda eylemler, davranışlar sergilemekle oluşmaktadır. Bireylerin bir araya gelerek kurmuş oldukları iletişim sonucunda oluşan, azlık veya çokluk nitelendirmelerinden uzak olan ilişki olarak da toplumsal ilişki (münasebet) açıklanabilmektedir.

Toplumsal ilişkinin oluşmasında belirleyici olan olgu, bütün bireylerin gerçekleştirdiği eylemin diğer bireylerin eylemlerine yönelmesidir. Bu yöneliş farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Çatışma yaşanması, düşmanlık hislerinin beslenmesi, arkadaşlık kurulması, güven duyulması bu yönelişlere örnek olarak gösterilebilmektedir. Fakat bu noktada vurgulanması gereken bireyler arasında kurulan ilişkinin zıtlık, anlaşma gibi niteliklerinin toplumsal ilişki kapsamına girmediğidir (Weber, 2012, s. 135). İçerik olarak toplumsal ilişki türlerine bakıldığında birçok farklılık görülebilmektedir. Düşman olmak, arkadaşlık ilişkisi, akrabalık bağı, savaşmak, dindarlık duygusu vb. olarak toplumsal ilişki örneklendirilebilmektedir. Weber toplumsal ilişki analizini iki kapsamda yapmaktadır. Bunlardan ilki geçici olarak kurulan toplumsal ilişki, diğeri ise sürekli olarak kalıcı olan toplumsal ilişkidir. Aron'un (1989, s. 382) ifade ettiği gibi, toplumsal olarak nitelendirilebilecek davranışlar yine toplumsal nitelik taşıyan ilişkiler ekseninde ortaya çıkmaktadır. Bütün bireylerin sergilemekte olduğu

davranışlar, diğer bireylerin sergilediği davranışlar bağlamında anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla karşılıklı bir etkileşim ve iletişimin kurulduğu söylenebilmektedir.

Toplumsal ilişki, anlam bakımından değerlendirildiğinde, kurallar çerçevesinde netleştirilen bir doğruluk ya da gerçeklik ile ilişkisi bulunmamaktadır. Toplumu oluşturan eğitim, din, sağlık, siyaset kurumlarında kurulan toplumsal ilişki de doğruluk ve gerçeklik olgularından uzak bir noktada değerlendirilmelidir. Bunun yapılmasının sebebi ise kavramların, maddeleştirilmesinden kaçınma isteğidir. Bireysel olarak anlam taşıyan toplumsal ilişki kapsamında karşılıklı olarak etkileşim kurma, bireylerin birbirine yönelmesi ilişki sürecine dahil olan bütün bireyler açısından bir zorunluluk taşımamaktadır. Bu noktada bir karşılıklılık hali oluşturulmasına gerek yoktur. Örneğin; bireyler arasındaki bir taraf için arkadaşlık ilişkisinin taşıdığı anlam diğer taraf için aynı anlamı taşımayabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal ilişkinin farklı anlamlar taşıdığı, bireyler tarafından farklı eylemlerle ilişkili olarak görülebileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalı ve her iki tarafın sunmuş olduğu perspektif objektif bir tutumla ele alınmalıdır. Bunun yanı sıra, taraflardan birinin eylemleri diğer tarafın eylemleri üzerinde yönlendirici bir etkiye sahip olabilmekte ve eylemlerin değişikliğe uğramasına yol açabilmektedir. Eylemin oluşması, oluşum süreci ve görünümleri açısından oluşan sonuçlar sınırlı bir hal alabilmektedir. Kurulan ilişki yalnızca, tarafları oluşturan bireylerin beklentileri doğrultusunda şekillendiğinde, taraflardan biri için kabul edilen anlam diğer taraf için de kabul ediliyorsa nesnellikten bahsedilmek mümkün olmaktadır. Sergilenen davranışların tamamının, birbirine denk olduğu toplumsal bir ilişki gerçeklik içinde sınırlı bir görünümü temsil etmektedir. Fakat öte yandan kavramsal düzeyde bakıldığında, karşılıklı etkileşimin olmayışı, bireylerin eylemleri arasındaki yönelme halinin ortadan kaldırılması ile sonuçlandığı zaman toplumsal ilişkinin varlığının da ortadan kaldırıldığı belirtilmelidir (Weber, 2012, s. 135).

Toplumsal ilişki, geçerli olma süresine göre kısa süreli veya kalıcı niteliklerine sahip olabilmektedir. Kalıcı bir niteliğe sahip olan toplumsal ilişkinin bireysel düzeyde birçok kez tekrarlanması ihtimali mevcuttur ve bu beklentiler arasında yer almaktadır. Bireysel perspektiften toplumsal ilişki farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Dolayısıyla bir dönem olumlu olarak görülen ilişkiler zaman içinde

olumsuz bir kimlik edinebilmektedir. Toplumsal ilişkinin barındırdığı anlam, bireylerin ortak bir anlaşıma, rıza göstermesi sonucunda tek bir noktada birleştirilebilmektedir. Bireylerin karşılıklı olarak veya üçüncü kişileri dahil ettikleri ilişkilerine dair vaatlerde bulunmasını kapsayan bir durumla ancak bu tek bir noktada birleşme gerçekleşmektedir (Weber, 2012, ss. 136–137).

Weber, toplumu oluşturan modeller bağlamında her ne kadar doğal toplum modelini kabul etmemiş olsa da pozitivizm bağlamında toplumun ele alınabileceğini savunmaktadır. Pozitivizm perspektifinden bir nesnellik anlayışını kabul etmeyen Weber, toplumla ilgili araştırmalarını tarihsel bilimler adı altında yürütmektedir. Her ne kadar toplumsallığın kökeninde bireysel odaklı noktalar yer alsa da bu noktaların nesnelliklerini muhafaza edebileceklerini savunmaktadır. Başka bir ifadeyle, tarihsel bilimler kapsamında bir araştırmanın yapılabilmesinin toplumsal değerler ile ilgili olan seçimlere dayandığını belirtmektedir. Yine de bireyselliğin odağında gelişen öznelliğe rağmen tarihsel bilimlerin kendi içinde nesnellik barındıracağı ihtimalini de göz ardı etmemek gerekmektedir (Sunar, 2008, s. 25).

Tarihsel bilimler ve doğa bilimleri arasında ayrım yapan, onları farklılaştıran olgunun birey olduğunu vurgulayan Weber’in bakış açısına göre, bireyi birey konumuna getiren eylem yapabilme yeteneğidir. Diğer canlılardan bireyi ayıran bu yeti, zorunluluk veya doğal olarak gerçekleşme hallerinden uzak bir şekilde gerçekleşmektedir. Eylemlerin arka planında yer alan bir amaç taşıma ve o amaca hizmet etme hali bireylerin farklı olmasını sağlamaktadır. Burada Weber’in sosyolojik terminolojisinin temelinde “tipik” hallerin ve olguların yer aldığını belirtmek doğru olacaktır. Gerçekleşen toplumsal eylemler tipik olarak belirli olan bireylerin eylemlerinin bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır (Sunar, 2008, s. 25).

Weber için, toplumsal gerçeklikle alakalı tüm bildiklerimiz ideal tipiktir. Ayrıca, hiçbir bireyin ideal tipi, başka bir bireye nazaran daha az bir nesnellikle eleştiremeyeceğini belirten Weber bunun doğru bir eleştiri niteliği taşımayacağını belirtmektedir. Değer-serbestliği olarak adlandırdığı sosyal bilim görüşünde, değer olgusu ve sosyal bilimler arasında kurulan ilişkiyi irdelemektedir. Weber’in görüşüne göre, sosyal bilimler kapsamında toplumsal yaşamda görünür olan değer yargılarına dair herhangi bir doğru veya yanlış nitelendirilmesi yapılması mümkün değildir. Bu

sebeple, sosyal bilimlerin olgusal düzeyde yapılan betimleme ve açıklamalara odaklandığını belirtmektedir. Diğer bir yandan, sosyal bilimler odağında çalışmalar yapan bireyler kendi yaşamlarında görünür olan değer yargılarını çalışmalarına yansıtmaktan kaçınmak zorundadır. Bu sebepten ötürü sosyal bilimciler, çalışmalarında nesnel tutumlar içinde olmayı, doğruluk ilkesine bağlı bir şekilde çalışmalarını yürütmeyi ilke edinmektedir. Weber bu noktada değerler üzerinden yapılan incelemelerin nesnellik odaklı olması gerektiğini ve nedensellik odağında belirlenen kurallar aracılığıyla araştırma sürecinin yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Russel ve Urry, 1994, s. 240). Bu bağlamda, Weber'in kuramında yer alan bilimin olguyla ilişkilendirilmesi ve toplumun sahip olduğu değer yargılarıyla beraber değerlendirilen normatif bilgi birbirinden ayrılmaktadır. Ayrıca, Weber'in yapmış olduğu bu ayrım Kelsen tarafından literatüre kazandırılan *saf hukuk öğretisi* kuramıyla ortak bir paydada yer almaktadır (Ozansoy, 1998, s. 39).

Weber'in toplum içindeki tabakalaşmaya dair oluşturduğu kuram, Marx'ın sınıflar arası çıkar ilişkileriyle oluşturduğu kuramdan farklıdır. Bu farklılığın en temel sebebi ise ek bir kategori olarak statü gruplarını Weber'in kurama dahil etmesi olarak belirtilmektedir. Marx'ın kuramında bütünüyle üretim süreçlerine yoğunlaşarak bir analiz yapması Weber tarafından eksik olarak tespit edilmekte ve toplum içinde bireylerin gruplar halinde bulunabileceğini göz önüne alarak tabakalaşma/sosyal tabakalaşma kuramını oluşturduğu bilinmektedir (Coser, 2008, s. 211).

Tabakalaşma kuramını, ekonomik faktörlere, Weber'in ifade ettiği şekliyle sınıfa indirgemeyi kabul etmemesi, birçok perspektiften yaklaşım sunması yapmış olduğu çözümlemenin önemli bir katkısı olarak belirtilmektedir. Toplumu ele alan Weber, sahip olunan statü, ekonomi olgusu ve toplumun bütünü bağlamında bir tabakalaşma analizi yapmaktadır. Analizinde toplumun bütünü, statü ve ekonomi olgusu bağlamında tabakalaştığını belirtmektedir. Weber'in yapmış olduğu analizden hareketle toplumsal yaşam içinde görünür hale gelen tabakalaşmanın yalnızca ekonomik sebeplere indirgenemediği söylenebilmektedir (Ritzer, 2013, ss. 236–237).

Tabakalaşmaya dair yapmış olduğu analizlerden hareketle, Weber'in statü grupları ve sınıf türleri ile ilgili tespitlerini aktarmak gerekmektedir. Benzer nitelikleri taşıyan bireylerin oluşturduğu toplulukları sınıf olarak adlandıran Weber'e göre üç tür sınıf türünden bahsedebilmek mümkündür. İlki, mülk sahibi, ikincisi

ticari, üçüncüsü ise sosyal sınıf olarak adlandırılmaktadır. Aynı sınıfın üyesi olan bireylerin ortak özellikleri ancak bu üç sınıfın niteliklerine göre belirlenebilmektedir. Bireyler mensubu oldukları sınıfın çıkarlarıyla uyumlu bir yaşam sürdürmektedir. Sınıflar arasında hareketlilik bulunmakta, dolayısıyla sınıf ilişkileri değişkenlik gösterebilmektedir. İlk olarak mülk sahibi sınıf, sahip olunan mülklerin mevcut farklılıkları aracılığıyla oluşturulmaktadır. Bu sınıf kendi içinde pozitif ve negatif yönden ayrıcalıklı mülk sahipleri olarak ayrılmaktadır. Pozitif yönden ayrıcalıklı olan bireyler, özgür olanlar, tarım ve maden sektöründe çalışanlar, işçi (fabrika, gemi vs.) konumunda olanlardan oluşurken öte yandan negatif yönden ayrıcalıklı olan bireyler ise özgür olmayanlar, bağlı olduğu sınıfı kaybetmiş olanlar, fakir ve borçlu olan bireylerden oluşmaktadır. İkinci sınıf olan ticari sınıflara bakıldığında ise, mal ve hizmetlerin pazarlanması üzerinde kurulmuş bir sınıf olduğu görülmektedir. Bu sınıfın üyesi olan bireyler, ticari çıkarlarını gözetmektedir. Yine bu sınıfta kendi içinde pozitif ve negatif yönden ayrıcalıklı olanlar diye ikiye ayrılmaktadır. Bu kez pozitif ayrıcalıklılar, girişimci olarak adlandırılan bireyler olurken negatif ayrıcalığa sahip olanlar ise net olarak bir niteliği olmayan, farklı nitelikleri olan bireyler olarak ifade edilmektedir. Bir bütün resmi sunmayı hedefleyen ve üçüncü sınıf olan sosyal sınıf ise farklı statülerde yer alan bireylerden oluşmaktadır. İşçi sınıfı, burjuva, mülk sahibi olmayan aydınlar, uzmanlardan oluşmaktadır. Bu sınıfta yer alan bireylerin ayrıcalığı eğitim seviyeleriyle sağlanmaktadır (Weber, 2012, ss. 423–426).

Sınıflar içinde yer alan pozitif ve negatif ayrıcalıklar statünün bir tamamlayıcısı olmaktadır. Aynı zamanda itibar tamamlayıcısı olarak görülen bu ayrıcalıklar farklı olgular bağlamında açığa çıkabilmektedir. Örneklendirmek gerekirse, bireylerin yaşayış biçimleri, eğitim almış olmaları, mensubu oldukları meslek grubunun saygınlığı, uygun bir evlilik yapmaları, geleneklere uygun bir yaşam sürmeleri, doğru yollardan kazanç sağlamaları gibi olgular sıralanabilmektedir. Bu olgular bağlamında statünün, bir sınıfın toplum içindeki konumuna bağlı olarak oluştuğu söylenebilmektedir. Fakat bu noktada gözden kaçırılmaması gereken yalnızca tek etkili faktörün bu olmadığıdır. Girişimcilik eylemi ve sermaye sahibi olma tek başına bir statü yeterlilik göstergesi değildir. Öte yandan herhangi bir mülke sahip olmama da statünün önünde engel teşkil etmemektedir. Bireylerin sahip olduğu bütün statüler toplumsal yaşamı düzenleyen gelenek olgusuyla beraber oluşmakta ve onun sürekliliği içinde devam etmektedir (Weber, 2012, ss. 427–428).

Weber perspektifinde toplumsal tabakalaşma, yalnızca sınıfsal bir sorun olarak görülmemektedir. Toplumsal tabakalaşmanın temeline statü, sınıf ve parti olgularını yerleştiren Weber, bu üç olgu ekseninde toplum içinde oluşan konumları irdelemektedir. Her ne kadar Marx'ın sınıf analizinde yer alan ekonomik koşulları kabul etmese de Weber, daha fazla değişken bağlamında sınıfın oluştuğunu belirtmektedir. Sadece üretim araçları üzerinde yürütülen denetim faaliyetleri veya bu faaliyetlerin yerine getirilmemesinden ötürü oluşan bir yapılanmadan bahsetmemekle beraber ekonomik farklılıkların da sınıfın oluşma sürecinde etkin rol üstlendiğini vurgulamaktadır. Bireylerin, ekonomik farklılıklarının arka planında yer alan mesleki bilgi, yeterlilik, güvenilirlik, yetenek gibi değişkenler de yine sınıfın oluşum sürecinde etkin rol üstlenmektedir. Weber'in oluşturduğu bu sınıf kuramı kapsamında, bireylere diğer bireyler tarafından atfedilen toplum içinde saygı duyulabilir olma hali, bireylerin oluşturduğu farklı gruplar içindeki ayrımı belirgin hale getirmektedir. Aynı statüde yer alan bireylerini ortak bir kimliği paylaştığını dolayısıyla da bu kimlikle beraber ortak bir şekilde toplumu şekillendirdiği de yine Weber'in kuramında yer alan önemli noktalar arasındadır (Giddens, 2012, s. 347).

Modern toplumlarda oluşan partilerin, bireylerin sahip olduğu güç olgusunun kayda değer bir yansıması olduğunu belirten Weber, statü ve sınıf ayrımlarını da partilerin etkilediğini savunmaktadır. Parti, bireylerin kullandığı ortak bir alanı, ortak amaçları, ortak ilgi alanlarını temsil etmekte olduğu için bir arada yer alan ve çalışan bireyleri belirlemektedir. Partinin genel görünümüne bakıldığında ise kendisini oluşturan bireylerin ortak olarak nitelendirilen ilgi alanlarına, amaçlarına göre düzenlemeler kapsadığı görülmektedir. Fakat bu noktada vurgulanması gereken partilerin her zaman bireyler ve bireysel değişkenler bağlamında şekillenmediği, bireyleri aşacak şekilde başka değişkenler aracılığıyla da şekillendiğidir. Örneğin bir parti, milli amaçlar, dini kabuller üzerinde de şekillenebilmektedir. Bireylerin ve dolayısıyla da toplumların yaşamında büyük bir rol üstlenen tabakalaşma kavramının analizi önemlidir. Bu sebeple Weber'in farklı değişkenler olan parti, statü ve sınıf olguları arasında kurulan etkileşimler bağlamında yapmış olduğu analiz, Marx'ın yalnızca sınıf farklılıkları üzerinden yaptığı analize nazaran daha fazla değişkeni içinde barındırmaktadır (Giddens, 2012, ss. 347–348).

2.2. Toplumsal Eylem Çeşitleri ve Tarihsel Gelişimi

Pozitivist anlayıştan farklı olarak Weber, sosyolojik analizlerinin odak noktasına toplumsal eylemi yerleştirmektedir. Kültürel olarak birçok olguyu yaşamında barındıran bireylerin, gündelik yaşamları içinde diğer bireylerin sergilediği veya sergileyeceği davranışlar, düşünceler, tutumlar ve tepkiler bağlamında kendi düşünce, tutum ve tepkilerine yön vermektedir. Dolayısıyla her bir bireyin sergilediği davranışın arka planında aslında toplumsal yaşam içindeki sosyalleşme süreçleri aracılığıyla edindiği değerlerin yer aldığının belirtilmesi gerekmektedir. Bu sebepten ötürü, Weber için her bir bireyin yaşamı boyunca gerçekleştirdiği eylemlerin aslında toplumsal bir niteliği bulunmaktadır (Suğur, 2016, s. 41). Bireylerin eylemlerini analiz etmek ve anlamlarını saptamak amacıyla ideal tip yöntemini kullanan Weber (Ritzer, 2010, s. 236), toplumsal nitelik bakımından eylemlerin farklı olgular bağlamında incelemiştir.

Sosyal bilimler özelinde kendine özgü bir metodoloji oluşturan Weber, sosyoloji disiplini özelinde araştırma nesnesi olarak tek tek bireylerin eylemlerini ya da gerçekleştirilen her türlü eylemi değil, bireysel odaklı anlam atfedilen eylemler seçmektedir. Toplumsal yaşam içinde gerçekleşen olayların oluşmasını sağlayan, arka planda yer alan sebeplerin anlaşılır hale getirilmesi gerekmektedir. Toplumsal eylemi oluşturan, başka bir ifadeyle de bireylerin eylemi gerçekleştirdikleri anlarda motivasyonu sağlayan olgunun ne olduğunun çözümlenmesi gerekmektedir (Türkkan, 2012, s. 82). Bu inceleme sonucunda ise, Weber, bireylerin atfettiği anlamlar özelinde yaptığı ayrıma göre dört toplumsal eylem türünden bahsetmektedir. Bunlar; amaca yönelik akılcı eylem, değere yönelik akılcı eylem, duygusal/heyecana bağlı eylem ve geleneksel eylemdir.

Amaca Yönelik Akılcı Eylem: Toplumsal eylem, bireyin etrafında bulunan nesne, olgu ve diğer bireylerin davranışlarına dair olan beklentilerinin sınırları dahilinde belirlenebilmektedir. Beklentiler, eylemi gerçekleştirecek olan bireyin akla Weber'in ifadesiyle rasyonel olacak şekilde takip edilmesi, hesaplanması, bireyin belirlemiş olduğu hedeflere erişmesinde bir araç rolü üstlenmektedir (Weber, 2012, s. 132). Ercan'ın (1995, s. 137) *ifade ettiği gibi* Birey yaşamı içinde belirlemiş olduğu amaç ve amacına ulaşabilmek için belirlemiş olduğu aracılık rolü üstlenen araçların farkında olmaktadır. Amaca yönelik akılcı eyleme en belirgin örnek, para

kazanmanın amaç olarak belirlenmesi ve bu amaca ulaşmak için çalışma, emek verme eylemlerinin aracı olarak belirlenmesi örnek olarak verilebilmektedir. Birey, bu eylem kapsamında kendi istemi dışında yer alan değişkenler arasında kendi belirlemiş olduğu amacına yönelik seçimler yapmaktadır.

Weber'e (2012, s. 134) göre, birey tarafından eylem sonucunda ulaşmak istenen amaç, amaca ulaşmak için kullanılan araçlar ve edinilen sonuçlar bir arada rasyonel paydada değerlendirildiği ve analiz edildiğinde eylem amaca yönelik bir nitelik kazanmaktadır. Belirlenen amaca ulaşmayı sağlayan araç seçeneklerinin, ulaşmak istenen hedefin oluşması muhtemel olan ikincil plandaki sonuçlarıyla kurulan etkileşiminin yanı sıra diğer hedeflerin öneminin rasyonel olarak değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu eylem tipinin, alışkanlık olarak ifade edilen geleneklerle ya da duygusal nitelikler atfedilmesiyle herhangi bir ilişkisi yoktur. Bireyin ulaşmak istediği birden fazla hedef arasında çatışma oluşması, alternatif olarak başka hedeflerin belirlenmesi vs. akla uygun bir şekilde seçilmektedir. Fakat öte yandan, yine alternatif olarak oluşan, oluşması beklenen hedefler birey tarafından aciliyet sırasına göre düzenlenebilmekte ve bu düzenleme birey tarafından yöneltilebilmektedir. Bu aciliyet sıralamasından ötürü bireyin eylemlere atfedeceği değerler, amaca yönelik akılcı eylem ile değere yönelik akılcı eylem arasında bir ilişki oluşabilmektedir. Bu noktada eyleme yalnızca akılcı bir perspektiften yaklaşılmasının başka bir ifadeyle rasyonel paydada değerlendirilmesinin sınırlayıcı bir durum oluşturduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Değere Yönelik Akılcı Eylem: Bireyin yaşamında görünür olan bir değere yönelik olarak istemli bir şekilde davranışlar sergilemesidir. Weber'in (2012, ss. 132–133) ifadesiyle, bireyin yaşamında gerçekleşmesini beklediği başarı eyleminden bağımsız bir şekilde gerçekleşen eylemler bu kapsamda yer almaktadır. Ahlak, güzellik, dini ya da bir başka şekilde ifade edilebilecek olan davranışların değerine yönelik istemli bir inancın belirlemiş olduğu eylemlerdir. Değere yönelik akılcı ve duygusal/heyecana bağlı eylem aynı doğrultuda ilerleyen tipler olarak görülse de ayıran ince çizginin farkına varabilmek önemlidir. Değere yönelik akılcı eylem, belirlenen ve atfedilen değer(ler)in bireyin istemleri dahilinde düzenlenmesi ve tutarlı olacak şekilde planlanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımın dışında ortak buluştukları nokta da yine mevcuttur. İki eylem tipinde de amaç eylemin gerçekleşmesiyle beraber bir sonuca ulaşmak değil, eylemi yalnızca atfedilen değer,

duygu ve heyecan için gerçekleştirmektir. Eylemin kapsamında bireylerin sahip olabileceği duygular olan, hırs, intikam, temastan doğan haz, dindar olma, huzur gibi duygular yer alıyorsa ya da duygusal ihtiyaçların giderilmesine aracılık ediyorsa eylem duygusal bir nitelik taşımaktadır.

Duygusal/Heyecana Bağlı Eylem: Bireyin, sahip olduğu duygular ve o duygulara bağlı olan düşünceler tarafından şekillendirilen eylemler bu kapsama girmektedir. Duygusal/heyecana bağlı eylemler, duyguların yoğun olarak ön planda olduğu davranış ve düşüncelerde anlam çizgisinin üzerinde durmaktadır fakat kimi durumlarda bu çizginin aşılması da mümkün olmaktadır. Duygusal bir nitelik atfedilen eylemlere, akla uygun olacak şekilde bir yaklaşım sergilenerek tekrardan revize edilmesi halinde eylem rasyonelleşme yoluna girmekte ve revizenin sonunda rasyonel bir kimlik kazanmaktadır (Weber, 2012, s. 133).

Geleneksel Eylem: Bireylerin toplumsallaşma süreçleri içinde edindikleri alışkanlıkların eylemlerini şekillendirmesi mümkündür ve bu noktada geleneksel eylem ortaya çıkmaktadır. Geleneksel eylemin, bireylerin birbirinde gördüğü davranışları sergilemesi sonucunda bir taklit niteliği taşıdığı da görülmektedir. Bu taklit haline çok yakın bir noktada bulunan geleneksel eylem, davranışın gelişmesine aracılık eden olgu ve olaylara bağlı olarak tepkisel bir şekilde oluşmaktadır. Bireylerin gündelik yaşam akışı içinde gerçekleştirdiği eylemlerin bütünü aslında geleneksel eylem kapsamında değerlendirilmektedir. Zamanla alışkanlık olarak ifade edilen geleneksel eyleme bireyler tarafından değer atfedilmesi, duygularla çevrenmesi eyleme duygusal/heyecana bağlı eylem niteliği kazandırmaktadır (Weber, 2012, s. 133).

2.3. Ekonomik Rasyonelleşme ve Kapitalizmin Doğuşu

Weber fikirleriyle, kapitalizme yüklediği anlamlarla çığır açmıştır. Öncülüğünün Karl Marx ve Max Weber'e ait olduğu çalışmalarından görülmektedir (Marshall, 2009, s. 382). Marxist görüşün etkisi ya da Asya kültürünün etkiyle kapitalim bizde "sömürü" anlamı taşımaktadır. Weber' in savunduğu ise kapitalizmle kar hırsının aynı şey olmadığıdır. Bu bağlamda kapitalizm ancak bu rasyonel olmayan güdünün dizginlenmesiyle benzerlik gösterebilir (Weber, 1985, s. 15). Her çağ toplumlarında kazanç ve kar duygusu kendini göstermiş olup, akılcı çalışma disipliniyle birleşince

bürokratik örgütlenmeyle “modern işletmeler” maksimum kar elde etmeyi amaçlamışlardır. Weber’in kabul ettiği kapitalizmi ise “Modern Endüstriyel Kapitalizm” oluşturmaktadır (Aron, 1989, s. 372).

Zorunlu ve tamamlayıcı unsurları olan Endüstriyel Kapitalizmin temel şartları vardır. Tamamlayıcı şartları arasında; kentleşme, burjuva sınıfı, endüstriyel teknolojinin ilerlemesi ve rasyonel hukuk yer alırken zorunlu şartında kapitalist ruh yer alır. Endüstriyel kapitalizmin ruhu “Protestan Ahlak” tır (Weber, 1961, s. 355).

Protestan ahlak kavramı, itiraz eden, başkaldıran anlamına gelen Protestan kelimesi Martin Luther’in 16. Yüzyılda Roma Katolik kilisesinin hüküm çıkarmayı kendi bünyesinde toplamasına karşı çıkması sonucu oluşmuştur. Karşı çıkmanın yaygınlaşmasıyla farklı Protestan mezhepleri ortaya çıkmıştır. Protestan Ahlakın diğer bir ifadeyle asketik Protestanlığın başlıca dört taşıyıcısı bulunmaktadır. Bunlar: Calvinizm, Pietizm, Metodizm ve Baptistlerdir (Weber, 1985, s. 75).

Kalvinizm, 17. Yüzyılda kapitalizmin en fazla geliştiği İngiltere, Hollanda gibi ülkelerde etkili olmuştur. Temelde günah olan şeyler lüks yaşam, savurganlık ve tembelliktir. İlahi takdir öğretisi ise halen geçerliliğini korumaktadır. *Pietizm*, Dünyevi şeyleri inkar eden, aşırı dindar asketik anlayışa sahip olan kalvinizmde olduğu gibi ilahi takdir öğretiline bağlı bir mezheptir (Weber, 1985, s. 103). *Metodizm*, 18. Yüzyıl İngiltere’inde ortaya çıkan Amerika’ya yayılan bir mezheptir. Metodik bir düzene sahip olmalarından dolayı “metodistler” olarak anılırlar (Tümer ve Küçük, 1988, s. 173). *Baptistler* ise Protestanların çoğuyla aynı temel inançları taşıyan ve cemaat şeklinde örgütlenen Püritenlik ile Protestanlığın aynı anlamda kullanıldığı söylenmektedir. Hollanda da ortaya çıktığı kabul edilen mezheptir.

Batı’da ortaya çıktığı kabul edilen kapitalizmin başlangıç özelliklerini diğer uygarlıklar taşısa dahi zorunlu ve tamamlayıcı şartlarını sağlayamadıkları için ve zorunlu şartı Batı karşıladığı için yalnızca burada ortaya çıkmıştır. Asketizmin oluşturduğu kişilik tipi Batı’da mevcuttur (Weber, 2006, s. 62). Sosyo-ekonomik düzen olarak meydana gelen kapitalizmin ideolojik etmenleri bulunmaktadır. Modern kapitalizmde etmeni Protestan Ahlakıdır. Protestanlık kapitalizmde bazı şeylerin oluşumunu temellendirmiştir. Güdülenmeyi ve kapitalist gelişmeyi sağlayan Protestanizm’dir (Aron, 1989, ss. 371–374).

Protestanlık ile modern kapitalizm arasındaki üç temel ilişki şu şekildedir: Birinci ilişki, Toplumun ekonomik durumuyla kişiler arasında olumlu ilişki bulunan Protestanlıkta bireyler zengindir. Ülkede büyük sermaye sahipleri, yüksek eğitilmiş kişiler, işletme liderlerinin hep Protestan olması din ile meslek arasında bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. 1985 yılında Weber'in öğrencisine yaptırdığı araştırmada Protestanlar Katoliklerden daha zengin çıkmıştır. Katolikler risksiz bir hayatı tercih ederler (Braudel, 1991, s. 162).

İkinci ilişki, tamamlayıcı şartları olmasına rağmen İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan Katolik ülkelerde Endüstri Kapitalizmi gelişmemiştir. Bunun aksine reformasyonun olduğu Protestan ülkelerde Kapitalizm ile başarılı hikayeler sergilenir. ABD'de Prütten ahlak cemaatleri ve derneklerle yaygınlık göstermiştir. Bunun sebebi ise ABD'de ekonomik hayatını devam ettirebilmemin şartı bir kiliseye üye olmaktır. İnancı olmayanların güvenilir olmadığı düşüncesi yaygındır. Weber'in söylemiyle orta sınıfın geniş olması kapitalist iş ahlakının yayılmasını desteklemiştir (Weber, 2006, s. 264). Uygarlıklar arasında karşılaştırma yapan Weber Batı kapitalizminin hiçbir ülkede tam anlamıyla Batı'daki gibi ortaya çıkmadığını savunur. Uygarlıktan kasıt ise dinlerdir. Batı'daki çalışma disiplini ile kâr anlayışı tarihte bir ve ilk kez ortaya çıkmıştır (Weber, 2006, s. 227). Mistik dinlerin gelişmeye yatkın olmaması Weber'in dünya dinleriyle ilgili yaptığı çalışmalardan anlaşılmaktadır (Weber, 2006, s. 241).

Üçüncü ilişki, kapitalizmin rasyonel ahlakı ile Protestanlık arasında bir bağ vardır. Calvin'ci ilahi takdir öğretisini temel alan Protestanlık öğretisi şu şekilde özetlenebilir. Dünyayı yaratan ve yöneten mutlak bir tanrının varlığı, her şeyin tanrı tarafından belirlendiği ve kişinin yaptıklarıyla bu akıbetin değişmeyeceği, Tanrının dünyayı kendi için yarattığı, kişilerin tanrı için çalışması gerektiği, Tanrı'nın yer yüzündeki egemenliğini kurmaları ve kişilerin kurtuluşlarının Tanrı'nın merhametiyle mümkün olacağıdır (Aron, 1989, s. 372).

2.4. Siyasal Rasyonelleşme ve Egemenliğin Dönüşümü

Egemenlik, belirlenmiş olan bir kaynaktan ortaya çıkan kurallar bütününe veya kuralların bir kısmına toplumu oluşturan bireylerin uyma olasılığı şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu noktada, söz konusu olan olgular güç ve gücün

kullanımı sonucunda oluşan etki değildir. Kurulan bütün egemenlik ilişkilerinin temelinde gönüllülük ve çıkar ilkeleri yer almaktadır (Weber, 2005, s. 35). Bu bağlamda Weber'in çalışmalarında odaklandığı önemli kavramlardan birisi rasyonalitedir. Toplumsal dönüşüm ve değişimler gerçekleşirken başka bir ifadeyle geleneksel toplumların yerini modern toplumların aldığı süreçler içinde geçerli olan gelenekselliğin, dini olguların, soyut düşüncelerin hakim olduğu düşünce yapılarının yerine rasyonellik geçmektedir. Kapitalizm olgusunun toplumsal yaşamda kendine yer edinebilmesinin, bireylerin yaşantısının önemli bir kısmını kaplayabilmesinin sebebini rasyonalite bağlamında incelemektedir (Zencirkıran, 2017, s. 35).

18. Yüzyılda ilk kez bugünkü anlamında kullanılan bürokrasi Fransız Ticaret Bakanı tarafından dile getirilmiş ve birçok dile tercüme edilmiştir (Özer, Mehmet Akif Akçakaya vd., 2015, s. 144). Bürokrasi kavramı iki farklı anlamda açıklanabilir. Dar anlamda kamu kurumlarının kâr amacı gütmemesi iken, geniş anlamda iş bölümü ile otoritenin olduğu profesyonel görevlilerin yer aldığı hiyerarşiye dayalı örgüt biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Weberyen bürokrasi örgütü, örgütlerin işleyiş biçimini ve bir araya gelmelerini ifade etmektedir (Öztaş, 2015, ss. 140–142). Bürokrasinin temel taşlarını oluşturan iş bölümü, otorite, yazılı kurallar, hiyerarşi vs. rasyonel eylemi beraberinde getirirken sürekli ve düzenli olması kuralların belirli olmasından kaynaklanmaktadır.

Bürokrasinin tarihsel süreci için incelemeler yapıldığında ilk toplulukların kan bağına dayalı klanlardan, kabilelerden oluştuğunun görülmesi bürokratik yapılanmaların o dönemlerden bu yana var olduğunun kanıtıdır. İdari birimlerin olmaması, nüfusun büyümesi, savaş gibi unsurlar ilk devletlerde bürokrasi için önemli bir yere sahiptir. Mısır bürokrasisi tarihin en eski bürokrasisi olarak bilinmektedir. MÖ. Üç binli yıllarda Nil nehrinin sulama ve ulaşım amacıyla kullanılması beraberinde kuralları getirmiştir. Böylece Mısır'da ilk yazılı belgeler ve açılan bürolar bürokrasiyi oluşturmuştur (Başaran, 1989, s. 45). Batı'da ise bürokrasi Roma İmparatorluğunun yıkılarak çeşitli otorite ve grupların ortaya çıkmasıyla bölünmüş, yerelleşme meydana gelmiştir. Feodal düzenin hâkim olduğu Avrupa'da lorda bağlılık söz konusu idi ve lord kutsaldı.

Batı'da 16. Yüzyıldan itibaren gelişme gösteren mutlak monarşiler merkezi otoritenin gücünü arttırarak feodalitenin çökmüş yapısının üzerine bürokrasinin gelişiminin temelleri atarak memur ve yönetici sınıfını meydana getirmişlerdir.

Böylelikle derebeylerin yerini bürokratlar almıştır (Eryılmaz, 2015, s. 288). O dönemde bürokrasi olarak adlandırılmasa da bir yönetim biçiminin gelişmeye başladığı ortadadır. Sürekli gelirin olması, matbaanın icadı, kralın gücünün artması gibi unsurlar gelişmenin önünü açmıştır (Tortop vd., 2017, s. 205).

Avrupa’da 18. Yüzyıla gelindiğinde Fransız ihtilaliyle iktidara gelen Napolyon ile birlikte köklü bir değişiklik gösteren bürokrasi kamu çalışanları konumundaki görevlilerin statüsünde farklılıklar meydana getirmiştir. Bürokrasi ve kralın otoritesi artık anayasa ile sınırlandırılmıştır. Bağlılık krala değil devlete ve yasalara olacaktır. Weberyen terminolojiye göre, geleneksel iktidardan yasal- rasyonel bürokrasiye geçilmiştir. Weber’e göre Avrupa’da bürokrasinin bu şekilde gelişme göstermesinin sebepleri arasında para ekonomisi ile Protestan ahlakının etkisi görülmektedir (Eryılmaz, 2015, s. 105).

Weber’e örgütlenme biçimi olan bürokrasi geleneksel toplumlarda sanayileşme ile birlikte gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu sebeple karizmatik lider ile geleneklerin etkisi kalmamış yerini yasal- rasyonel otorite almıştır. Eski örgüt yapıları yerini bürokrasiye bırakmıştır (Baransel, 1979, s. 166). Bürokrasi modelini oluşturan Weber yaptığı gözlem ve incelemelerle genel sonuçlara ulaşmıştır. Modern bürokrasi adını verdiği örgütlenme eskinin yerine geçmiştir. Weber’in kuram kelimesini kullanmadığı ve bürokrasiyi tanımlamadı bilinen bir gerçektir. Bunun yerine verimliliği ve etkinliği arttıracak özellikleri tespit ederek ideal tipleri oluşturmayı tercih etmektedir (Öztaş, 2015, s. 144). Olması gereken ile ideali değil olanı niteleyen Weber ideal tip kavramıyla mükemmel bir şablon çizer (Çevik, 2010, s. 56). Rehber olarak düşünülen ve bürokratikleşmedeki sorunların tespit edilerek çözülmesinde yararlı olmaktadır (Öztaş, 2015, s. 145). Saf anlamında kullanılan ideal tip gerçekte tam karşılığı bulunmayan anlamı taşımaktadır. Weber tarafından ideal tip bürokrasisinin özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır; Otorite-hiyerarşi, kariyer yapısı, gayri şahsilik, yasalarla düzenlenmiş yetki alanı, uzmanlaşma, kamu ve özel hayatın ayrımı ve kurallar bütünüdür.

Memurluğun bir meslek haline dönüştürüldüğü, bütün özellikleri, bünyesinde barındıran yasal-ulusal modelde kuralların yazılı olarak belirtildiği görevde yükselme-alınma süreçlerinin nasıl olacağı belirtilmiştir. Görevliler sorumluluklarıyla sınırlandırılmışlardır. Sorumluluklarıyla sınırlandırılan memurlarda keyfi yetki kullanma durumu ortadan kalkmıştır (Öztürk, 2003, s. 10). Max Weber’e göre

avantaj taşıyan bürokrasi modeli; hız, doğruluk, devamlılık, süreklilik, gizlilik, dosya bilgisi gibi etmenleri beraberinde getirmektedir. Uzmanlık eğitimi alan görevlilerin nesnel kurallar dahilinde farklılık göstermeden akılcı ve yasal olması diğer avantajları arasındadır (Özer, vd., 2015, s. 73).

Weber'in ortaya çıkardığı devlet ve bürokrasi üzerine fikirlerden günümüzde de faydalanılmaktadır. Üzerinde durulan noktalar ise meşruluk ve güçtür (Ergun ve Polatoğlu, 1992, ss. 55–56). Weber ilk olarak “insanlar neden itaat eder” sorusunun cevabını arar. Verilen emirlerin kabul edilmesi Weber'e göre iktidar tarafından sağlanır. İktidarın kabul edinmesini sağlayan unsur ise meşruluktur. İktidar ve meşruluk birleştiğinde ise otorite kavramı ortaya çıkmaktadır (Öztaş, 2015, s. 148). Meşruluk kavramı sosyolojik anlamda kullanılmış olup üç farklı tipten oluşmaktadır. Bunlar; geleneksel, karizmatik ve hukukidir. Weber'in otorite tipleri saf olarak mevcut olmamakla birlikte yönetim şekillerine bakıldığında da aynı durum geçerlidir (Özer, vd., 2015, s. 154).

Karizmatik Otorite: Toplumu oluşturan sıradan bireylerden ayrı bir noktada bulunan, sahip olduğu özel güçlerden ötürü oluşan niteliklerinin sağladığı karizmanın belirleyici olduğu otorite tipidir. Bir bireyde bulunan ve yaşam içinde nadir rastlanan niteliklerin, örnek özelliklerin bağlamında oluşmaktadır (Weber, 2005, s. 40). Özel güçler, farklı görünüm ve yansımalar kapsamında oluşabilmektedir. Örneğin, kutsallık, yücelik, sihirli olma vb. Sahip olunan bu özel güçlerin, bireyler açısından kabulü ve kabulün de inançlarla devamlılığının sağlanması otoritenin gücünü pekiştirmektedir.

Karizmatik otorite tipinde tek kişiye duyulan bağlılık, inanç ve güvenle meşruluk kazanan iktidarın otoritesidir. Geleneksel otorite tipine benzerlik gösterse de yok sayılabilir. Meşruluğunun sebebi tanrı vergisi kişiliğe sahip olmak ve olağanüstü yeteneklere sahip olunduğu inancıdır. Yönetimin yalnızca karizmatik otoriteye ait olması keyfî uygulamaları kaçınılmaz yapmaktadır. Liderin ölmesi durumunda ya son bulan ya da yerini yeni bir geleneğe bırakan otorite meydana gelmektedir (Kapani, 1987, s. 90).

Karizmatik otoriteye sahip olan birey, seçilmiş olandır ve ona verilecek görev de yine bu seçilmiş olma durumuna göre belirlenmektedir. Bireylerin vazifesi ise karizmatik otoritenin karşısında itaat etmektir. İtaat etmeyen, baş kaldıran, karşıt bir

tutum içinde bulunan bireyler suç işlemiş olarak kabul edilmekte ve suçuna göre cezalandırılmaktadır. Bu noktada vurgulanması gereken, karizmatik otoriteye sahip olan bireyin, sahip olduğu nitelikleri sergilemesi, belli durumlar ve koşullar dahilinde göstermesi gerektiğidir. Göstermemesi halinde, sahip olduğu bilinen özel güçlere artık sahip olmadığı, o güçlerin kendisini terk ettiğİ ve herhangi bir ayrıcalığı kalmadığı diğer bireyler tarafından düşünölmektedir. Karizmatik otorite ile beraber oluşturulan hiyerarşik yapıdaki bireyler arasında duygusal olan bir bağ, birliktelik hali bulunmaktadır. Memur olarak belirlenen bireyler, yine otorite sahibi olan birey gibi sahip oldukları karizmatik özellikler göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Fakat memur olarak seçilen ve görev yapan bireylerin, söz hakkına sahip olduğu bir alan bulunmamaktadır. Bütün söz hakkı, hakimiyet gücü, yetki karizmatik otoritenin sahibi olan bireyde bulunmaktadır. Doğru olma hakkı, ilahi gücün temsilcisi olan karizmatik otoriteye aittir. Bu otoritedeki temel gaye, dünyevi olarak nitelendirilebilecek olgu, olay ve tutumlar üzerinde değişiklikler oluşturabilmektir (Bars, 2020, s. 255).

Karizmatik otorite ve beraberinde meşruluğun oluşabilmesi için toplumlarda olağanüstü nitelik taşıyan olaylar büyük önem taşımaktadır. Örneğın, bir devrim gerçekleşmesi, geçmişle bağlantıların zayıfladığı zaman aralıkları, toplumun gündelik yaşam akışının dışında gelişen olaylar toplumu ayakta tutan yapıların sarsılması, yıkılması, ortadan kaldırılması gibi tehlikeleri beraberinde getirdiğı için karizmatik otoritenin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Weber'in görüşüne göre, geleneksellik ve karizma toplumun üyeleri tarafından bir araya getirilerek farklı şekillerde değerlendirilebilmektedir. Bireylerin alışkanlık haline getirdikleri toplum düzenleri, karizma aracılığıyla değişebilmekte kimi zaman da direkt terk edilmektedir. Davranışların değişmesiyle beraber geçmişten kendilerine miras olarak kalan değerler bağlamında oluşturulan geleneklere yeni anlamların atfedilmesi de mümkün olmaktadır. Karizmatik otoriteye sahip olan bireyin, toplumdaki diğer bireylere karşı güven vermesi, sürekli olarak karizmasını kanıtlayacak şekilde telkinlerde bulunması cezbedici bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla kayıtsız, şartsız bir kabulleniş ve teslimiyet halinin var olduğunu söylemek doğru bir tespit olacaktır (Vergin, 2008, ss. 64–65).

Geleneksel Otorite: Otoriteye sahip olacak olan kişi veya kişiler geleneklerle belirlenmiş olan kurallar aracılığıyla seçilmektedir. Dolayısıyla bu otoritenin

geçerliliğinin geçmişe, toplum tarafından değerli kabul edilen geçmişle bağlantılı olgulara bağlı olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Tarihsel süreç içinde oluşan ve süreklilik arz eden geleneklerin, kutsallaştırılması ve güç ile desteklenmesine dayanmaktadır (Weber, 2005, s. 40). Direkt olarak geleneklerin belirlediği kurallara otorite sahibinin bağlı kalmasının yanı sıra, kendisi de yine geleneklere bağlı kaldığı sürece kural belirleyebilmektedir. Geleneklere aykırı olarak nitelendirilebilecek bir hareket, tavır, davranış otorite sahibi tarafından sergilendiğinde toplumun diğer bireyleri tarafından tepki gösterilmesi mümkündür.

Geçmişten günümüze etkili gelenek, görenek ve inanışlardan meşruluğunu alan iktidar gelenek ve inanışlardan meşruluğunu alan iktidar gelenek ve törelerle yönetimi gerçekleştirmektedir (Ergun ve Polatoğlu, 1992, s. 59). Her şeyin üzerinde yer alan gelenek ile yönetecek kişi bellidir. Yöneten kişinin duyguları zaman zaman ön plana çıkabiliyor olsa da bu durum gelenekler tarafından sınırlandırılır (Ergun ve Polatoğlu, 1992, ss. 59–60). Eski Mısır, Bizans İmparatorluğu vb. gibi bürokrasiler Weber'e göre geleneksel otorite patrimonyal örgüt biçimidir. Bu örgüt biçimi daha çok doğu toplumlarında görülen babadan oğula geçen bir sistemdir. Weber burada gerentokrasi, patriyarkalizm ve patrimonyalizm kavramlarına açıklama getirir. Gerentokrasi toplumdaki en yaşlı kişinin kutsal geleneklerine bağlı olarak hiyerarşik olarak en üst düzeyde olmasıdır. Patriyarkalizm, grup adına ev halkı otoritesidir. Aynı alanda yaşayan ev halkının gereksinimlerini karşılamak için ilişkilerden oluşan otorite biçimidir. Artan mal varlığının yönetilememesi sonucu merkezi otoritenin dağılmasıyla patrimonyal otorite meydana gelir. Patrimonyalizm ise tamamen bireye dayanır ve askeri güç önemlidir (Eryılmaz, 2013, s. 66).

Diğer otorite tiplerindeki hiyerarşik yapılanmadan farklı olarak geleneksel otoritede memurlar yerine bireysel hizmetleri gerçekleştiren bireylerin varlığından söz edilebilmektedir. Otorite sahibi ve toplum arasında kurulan ilişkiler bireysel olarak sahip olunan bağlılık olgusu aracılığıyla belirlenmektedir. Bu otorite kapsamında görev yapan memurların net bir şekilde belirlenmiş olan görev tanımı, görev karşılığında alacağı ücret gibi olgular bulunmamaktadır. Memurluk görevine sahip olan bireyler, otorite sahibi tarafından belirlendiği gibi yine bu memurlar arasında kimin veya kimlerin söz ve yetki sahibi olacağı da yine otorite sahibi tarafından belirlenmektedir (Bars, 2020, s. 255).

Geleneksel otorite, tarih aracılığıyla yüceltilmekte ve kutsallaştırılmaktadır. Önceki nesillerin kabulleri etrafında şekillenen bu otorite tipi, gelecek nesiller boyu da kabul edilmektedir. Genel itibariyle bakıldığında, geleneksel otoritenin barındırdığı kuralların toplumun değerlerine göre somutlaştırıldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle toplumsal yaşam içinde alışkanlık haline gelen olgular, ilk olarak nasıl kabul edildiyse, meşru hale getirildiyse yeni bir meşrulaştırmaya ihtiyaç duyulmadan ilk kabul edildiği haliyle sürdürülmektedir. Geleneksel otoritenin örneklendirilmesi gerekirse, ataerki toplum yapısı, ailelerin bu yapıya göre düzenlenmesi, toplumdaki rol dağılımlarının da yine bu minvalde sürdürülmesi en net geleneksel otorite görünümlerinden biri olacaktır. Bunun dışında yaşlıların yönetimde söz sahibi olması, son sözü yaşlı bireylerin söylemesi de yine tipik bir geleneksel otorite örneğidir (Heywood, 2019, s. 136).

Geleneksel otorite, içinde barındırdığı tek kişinin egemenliği elinde bulundurması, otoritenin temsilcisi olması ve katı kurallarla beraber yönetimi sürdürmesi, toplumsal yaşam içinde bazı gerilimlere yol açabilmekte ve yaşanan gerilimlerin sonucunda da otoritenin değişmesi gerekmektedir. Weber yaşanan veya yaşanması muhtemel olan bu değişikliklerin sonucunda oluşacak boşluğun meşru (yasal/ussal) otorite ile doldurulabileceğini belirtmektedir. Akıl ürünü olan kurallar aracılığıyla oluşturulan meşru otorite, kanunlar ve kurallar ile çevrelendiği için otorite sahibi olan bireyin de meşru bir şekilde otoriteye sahip olduğu anlamına gelmektedir (Vergin, 2008, s. 73).

Meşru (Yasal/Ussal) Otorite: Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar olarak ifade edilen yasaların belirlediği otoritedir. Dolayısıyla toplumu oluşturan bütün bireyler tarafından uyulması zorunlu kurallar bütünüdür. Normatif niteliğe sahip olan kuralların uygulanabilirliği, güç olgusuyla desteklenmesi sonucunda oluşmaktadır (Weber, 2005, s. 40). Otoritenin kurallarına uyan, karşı gelmeyen birey kanun ve yasalara da uymuş olarak kabul edilmektedir. Otoritenin temsilcisi ve güç sahibi olan birey, kendisine yasalar aracılığıyla belirlenmiş olan sınırlar içinde kalmalıdır. Bu sınırlar içinde ancak kendisine itaat edilmekte ve otoritesi geçerli olmaktadır.

Meşru (Yasal/Ussal) otoritede mevcut olan hiyerarşik yapılanma daire adı altında oluşturulmaktadır. Mevcut olan her bir daire başka bir daireye bağlı şekilde varlığını sürdürmekte ve ilişkili olduğu daire tarafından denetlenmektedir. Bu hiyerarşik yapı içinde görev yapan herkesin önceden net bir şekilde belirlenmiş olan bir görev tanımı, uyması gereken kurallar bütünü bulunmaktadır. Hiyerarşik yapıda söz sahibi

olabilmek, yönetici statüsüne yükselebilmek için bazı aşamaların tamamlanması, bir dizi eğitimlerin alınması da yine gereklilikler arasında yer almaktadır. Memurlar tarafından yürütülen ve sürdürülen bir bürokratik yapının varlığından söz etmek mümkündür. Bu memurlar da yine belli eğitim aşamalarını tamamlamış ve başarılı olmuş bireylerdir ve her biri yaptıkları işler, verdikleri emek karşılığında bir ücret almaktadır. Bürokrasinin ve otoritenin dayandığı yasa gücü gereği, kurulan ilişkiler esnetilmez kurallarla sınırlandırılmakta, disiplin temel eylem haline gelmektedir. Bürokrasi içinde görev yapan her bir bireyin söz sahibi olacağı alan net bir şekilde belirlenmekte ve bireyler arasında bir ast-üst ilişkisi kurulmaktadır (Bars, 2020, s. 255).

Vergin'in (2008, s. 75) ifade ettiği gibi her ne kadar ilk olarak meşru (yasal/ussal) otorite yalnızca bürokrasinin mevcut olduğu ortamlarda geçerli gibi görünse de bürokrasinin kurulmadığı, ast-üst ilişkisinin olmadığı ortamlarda da mevcut olması mümkündür. Örneğin, öğretmen ve öğrenci arasında kurulan ilişki bunun en belirgin örneklerinden birisidir. Öğretmenlik mesleğinin gerekliliklerini yerine getirmeyen, standartlarını karşılamayan birey her ne kadar meslek unvanına sahip olursa olsun meşru otorite bağlamında bir otoritesi mevcut olmamaktadır. Bu sebeple, meşru otoritenin, karizmatik ve geleneksel otorite tiplerinden ayrıldığı noktanın resmiyete bağlı, bireysellikten ve bireysellikle ilişkili olan bütün olgulardan ayrılması olarak belirtilebilmektedir. Dolayısıyla egemenlik kurma, otoriteyi kanıtlama gibi eylemlerin doğasının değiştiği de görülmektedir.

Kanunlardan ve hukuktan meşruluğunu alan bu otorite biçiminde geleneksel ve karizmatik otoriteye göre ne kişisel özelliklerden ne de geleneklerden yararlanılır. Herkes yasalara uyma zorunluluğundadır. Çünkü yasalarla sınırlandırılan idari kadrolar ve kişiler göreve bu kurallarla gelmektedir (Ergun & Polatoğlu, 1992, s. 60). Rasyonel otorite olarak da anılan bu otoritenin böyle anılmasının sebebi ise yöneticiler yetkilerini seçimle elde ettiklerindendir. Rasyonel kurallar üzerine inşa edilen seçimler ve hukukta karizmatik liderin ya da geleneklerin değil kuralların geçerliliği yer almaktadır. Kurallar rasyoneldir (Eryılmaz, 2013, s. 68). Yasal otoritenin en gelişmiş hali olan bürokraside idarenin araçları bürokratin değildir. Resmi servet ile özel mülkiyetin ayrımı vardır. Patrimonyal ve feodal yönetimden bu nitelikle ayrılır (Eryılmaz, 2013, ss. 68–69). Weber tarafından önemli avantajlarının olduğu ileri sürülen yasal ve rasyonel otorite yönetiminde devamlılık arz eder.

Yeteneklerine göre seçilen yöneticilerde yetkilerini kullanmak için kurallar mevcuttur. Otoritenin sınırları vardır ve yasalarla belirtilmiştir. Şahsi ve keyfi olan geleneksel ve karizmatik otoritelerde rasyonellik söz konusu değildir (Öztaş, 2015, s. 150).

2.5. Bilinçli ve Planlı Bir Etkinlik Olarak Hukuk

Hukukun temeli ile ilgili sunulan yaklaşımlar kapsamında bilinçli bir iradede kaynaklandığını belirten görüşler kapsamında değerlendirildiğinde hukuk, din, güçlü olanın iradesi, toplumun genel iradesi ve pozitivist düşünce bağlamında ele alındığı bilinmektedir. Öte yandan hukuk kurallarının temelinde, rasyonellik olgusundan ziyade, eylemsel olarak gerçekleşen davranış sistemi, zamanla süreklilik kazanan alışkanlıkların oluşturduğu adetler bulunmaktadır. Bütün bu davranış görünümleri, bireyler tarafından bilinçli ve planlı olarak sergilenmemektedir. Gündelik yaşamın akışı içinde ana uygun olarak gerçekleşmekte, zamanla sosyalleşme süreçleri içinde öğrenilmekte ve kalıplaşan davranışlar arasında yer almaya başlamaktadır. Bu sebepten ötürü, herhangi bir şekilde bu kapsama giren davranış normları, hukuk sisteminin ve kurallarının temelinde yer alabilmektedir (Türközer, 2006, s. 93). Hukukun kaynakları arasında sayılan bütün bu davranış görünümlerinden farklı bir noktada yer alan hukuk sistemi ise amaçları, kapsamı ve nitelikleri bakımından bilinçli ve planlı olarak hazırlanan bir etkinlik olarak nitelendirilebilmektedir.

Modern hukuk bağlamında bir analiz yapıldığında kamu hukuku ve özel hukukun ayrımının önem arz ettiğini belirten Weber, kuram ve uygulama açısından bazı yaklaşımlar ortaya koyarak bu ayrımı belirgin hale getirmiştir. Öncelikle sosyolojik bakış açısı bağlamında, kamu hukukunu değerlendirerek devletin görevlerini (yasama, yürütme, yargı) devam ettirebilmek, geliştirebilmek veya kurallara uygun bir şekilde sürdürebilmek için yerine getirmesi gereken eylemleri sistematik bir şekilde düzenleyen kurallar bütünü şeklinde ifade ederek tanımlamaktadır. Öte yandan özel hukukun da kaynak noktasında devletin yer aldığını belirtirken, devletle ilişkili olmayan kuralların tamamını kapsayan bir kavram olarak da özel hukuku tanımlamaktadır. Bu ayırmadan hareketle daha sıkı bir yönetim ve kurallar dizisinin kamu hukuku kapsamına girdiğini ifade etmek doğru olmaktadır. Bu sıkı yönetim ve kurallar dizisi her ne kadar bütün bireylerin yaşamında sınırlayıcı bir rol üstleniyor gibi görünse de aslında devlet bürokrasisi içinde yer alan memurların görevlerine

yönelik belirleyici ve hatırlatıcı bir rolünün olduğunun belirtilmesi gerekmektedir (Weber, 2012).

Hukuk kurallarına kuramsal açıdan bakıldığında, kuralların toplumsal yaşamda geçerli olmaya başladığı ilk zamanlardan rasyonelleşme sürecine kadar çeşitli olgular bağlamında oluşan eylemlerin toplum üyelerinin yaşamında alışkanlık haline gelmesi ve sürekli tekrarlanması sonucunda da geçerli ve bağlayıcı nitelik kazanması sonucunda oluştuğu söylenebilmektedir. Hukukun kaynakları arasında yer alan adet, gelenek, görenek bu noktada verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır. Alışkanlıkların kural haline gelmesi ve zamanla toplumsal yaşam içinde bağlayıcı bir nitelik taşımaya başlaması, zamanla zorunluluk ve zorlama gücünü de kendine eklemiş ve hukuk kurallarının temelini atmıştır.

Weber, hukukun toplumsal yaşam içinde düzeni sağlamak görevine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu görevi yerine getirmek için hukuk, toplum üyeleri olan bireylerin itaat etmelerini sağlamak ve karşıt bir durum, olay karşısında ceza vermek zorundadır. Bu tanımdan hareketle Weber, hukuk kurallarının oluşum sürecinde eylemlerin değişime uğramasının büyük bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. Hukuk kurallarının da aynı şekilde değişim süreçlerine dahil olmasına aracılık eden eylem, toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Bireylerin gerçekleştirdiği, anlam yüklediği toplumsal eylemler, aynı zamanda bireylerin yararına olacak olguları koruma görevini üstlenmektedir. Sonuç olarak da her ne kadar eylemler değişse de toplumsal düzeyde yeni anlamlar kolay bir şekilde üretilmekte ve yeni alışkanlıklar haline getirilmektedir.

Weber'in hukuk tanımına bakıldığında düzen sağlamak, itaat eyleminin gerçekleşmesine aracılık etmek ve karşıtlıklar karşısında ceza vermek gibi görev ve sorumluluklar, bir gücün varlığını işaret etmektedir. Bu güç düşünüldüğünde ilk olarak bir devlet yapılanmasının varlığı akla gelmektedir. Fakat hukukun uygulayıcısı olmak için devletin varlığı şart değildir. Başka bir ifadeyle uygulayıcı, zorlayıcı gücün temsilcisi devletin olma ihtimali bulunduğu kadar olmama ihtimali de bulunmaktadır. Bu noktada, tanım içinde geçen görev ve sorumlulukların kapsadığı konu sınırları önem arz etmektedir. Tanım içinde vurgulanmak istenen nokta devlet tarafından yürütülen hukuk sisteminin önemidir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, kapitalizmin rasyonelleşmesi ve devletin modernleşme süreçlerine dahil olması arasındaki dengeyi hukukun sağlamasıdır.

Yapılan tanımla göz önünde bulundurulduğunda, gerçeklik ile toplum tarafından değer atfedilen olgular arasında bir noktada hukukun yer aldığı söylenebilmektedir. Farklı perspektiflerden sunulan bakış açılarıyla beraber değerlendirilen hukuk kavramı, toplumsal yaşam içinde görünür olduğu için kültürel yapının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Toplum tarafından şekillendirilen kültür, içinde toplumsal yaşamı düzenleyen standartları, değerleri barındırmaktadır. Bu sebepten ötürü hukuk olgusu, en genel anlamıyla şekilsel, ideal haline getirilmiş, gerçek olan olguların ortak bir paydada buluşmasıyla meydana gelen kurallar bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Gerçek olan olgular daha detaylı açıklanacak olursa, bireylerin ve toplumun yaşamını etkileyen, sosyal, siyasal, ekonomik, psikolojik etmenlerle ilintili olan bağlamlar denilebilir. Öte yandan şekilsel ve ideal haline getirilmiş olan olgular ise, hukuk normları temelinde görünür hale gelen düzen, adalet ve güvene dair olan düşünceler bütünüdür (Çağır, 1966, s. 114).

Dolayısıyla hukuk kurallarının içinde bulunduğu topluma göre şekillendiğı ve toplumların içerdığı özelliklere, attettikleri değerlere göre değışkenlik gösterebileceğı sonucu çıkarılabilmektedir. Farklılık nitelendirmesinin temelinde, coğrafi konum, iklim koşulları, sosyal yapı, ekonomik koşul, uygarlık düzeyi, inanç sistemleri ile beraber hukuk normları paralel bir şekilde ilerlemekte ve değışkenlik göstermektedir. Bireylerin bir arada sürdürdükleri ve inşa ettikleri toplumsal yaşamın bir ürünü şeklinde oluşan hukuk normları toplumsal yapıların özelliklerini de içinde barındırmaktadır. Bu sebeple toplum, toplumsal kurumlar ve bireyler ile karşılıklı bir etkileşim halinde hukukun varlık gösterdiği görölmektedir.

2.6. Hukukun Rasyonelleşmesi

Weber, modern hukuk kurallarını, geleneksellik bağlamında oluşturulan hukuk normları ve yürütölen süreçler ile karşılaştırmalı bir şekilde incelemektedir. Bu incelemelerini yaparken benzerlik ve farklılıkları göz önünde bulundurmaktadır: Weber'in hukuk sosyolojisi bağlamındaki en önemli katkısı, hukukun rasyonelleşme sürecini ideal tipler bağlamında ele almasıdır.

Weber teorisinde göre ekonomi, bilim, siyaset, hukuk gibi karşılıklı olarak ilişki içinde bulunan alanların hiçbirinin diğerine göre önceliğinin olmadığını vurgulamaktadır. Modern dünyada rasyonelleşme ile birlikte hukukta tıpkı diğer

alanlar gibi rasyonel örgütler tarafından meydana getirilen ve uygulanan bir nitelik kazanmıştır. Böylelikle yazılı olmayan kuralların yerini formel yazılı hukuk kuralları alır. Tarihsel süreç göz önüne alındığında hukukun rasyonelleşmesi bazı aşamalardan geçerek meydana gelmiştir. İlkel toplumlar da karizmatik kişiler toplumsal hayatı arzularına göre düzenleyerek uygulama yoluna gidebiliyordu. Hukuk yaratıcıları hukuku zamanla keyfilikten çıkararak toplumsal tepkileri azaltmak adına gelenek ve görenekleri de daha iyi anlayabilmek için danışmanlar buldu ve hukuk rasyonalizasyonunun ilk adımı atıldı. Daha sonra uzmanlar aracılığıyla sistematik kurallar şeklindeki görünüm hukuka kazandırıldı. Hukuk kurallarının sistemleştirilmesinin yanı sıra yargı işlevi de yerine getirilmeye başlandı. Böylelikle hukuk, mantıklı ve sistemli bir gelişme süreci yaşamıştır. Weber'e göre her toplum hukuk olgusu noktasında aynı aşamalardan geçmekte fakat aynı sırayı izlememektedir. Hukukun rasyonelleşmesi farklı nitelik ve ölçülerde gerçekleşir (Öktem, 1994, s. 382; San, 1971, s. 56).

Weber, hukuki anlamda temelleri atılan düşünce sınıflandırmalarını, toplumsal eylem tipleri özelinde olduğu gibi rasyonellik bağlamında irdelemektedir. Fakat hukukla ilişkili olarak yapılacak olan tespit, Weber için hukuk süreçlerinin iki farklı noktasına temas etmektedir. Bunlardan ilki *hukuk yapma (lawmaking)* olarak ifade edilirken diğeri ise *hukuk bulma (lawfinding)* şeklinde ifade edilmektedir. İlk ifade olan hukuk yapma, hukuka dair olarak belirlenen ve genele hitap eden kuralların oluşmasını kapsamaktadır. Diğer yandan hukuk bulma ise, gerçekleşen bir olayın karşısında verilmesi gereken tepkinin önceden belirlenmiş olan kurallar bağlamında değerlendirilmesi olarak belirtilmektedir (Weber, 2012, s. 653). Hukuk yapma ve hukuk bulma süreçlerinde başvurulacak hukuk yöntemleri ve araçlarını akılcı olan ve akılcı olmayan şeklinde Weber ikiye ayırmaktadır. Hukukun yapılışı ve bulunmasında görünür hale gelen soyut olan genelleştirilmiş kuralların uygulanması, akılcı olmayan yöntemler arasında yer almaktadır (Işıқтаç, 1990, s. 278).

Weber hukuk yapma ve hukuk bulma süreçlerine ilişkin genel anlamda bir ayrım yapmaktadır. Yaptığı ayrım da bazı kavramlar göze çarpmaktadır. Bu kavramlar; gelenekselcilik, değerlerle ilişkili olan akılcılık, duygusallık ve amaca yönelik akılcılık olarak sıralanmaktadır. Toplumsal nitelik taşıyan olgular göz önünde bulundurulduğunda, gelenekselcilik ile yakın bir ilişki içinde bulunduğu görülmektedir. Bireylerin sahip olduğu hırs ve gündelik yaşamı içinde görünür olan

güdüler duygusallığın bir görünümü olarak söylenebilmektedir. Din ve ahlakla ilgili olan normlar ise değer bağlamında akılcılık kapsamına girmektedir (Işıқтаç, 1990, s. 279).

Toplumsal güvenliği sağlayan hukuk kurallarına tarihsel süreç içinde bakıldığında, geleneksel otoritenin mevcut olduğu toplumlar bağlamında akrabalık bağı olan bireyler arasında oluşturulan müzakereler sonucunda kurulduğu görülmektedir. Eski ve ilkel olarak ifade edilmesi gereken bu hukuk düzeninde otorite sahibi olanların etkisi veya kutsallık, yücelik, ilahilik gibi sıfatlara sahip olan ruhban sınıfının etkisi zamanla ortadan kaldırılmış ve aynı zamanda toplum üyeleri tarafından da bu anlayışlar terk edilmiştir. Geleneksel, karizmatik, yasal otorite tipleri bağlamında bu etkinin yansımaları farklılık gösterse de temelde her otoritede aynı görünüme sahip olan hukuk kurallarının içeriği net ve kalıcı olarak rasyonelleşmeden etkilenmiştir. Otorite ve güç sahibi olan bireylerin aynı zamanda yetki alanlarının zamanla artması, söz sahibi oldukları alanların da yine aynı doğrultuda artış göstermesi, idari mekanizmaların rasyonelleşmesini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla hukuki süreçlerin yönetilmesi, içeriklerin oluşturulması ve uygulama biçimleri zamanla rasyonelleşme süreçlerinden etkilenmiştir. Rasyonel içeriğe sahip olmayan sistemlerin revize edilmesi, prosedürlerin tekrar düzenlenmesi, maddi hukuk düzeninin sistematik olarak işleminin sağlanması gibi eylemler gerçekleştirilerek hukukun bir bütün halinde rasyonelleşmesinin temelleri atılmıştır.

Modernleşmeyle beraber farklı olgular bağlamında oluşturulan hukuk bilimi, yöntemsal ve mantıksal yönden rasyonellik olgusuyla ortak bir paydada yer almaktadır. Hukuk bilimi beş önerme bağlamında gelişmektedir. Bunlardan ilki, somutlaştırılmış ve yasalara uygun olarak verilen bütün kararlar soyut olan bir hukuki önermenin somutlaştırılmış gerçek haline uygulanabilir hale getirilmelidir. İkincisi, bütün somut durumların soyut olan hukuki önermeler kapsamında karara bağlanabilir olması gerekmektedir. Üçüncüsü, yaşam içinde gerçeklik bağlamında veya fiilen hukuki önermelerin oluşturduğu ve sürekli işleyen bir sistem kurulmalıdır. Dördüncüsü, hukuki açıdan rasyonellik olgusuyla örtüşmeyen ve bu olgu bağlamında açıklanması mümkün olmayan bütün olgu ve olaylar hukuki açıdan geçersiz sayılmalıdır. Beşincisi ise, bireyler tarafından gerçekleştirilen bütün toplumsal eylemler, her daim hukuki önermelerle bir şekilde ilişkili olmalıdır (Weber, 2012).

Hukuk rasyonelliğinin iki şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bunlardan ilki şekli bakımdan ikincisi ise maddi bakımdan olan rasyonelleşmedir. Şekli rasyonellik, kuralların belirlenmesi, uygulanması, toplumsal yaşamın düzenlenmesi konusunda geçerli olan hukukun üzerinde genel ve aynı zamanda ortak bir karar verilmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Çünkü hukuk kurallarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sürecin yönetilmesinde hem genel hem de ortak olmayan kuralların açığa çıkması başka bir ifadeyle geçerliliği olmayan bilgilerin göz önüne alınması rasyonellikle örtüşmeyen bir durumdur. Maddi rasyonellik ise, toplumun ve bireylerin yaşamını etkileyecek, şekillendirecek bir kararın verilmesi gerektiğinde net bir şekilde sınırları çizilmiş, önceden belirlenmiş ve yürürlüğe konulmuş olan hukuk kuralları aracılığıyla bu kararın verilmesi halinde gerçekleşmektedir. Duygusal, siyasi veya ahlaki sebepler göz önünde bulundurularak bir karar verilmesi halinde maddi rasyonellik gerçekleşmemiş olmaktadır.

Hukukun rasyonelleşmesi, sürecin nasıl şekilleneceğini ve sonucun ne olacağını hesaplama ve öngörebilme imkanlarını sağlamaktadır. Batı hukuku göz önünde bulundurulduğunda hukukun rasyonelleşmesi süreçlerinde bazı olguların neden olduğu görülmektedir. Ekonomik sebepler, politik sebepler ve Roma Hukuku eğitimleri bu noktada etkili olan sebepler arasında yer almaktadır. Ekonominin etkili olduğu piyasalarda neler olabileceğini öngörme ihtiyacı hissedilmesi ve devlet talepleri sebeplere verilecek örneklerdendir. Zamanla hukukun rasyonelleşme sürecinin süreklilik arz etmesi, devlet hukukunun değişimini de beraberinde getirmiştir. Devletin kaynaklarıyla beraber şekillendirilen hukuk sistemi yardımcı kaynaklardan uzak bir konuma yerleştirilmiş ve gittikçe soyutlanır bir hal almaya başlamıştır. Bu uzaklaştırma ve soyutlanma hallerinin gerçekleşmesinin arka planında kapitalizmle beraber dönüşen ekonomi ve devlet kurumları içinde görünür hale gelen bürokratik yapılanmaların etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bu süreçler birbirini desteklemekte ve etkileşim halinde varlıklarını sürdürmektedir.

Rasyonelleşme kavramıyla beraber hukuk analizi yapan Weber, görüşlerini pozitivist yaklaşım temelinde ifade etmektedir. Bu noktada doğal hukuk anlayışı ve pozitivist hukuk anlayışı arasındaki farklılıkları ortaya koyarak ayırım yapmaktadır. Doğal hukuk anlayışı, bireyler tarafından oluşturulmayan, var olan ahlak kuralları etrafında şekillenen hukuk kuralları bütünü olarak tanımlanmaktadır ve Weber

tarafından modernite öncesi anlamında gelen pre-modern ifadesiyle nitelendirilmektedir. Weber'in yaklaşımı sosyoloji disiplininin, pozitif hukuk anlayışıyla örtüştüğü ve bu alanda çalışmalar yapılması gerektiği yönündedir. Başka bir ifadeyle güç ve iktidar olguları etrafında şekillenen, bir sistematığe sahip olan yazılı normlar sosyoloji çalışmalarının kapsamında yer almalıdır. Fakat burada Weber'in doğal hukuk anlayışını reddetmediğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Doğal hukuk anlayışı kapsamında geçerli olan normlar, toplumsal yaşam ekseninde bireysel odaklı davranışlar önünde bir kılavuz niteliği taşıyorsa sosyolojik çalışmaların konusu şeklinde değerlendirilmesini uygun görmektedir (Topuzkanamış, 2012).

Weber, hukuku toplumsal yaşamın gerçekliği içinde uygulanması mümkün olan, özgün kurallar ve yaptırımlarla çevrelenen bir düzen olarak ifade etmektedir. Genel görünüm ve içinde barındırdığı farklı yönleriyle hukuku ele alan Weber, hukuk normlarının ortaya çıkması, gelişmesi, değişmesi ve bunun karşısında toplumun ekonomik tarihi arasında kurulan ilişkinin görünümünü analiz etmektedir. Bu analiziyle beraber, hukuk temelinde gerçekleşen biçimsel düzenlemelerin, arka planında toplumun ekonomik değişkenlerinin, toplumsal değerlerinin yer aldığını ve bunlar aracılığıyla değişime uğradığını belirtmektedir. Weber'in belirlemiş olduğu kuramsal çerçeve özelinde bakıldığında hukuk normları, ekonomik düzey, siyasi ilişkiler, bilimsel çalışmalar sürekli birbirleriyle bir etkileşim halinde değerlendirilmekte olduğu ve ortaya çıkan sonuçları göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

Sunmakta olduğu yaklaşımlar etrafında Weber'in hukukun rasyonelleşme sürecini aşamalar halinde sıraladığı görülmektedir. Bu aşamalar toplumsal kabuller, değerler ekseninde sürdürülmektedir. Öncelikle ilkel toplumlar bağlamında bir değerlendirme yapan Weber, toplumsal düzenin sağlayıcısı olarak ilahi güçlerin ön planda olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla hukukun temsilciliğini de bu ilahi güçlerin yaptığı görülmektedir. İlahi güce sahip olan bireylerin niteliği farklılık gösterebilmekte, bu bireyler peygamber olabildiği gibi, büyücü ve falcılar arasında da yer alabilmektedir. Bütün hepsinin yer aldığı ortak payda ise sahip olunan ilahi güçtür. Weber'in sunduğu kuramsal çerçeve temelinde karizmatik otorite kapsamına giren ilahi güç, toplumsal yaşamda otoritenin ve iktidarın temsilcisi olarak varlığını sürdürmektedir. Hukukun temel dayanak noktası olan yaptırımlar, Tanrı olarak ifade edilen yaratıcı

gücün buyruklarıyla desteklenmekte ve toplum üyelerinin bu şekilde itaat etmesi sağlanmaktadır. Dolayısıyla karizmatik otorite ile desteklenen hukuk anlayışının irrasyonel bir görünüme sahip olduğunu söylemek doğru olmaktadır. Sonuç olarak ise bireysel tercihler, normların dışına çıkma, şekilsel nitelikler taşıma gibi durumlar ön plana çıkmaktadır. Zaman ilerledikçe ve toplumlar değişim süreçleri yaşamaya başladıkça hukuk normlarını oluşturan bireyler, süreci yönetmek, normları oluşturmak adına danışman seçme zorunluluğunu hissetmeye başlamıştır. Bunu hissetmelerinin temel sebebi bireysel tercihlerin ön plana çıkması ve bireylerin bu durumu tepkiyle karşılamasıdır. Öte yandan başka bir sebep ise toplumlarda hakim olan ve hukukun kaynağı olarak değerlendirilen örf ve adetler konusunda temel bilgileri edinme ihtiyacıdır. Bu ihtiyacın giderilmesi için de toplum içinde bilge olarak ifade edilen toplumsal ve bireysel yaşama hakim olan bireyler seçilmiştir. Danışman seçimleriyle beraber ilk rasyonelleşme hareketleri başlamıştır. İkinci rasyonelleşme hareketleri, bu kez uzman kişiler ve yine uzman kişilerle oluşturulan gruplar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Otoriteye sahip olan, güç sahibi, toplumda sözü geçen kişi statüsünde bulunan yöneticiler, toplumsal yaşamdaki kültürel, ekonomik, ahlaki ve sosyal olgular arasındaki dengeyi kurmak istemekte ve bunun için girişimlerde bulunmaktadır. Hukuk normlarını bireysel tercihler odağından çıkarıp standart hale getirebilecek ölçüt arayışı rasyonelleşmenin ikinci aşamasının temelini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içinde bu ölçüt arayışında bakıldığında, Orta Çağ döneminde din olgusu göz önüne alınarak Hristiyanlıkla beraber belirlenen ilkeler ön plana çıkmış ve geçerli olmuştur. Daha sonraki süreçlerde ise adalet olgusunun şekillendirdiği doğal hukuk anlayışı geçerli olmaya başlamıştır. Rasyonelleşmenin üçüncü ve son aşaması olarak değerlendirilen süreçte ise, alanda eğitim alan uzman olarak ifade edilen kişiler aracılığıyla sınırları, kapsamı ve içeriği belli olan bir kurallar sistemi belirlenmiştir. Hukukun normsal gerçekliği ve toplumsal yaşamda görünür olan maddi gerçeklik arasında oluşan uyum sürecinin oluşmasını araştırma konusu edinen uzmanlar, 18. yüzyılda ancak araştırmalarını gerçekleştirebilmiştir. Fakat her ne kadar amaçlarına uygun hareket etseler de bütünüyle öngördükleri amaçlarına ulaşabildikleri söylenememektedir. Toplumsal yaşam içindeki dengeyi oluşturmak ve korumak temel amaçlarını oluşturmaktadır (Öktem ve Türkbağ, 1999).

Weber, hukuku sosyoloji disiplini içinde irdelerken hukuk ve ekonomi olguları arasında kurulan etkileşime de yoğunlaşmaktadır. Bu noktada ağırlık verdiği bağlam

ise, Batı toplumları içinde oluşan ve gelişim süreçlerine devam eden kapitalizmin modernleşmiş sistemidir. Modern kapitalizm, Weber'in perspektifinde amaca uygun rasyonel eylemin bir görünümü niteliği taşımaktadır. Bu sistem, kâr etme eylemiyle beraber hareket ederken kâr elde edebilmek için belirlenen amaçlara ulaşmayı da içermektedir. Amaca ulaşmak için kullanılması gereken araçlar ve arada kurulması mümkün olan uyum, modern kapitalizm için önemli bir husustur. Ekonomik rasyonelleşme süreçleri ve hukuk olgusu temelinde şekillenen düşünce yapıları arasındaki bağa dikkat çeken Weber, hukuki düşünceler kapsamında belirlenen sınıflandırmaların, ekonomik düzeyle paralel bir şekilde ilerlediğini belirtmektedir. Hukuki düşüncelerin akla uygun rasyonelleşme süreci, ekonomi temelli eylemlerin amaca uygun rasyonelleşmesinin bir yansımasını oluşturmaktadır (Topuzkanamış, 2012).

3. BÖLÜM

EUGEN EHRLICH VE YAŞAYAN HUKUK KURAMI

Eugen Ehrlich 1862 yılında bugün Ukrayna sınırları içinde yer alan önceleri ise Avusturya- Macaristan İmparatorluğu ve daha sonra ise Romanya'nın elinde olan Bukovina'nın başkenti Chernivtski'de doğmuştur. Viyana da hukuk öğrenimini tamamlamış, kariyeri boyunca dersler vermiş kısa bir süre de rektörlük yapmış ve 1922 yılında Viyana'da hayatını kaybetmiştir (Heper, 2016, s. 47). Soyut olarak hukuk olgusuna, amaçlarına ve belirlenmiş olan kurallarına odaklanmaktan ziyade toplumsal yaşamda uygulanma biçimlerine önem vermiştir. Bu önem doğrultusunda da sosyolojik perspektiften yaklaşımlar sunarak hukuk kuramını oluşturmuştur.

Sosyolojik perspektiften hukuk yaklaşımı, hukuk olgusunun temelinde toplumsal yaşam içinde kurulan ilişkilerin yer aldığını ve bu ilişkiler sonucunda oluşan toplumsal gerçekliklerin yine hukuka kaynaklık ettiğini vurgulamaktadır. Bu sebeplerden ötürü, hukukun temeline kanunları oluşturan gücün iradesini, bireylerin akılcı davranışlarını ve biçimsel olarak oluşturulan hukuk anlayışı sosyolojik hukuk perspektifinden reddedilmektedir. Sosyoloji disiplini içinde hukukun ele alınması sonucunda yapılan çalışmalar, sosyolojik hukuk akımı perspektifini etkilemiştir. Toplumsal yaşam içinde hukukun toplumsal yaşam üzerindeki etkin olma hali odağından yaklaşım sunan sosyolojik hukuk akımı, hukuk normlarının kendi içinde de taşımış olduğu amaçları odağına almaktadır. Dolayısıyla bu odak doğrultusunda, bireylerin eylemleri sonucunda oluşan gerçekliğin somutluğunun temelindeki kriterlere ve taşıdığı değerlere uygun olacak şekilde bir hukuk teorisi oluşturmak sosyolojik hukuk akımı perspektifinin temel amacı olarak belirtilmektedir. Ehrlich ise bu amacın en önemli temsilcilerinden biri olma rolünü üstlenmektedir (Atay, 2017, s. 75).

Modern hukuk sosyolojisinin kurucularından biri olarak kabul edilir. Bunu sağlayan ise hukuk kurallarının toplumsal gerçekliği görmede yetersiz kaldığını fark etmesi ve doğduğu bölgede birden çok topluluğun yaşaması yer almaktadır. Ermeniler, Yahudiler, Ruslar, Macarlar, Romenler, Almanlar, Çingeneler gibi en az dokuz farklı etnik grubu gözlemleme olanağından bahsedilmektedir. Dolayısıyla

bölge Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki gibi bir düzene sahip değildi ve karşıtlıklar içermekteydi. Söz konusu bölgede siyasal bir düzenden de bahsetmek mümkün değildi. Viyana'da eğitimini tamamladıktan sonra doğduğu bölgeye dönen Ehrlich de farklı siyasal güçlerin egemenliğinde bulunmuştur. Siyasal alanda olmayan homojenliğin toplumsal alanda da olmadığını, bu nedenle de bir kuramında varlığından bahsetmenin mümkün olmayacağını belirtir.

Toplumsal gerçekliği dikkate alarak bu sosyal politik atmosferde hukuksal yaklaşımı geliştirmeye çalışır. Davranışlara yön veren normlar ile yargısal hüküm normları arasında bir ayrım yapar. Bu ayrım yaşayan hukuk ile hükmi hukuk arasındadır. Bir yerde toplumsal yaşamın sağlanması davranışlara yön veren normlarla mümkün olur. Hukukçular bunu hukuk olarak kabul etmeseler de halkın algıladığı düzeyde bakıldığında bu normlar hukuktur. Toplumsal yaşamı düzenleyen burada ifade edildiği gibi hükmi hukuk değil davranış normlarıdır. Ehrlich buna yaşayan hukuk adını vermektedir. Toplumsal yapıdaki çözümlemenin bir sonucu da bu iki hukuk türü birbirinden ayrılmasıdır. Ehrlich hukuku farklı gruplar ve birlikteliklerden oluşan bir olgu olarak kabul etmekte ve toplumu meydana getirdiğini vurgulamaktadır. Bu grupların bir kısmı resmî bir kısmı ise gayri resmîdir. Pozitif hukuk olarak dile getirilen devlet hukuku toplumların yani devletin hukukudur.

Ehrlich'nin Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri kitabı, yasal dogmalar hususunda paradigma düzeyinde ilk analiz çalışmalarındandır. Yalnızca 20. yüzyılın ilk başlarında mevcut olan hukuk bilimi ve normlarına dair yapılan bir eleştiri niteliği taşımasının yanında, önermeler de sunmaktadır. Sosyoloji ve hukuk disiplininin sürekli olan ilişkisini ele alan hukuk sosyolojisi bağlamında Ehrlich, anlam ve içerik düzeyinde yaklaşımlar sunmuştur. Hukuk disiplininin odak noktasında normların, mevzuatların ve yönetmeliklerin değil toplumun kendisinin ve toplumsal kararların yer aldığını belirten Ehrlich, toplumsal gerçeklik içinde yer alan sosyolojik olan hukuk yaklaşımının temsilciliğini yapmaktadır.

Ehrlich yaşadığı dönemdeki hukuk mantığına karşı olarak yaşayan hukuk kavramını dile getirmiştir. Kıta Avrupası hukukçularının görüşlerine göre hukuk, güçlü mantıksal bir muhakemenin ürünü olarak ileri sürülmektedir. Yargısal karar vericiler hukuk normlarıyla çıkarımlarda bulunarak karar vermekte ve doğrunun bu

olacağına inanılmaktadır. Ehrlich'e göre ise bunun tam tersi mümkün olmakla birlikte mantığı unutmak gerekmektedir. Hukuku hukuk yapan etkenin hukukçular tarafından uygulanması olarak kabul etmektedir. Aksi halde bunun karar süreçlerinin psikolojik olduğunu belirtmektedir. Bu noktada ise bahsi geçen psikolojiye birçok faktör etki ettiği bilinmektedir.

Toplumsal yaşamın içinde etkili olan yaşayan hukuk farklı ilişki biçimlerinden meydana gelirken hükmi hukuk yalnızca taraflar arasında uyuşmazlıklar olduğunda etkin olmaktadır. Yaşayan hukuk kültürel yapının etkisindedir ve amacı işler uyuşmazlık haline gelmeden barış içinde yaşamayı sağlamaktır. Toplumsal yaşamı hukuk dışında başka normatif sistemler de düzenlemektedir. Bu sistemler örf-adetler, din ve ahlak kuralları şeklinde örneklendirilebilmektedir. Yaşayan hukuk, sanıldığından aksine evrensel bir hukuk araştırması için daha elverişlidir. Aile, evlilik, sözleşme, mülkiyet gibi kurumlar göz önüne alındığında toplumsal düzen bu çerçevede kurulmakta ve hükmi hukuka indirgenememektedir. Dolayısıyla sosyolojik bir araştırma konusu olarak yer aldığı söylenebilmektedir.

Bu noktada ayrıca Griffiths'in ifade ettiği gibi (1986) Ehrlich hiçbir zaman yasal olarak çoğulculuk teorisiyle ilgili bir şeyler söylememiş veya yaklaşımları içinde kullanmamı olsa da hukuk sosyolojisi anlayışı, çoğulculuk çalışmaları için temel bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan Ziegert (2002) ise, Ehrlich'nin yasal çoğulculuk çalışmaları adına kurucu isim olarak görmenin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Buna sebep olarak ise Ehrlich'nin hukuk sosyolojisi anlayışının öncelikle hukuk sistemlerinin işleyişlerine, bu işleyiş içindeki temel unsurlara, özellikle de normsal nitelik taşıyan beklentilerin ve hukuki etkileşimlerin yansımalarına odaklandığını belirtmektedir. Bu noktada Ehrlich'nin amacının bütüncül bir hukuk anlayışı ve teorisi oluşturmaktan başka bir şey olmadığını yorumu yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra, sosyolojik perspektiften yasal çoğulculuk kavramı, Ehrlich'nin kendi hukuksal terminolojisiyle yakından ilişkili olarak ele alınabilmektedir. Bu ilişkinin çözümlenebilmesi için öncelikle Ehrlich'nin topluma dair olan düşünceleriyle beraber sosyolojik yaklaşımının aktarılması ardından hukuk anlayışı, hukuk olgusuna yüklediği anlam, hukukun toplumsal dayanak noktaları, egemenlik ve otorite yaklaşımlarının da çözümlenmesi yararlı olacaktır.

3.1. Ehrlich'in Toplum Düşüncesi ve Sosyolojik Yaklaşımı

Ehrlich için toplum, bireylerin bir araya gelmesiyle kurulan ilişkilerle oluşan bir bütündür. Dolayısıyla farklı bireyler aracılığıyla oluşan toplum karmaşık bir yapıyı temsil etmektedir. Yine bu doğrultuda toplumsal yaşamı düzenleyen kurum, kuruluş ve gruplar birbiriyle etkileşim halinde olduğu sürece ancak bir birliktelik halini ifade etmekte ve toplumun varlığını kanıtlamaktadır. Siyaset, ekonomi, din, aile, eğitim, sağlık gibi pek çok olgu bağlamında oluşturulan birliktelik halleri ve sonucunda ortaya çıkan etkileşim, toplumun genel resmini oluşturmakta ve bütüncül bir görünüm kazanmasına aracılık etmektedir (Ehrlich, 2019, s. 33).

Tarihsel süreçler bağlamında bakıldığında toplumların farklı görünümsergilediği, dönemsellerak niteliklerinin değiştiği görölmektedir. Bireyler arasında iletişimin sınırlı olduğu ve etkileşimin düşük olduğu dönemlerde toplumsal yaşam içindeki düzen, kan bağıyla kurulan birlikteliklere dayanmakta ve bu birliktelikler de kabileler, milletler şeklinde görünür hale gelmekteydi. Her birlik içinde yer alan bireylerin farklı rolleri olduğu ve bu rollerin yerine getirilmesi ölçüsünde ancak düzenin ve birlikteliğinin sağlandığının da vurgulanması gerekmektedir. Örneklendirmek gerekirse, kan bağıyla oluşan en bilindik toplumsal kurum olan aile, toplumun hukuki, dini, askeri ve iktisadi temelli birliklerinin temsilciliğini yapmaktadır. Zamanın ilerleyişi ile beraber toplumsal birliklerin görünümünün de değiştiği görölmektedir. Toplum içinde bireylerin ve metaların geçişiyle bağlantılı olarak farklı nitelikler taşıyan fakat yine bireylerin oluşturduğu toplumsal birliktelikler açığa çıkmaktadır. Bunları örneklendirmek gerekirse, devlet, cemaatler, cemiyetler, zümreler vb. topluluk sıralanabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal yaşam içinde yer alan ilişki kuran, etkileşim halinde kalan her bir birey yaşamı boyunca birçok toplumsal birlikteliğin dolayısıyla birliğin üyesi olabilmektedir. Bunun sonucunda ise geçmiş dönemlerde oluşturulan ve kan bağına dayalı olan birliktelik halleri gün geçtikçe görünürliğini kaybetmektedir. Fakat bu konuda kan bağıyla oluşturulan en temel toplumsal kurum olan ailenin varlığını koruduğu, görünürliğini yitirmediği de belirtilmelidir (Ehrlich, 2019, ss. 34–35).

Bireylerin oluşturduğu birliktelikler, hukuk için bir temel oluşturma niteliği taşımasının yanı sıra asıl kaynağı olarak görölmektedir. Hukuk ile ilişkili olan olgular bu sebeple birlikteliklerin sahip olduğu nitelikler, kurmuş olduğu düzen hali

neticesinde ortaya çıkarılmaktadır. Dolayısıyla hukukun geçirmekte olduğu süreçleri irdeleyebilmek öncelikle bireylerin oluşturduğu birlikteliklerin analiz edilmesiyle mümkün hale gelmektedir. Gelenekselliğin ve geleneksellikle oluşturulan normların geçerli olduğu toplumlarda, toplumsal düzenin örf, adet, gelenek ve göreneklerle sağlandığı görülürken aynı zamanda güç sahibi olan, gücü elinde bulunduran birey(ler) tarafından hukuk normlarının belirlendiğı de söylenebilmektedir (Ehrlich, 2019, ss. 44–45).

Yasal çoğulculuk teorileri kapsamında değerlendirilen hukuk sosyolojisi, toplumun iç düzenine karşı bütüncül bir bakış açısına sahiptir. Bunun yanında Ehrlich, hukuk olgusunun toplumsal değer, gelenek, görenek, örf ve adetler gibi olguların alanına dahil ederek, hukukun gerçekten birleştirici olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda sunmakta olduğu yaklaşım kurallarla şekillendirmekte olduğu hukuk anlayışının yöntemsel sınırlarının oluşturduğu engeli aşmaktadır. Toplum ve topluluklar arasında var olan ayrımın izlerini sürmeyi hedefleyen ve bu hedefini de hukuk teorisi bağlamında savunan Ehrlich, aslında bilimsel odağını, devlet kurumunun dışında toplumsal yaşam içinde doğal bir şekilde var olan ve uygulanan kurallar ile resmî olarak uygulanan kurallar sınırından başka bir yöne çevirmiştir. Yaşayan hukuk kavramsallaştırması, kısıtlı topluluklar tarafından geçerli olarak kabul edilen, devlet kurumunun iradesi dışında kurgulanan bir hukuk kavramı olarak ele alınmaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin üyesi olduğu, gerçekleştirdikleri eylemlerini ve verdikleri tepkilerini etkileşim dahilinde karşılıklı olarak düzenlediğı ilişkilerle oluşturulan birliktelikler tarafından birliktelik üyelerinin koruma ve güvence altına alındığı belirtilmektedir.

Ehrlich, devlet tarafından tanınan, onaylanan ve geçerli olarak kabul edilen resmî hukukun yasal ve teorik kanun anlayışına karşı, resmî normların etkinliğinin, modern devletlerin gücü ve düzenlenmesinden ziyade, birlikteliklerin iç düzenine ve iç düzeni sağlarken uyum sağladıkları uygulama biçimlerine bağlı olduğunun altını çizmektedir. Bu anlayışa göre ise, devletin temsil ettiğı otorite ve güce karşı olan ve olması muhtemel tehditlerin ve resmî yaptırımların etsinin çok az olduğunu söylenebilmektedir. Bunun yanında yine resmî yaptırımların planlandığı ve umulduğı gibi ilerlememesi, ters etki yapabilmesi de mümkün olmaktadır. Bu ters etkinin sonucunda ise toplumun kurallar ile beraber oluşturulan düzeni, devletin

otoritesi, gücü ve yaptırımları olmadan gelişebilmektedir. Ehrlich, hukuk kuramcıları ve siyaset filozofları tarafından eleştirilmiştir. Yine sosyologlardan da Ehrlich için eleştirilen sunanların var olduğu bilinmektedir. Bu eleştiriler örneklendirilecek olursa, Rheinstein (1938), Ehrlich'nin hukuk olgusu ve toplumsal değer, gelenek, görenek, örf, adet olgularını ortak paydada değerlendirmesini, birbirine karıştırmasını ve hukuk bilimini yalnızca sosyoloji bilimine indirgemesini eleştirirken ayrıca gerçeklik anlayışını popüler duyguya yönelttiğini de vurgulamıştır. Ehrlich'in bütüncül bir hukuk yaklaşımının temeli olarak sunduğu sosyolojik yöntemi, farklı olgularla şekillendirdiğini de belirtmektedir. Bu olgular; hukuk kavramları, resmî (yasal) normlar ve yaptırımlar, resmî (yasal) hukuk, modern devlet ve yasal meşruiyet şeklinde sıralanmaktadır. Sıralanan olgularla beraber Ehrlich'nin hukuk anlayışının çözümlemesinin yapılması mümkün olmaktadır.

Yaşayan hukuk kavramsallaştırması, sosyologlar ve toplum teorisyenleri tarafından farklı sebeplerden ötürü belirsiz ve sorunlu olarak kabul edilmektedir. Bu sebepler, politik uygulama, rasyonel örgütlenme, kurallarla oluşturulan düzenin değişimine yapılan vurgu, uzmanların bilgisinin dışında toplum tarafından tanınmaya ağırlık verilmesi, doğallığın altının çizilmesi şeklinde sıralanabilmektedir. Fakat yine de, küresel bir toplum düzeninde değişim süreçleri göz önünde bulundurulduğunda Ehrlich yaklaşımının geçerli olduğu da söylenebilmektedir. Sunmuş olduğu sosyolojik perspektif ve uygulamakta olduğu sosyolojik yöntem, toplumsal birliktelikler tarafından doğal olarak karşılanan ve tanınan bir kurallar bütünü, düzeni, sistemi olarak hukuku belirgin hale getirmesi, küresel hale gelen hukukun barındırdığı karmaşıklıkları anlamlı kılmak için uygun görünmektedir. Küresel ve modern bir toplum içinde farklı hukuk sistemleri mevcuttur, ortak bir şekilde ilerleme göstermektedir ve hukuki olan geçerlilik ve yetki verme konusunda birbirinden bağımsız olan önermelerde bulunmaktadır. Bu şekilde toplumsal yaşamın düzeni kurulmakta ve düzenin işleyişi sağlanmaktadır.

3.2. Ehrlich'in Hukuk Anlayışı

Ehrlich için hukuk, yasal olarak belirlenen normlar aracılığıyla değil toplumsal nitelik taşıyan birlikteliklerin ve etkileşimlerin gözlemlenmesiyle ilgilenmelidir. Serbest hukuk olarak adlandırılan hukuk hareketinin kurucusu olarak ifade edilen Ehrlich, Serbest Hukuk Teorisi (*Freie Rechtsfindung*) temsilciliğini yapmaktadır.

Dayatılmış normlarla kurulan İngiliz hukuk sistemini, serbest hukuk hareketi içinde değerlendiren Ehrlich, bu hukuk sistemi içinde yer alan her bireyin görevinin bireysel olarak görülen davaların taşıdığı koşullara göre belirlenmiş olan adil bir kararın verilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Bu görev yerine getirilirken kararların dayanak noktası olarak yasal olarak geçerli olan hukuk normları, toplumsal değerlerle şekillendirilen örf ve adetlerin oluşturduğu hukuk normları, toplumun kültürel hafızasıyla beraber sürekliliği sağlanan gelenek normları ve daha önce görülen davalarda verilen kararlar dikkate alınmaktadır.

Ehrlich'in anlayışına göre, hukuk kuralları olarak belirlenmiş olan sınırlar hukuksal yaşamın özelliklerinin tamamını yansıtmamaktadır. Eksik unsurları olan bu şekilde tespit etmeye çalışmaktadır. Herhangi bir yargı olayında söz konusu kararlar verilirken örf ve adetlerin kullanıldığı düşünüldüğünde zamanla bu örf ve adetlerin kalıcı hale getirildiği ve neredeyse bütün uygulamalarda kullanıldığı görülmektedir. Zaman geçtikçe örf ve adetlerle verilmiş olan kararlar yazılı olan hukuk kurallarının ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Dolayısıyla Ehrlich'in yaklaşımından ve bu örneklendirmeden hareketle şekli olarak ifade edilen hukuk anlayışı ve eylemlere dönüştürülen davranışlar arasında bir boşluk vardır ve zamanla da bu boşluğun sürekliliği sağlanmaktadır. Ehrlich'in yaklaşımı perspektifinden bakıldığında hukuki ilerlemenin odak noktasının kanun, yargı ve hukuk biliminden ayrı bir bağlamda yer aldığı görülmektedir. Hukukun asıl odak noktasında yalnızca olgu olarak hukukun yer aldığını ifade etmektedir. Toplumsal yaşam içinde geçerli olarak kabul edilen hukukun kapsamının ne olduğunu anlamlandırmaya çalışırken toplum tarafından zamanla alışkanlıklar haline getirilen örf ve adetlerin hukukun kuralları üzerindeki belirleyiciliğinin unutulmaması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Ehrlich'in temsilcilerinden birisi olduğu Alman Tarihçi Hukuk Okulu yaklaşımlarına göre halk ruhu (*volksgeist*) olarak adlandırılan kavrama alternatif olarak yaşayan hukuk kavramı Ehrlich tarafından önerilmektedir. Bu öneriye göre pozitif hukuk, yaşayan hukukun barındırdığı toplumsal kurallardan bağımsız bir şekilde değerlendirilememekte ve anlamlandırılmamaktadır. Yaşayan hukuk kavramı, devlet sınırlarında geçerli olan hukuk kurallarından farklı olacak şekilde toplumun üyeleri tarafından uygulanan kurallar bütünüdür. Yaşayan hukuk, toplumun bütünlüğü içinde yer alan bir olgudur. Yaşayan hukuk, pozitif hukuk

açısından bakıldığında tanınmamış olsa dahi toplumsal hayat içinde geçerliği olan bir kavramdır. Yaşayan hukuk kavramı, tek başına değerlendirilmekten ziyade mahkemeler tarafından verilen kararların, toplumsal ve ekonomik yaşamla ilişkili olan olguların ve bireylerin gözlemlenmesi aracılığıyla anlamlandırılabilir. Devlet tarafından uygulanan hukuk, toplumsal kontrol araçlarından yalnızca birisini temsil etmektedir. Devletin uyguladığı hukukun yanı sıra toplumda alışkanlık haline gelmiş olan örf, adet, ahlaki unsurlar toplum üyelerinin davranışlarını belirleyen ve yönlendiren olgulardır ve birlikte ortak bir paydada değerlendirilmeleri gerekmektedir. (Güriz, 2019: 263-264).

Hukukçuların temsil ettiği ve yürüttüğü bilimsel nitelikli görevlerin, mevcut bir şekilde aktif olan pozitif yasa normlarının başka bir ifadeyle devlet düzenini oluşturan yasaların belli bir sistem içinde yorumlanması ve tamamlanması Ehrlich'in hukuk yaklaşımının odak noktasında yer almaktadır. Hatta bu noktada hukuk biliminden kaynaklanan öğreticilik amacı taşıyan hukuk araştırmalarının, bir ülkenin yasalarını yayınlamanın ve paylaşmanın daha ayrıntılı bir biçimi olduğunun belirtilmesi mümkün olmaktadır. Ehrlich için hukuk bilimi, sadece pratik bilgilerin bir araya gelmesiyle beraber şekillendirilmektedir. Hukukun kurumları içinde görevli olan kişilerin (hakim, avukat vs.) hukuk çalışmalarının dayandığı bilimsel temeli anlamlandırmadan mesleklerini gerçekleştirmelerinin mümkün olmadığını belirten Ehrlich, gerekli becerileri edinmelerinin hukukun anlamını bulması konusunda önemli olduğunu ifade etmektedir. Bununla bağlantılı olarak mesleki öğretilerin edinildiği hukuk fakülteleri kapsamında sürdürülen öğretim faaliyetlerinin yalnızca farklı olan hukuk mesleklerinin mevcut ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olmadığını vurgulamaktadır. Bunun haricinde öğrencilerin neredeyse tamamen bir hakim ya da devlet görevlisinin yerine getirmesi gereken sorumlulukların öğretilmesi hususunda eğitim almasına yönelik politikalar izlendiğini belirtmektedir. Nitekim, resmî olan konularda sürdürülen tartışmalar, görülen mahkemeler veya devletin bürokratik yapılanması içindeki kurumlar özelinde oluşan veya oluşması muhtemel olan anlaşmazlık halleri yine hukuk eğitimi içindeki profesyonellikle yakından ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Profesyonel bir şekilde hukuk kurumlarında çalışan bireylerin eğitimi, resmî hükümleri teorik düzeyde bilmekten ve sınırlı olan vakalar üzerinde uygulamaktan ibaret olduğunu belirten Ehrlich yine bu doğrultuda hukuk biliminin sınırlayıcılarını tespit etmektedir. Bu sınırlayıcılar, hukuk ile ilişkili olan

kararların yalnızca hakimler ve hükümet temsilcileri tarafından alınması gerektiğiyle ilişkilidir. Devlet kaynaklı olan normlar sistemi oluşturmak sınırlayıcıların temel amacını oluşturmaktadır. Karar normlarının hukuk sistemleri kapsamında türetilmesi beraberinde pratik düzeydeki sorulara cevap verebilmeyi sağlamaktadır (Konzen, Bordini, 2018).

Ehrlich, yaşayan hukuk kavramını, doğal bir şekilde hukukun oluşturulma süreci, ticaret, fikri mülkiyet, spor, çere, sosyal ağlar gibi siyaset olgusuyla ilişkili olmayan fakat yine de küresel toplum içinde farklı sektörler olarak yer alan alanların anayasal kurallarla ifade edilecek şekilde yeniden düzenlenmesi aracılığıyla oluşturmuştur. Çalışmalarda sırasıyla yasama ve yasamayla ilişkili olan yasalar arasında ayrım yapan köklü kuramsal anlambilim, sert hukuk ya da yumuşak hukuk, yerel hükümet, küresel yönetim, devlet, sivil küresel anayasa gibi yeni ayrımlar da yine bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme kapsamından hareketle Ehrlich'nin kuramı bir hukuk yaklaşımı olmasının haricinde toplum teorisi olarak da değerlendirilmektedir. Kavramsal düzeyde yaşayan hukuk, hukuk temsilcilerinin hukuk yaklaşımları toplumun işlevsel olarak farklılaşmasının bir örneğini sunmaktadır. Modern toplum için yaşayan hukuk, toplumun yeniden yapılandırılmasına karşı duyulan refleks ihtiyacı olarak görülmektedir. Hukuk temsilcileri (hakim, avukat vs.) aracılığıyla oluşturulan hukuki bilgi ve hukuki önermeler yaşayan hukuk kavramsallaştırmasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Yaşayan hukuk kavramı ve hukuk temsilcilerinin hukuk anlayışları arasında yapılan ayrım, işlevsel olarak oluşan farklılaşmanın bir örneğini temsil etmektedir. Bu noktada yeniden yorumlanması bir zorlama olacaktır. Çünkü Ehrlich'e göre yaşayan hukuk, verilen kararların, hukuki önermelerin ve uzmanların bilgisiyle kurgulanan yaşamı kapsamına alan yaşam üzerinde hakimiyet kurmaktadır. Kuram, sunmakta olduğu işlev bakımından farklılaşan bir toplumsal yapının koordinasyonundan, kendi içinde düzen sağlayabilen hukuk sisteminden yoksundur. Ehrlich bunun sebebi olarak ise, hukukun barındırdığı anlamın toplumun her alanında değerlendirilmesini önermekte ve bu şekilde uygulama yapmaktadır. Bunun sonucunda ise toplumsal sınırlarını ve diğer toplumsal kurallardan oluşturulan düzenin farklılaşmasını bulanık hale getirmektedir (Hertogh, 2009: 2-8).

Yaşayan hukuk, birlikteliklerin sürdürdüğü yaşama, birliktelik üyelerinin tanınır hale gelmesine bağlı olarak gerçekleşirse, hukuk olgusunun taşıdığı anlam, anlamsal düzeyde belirsizlik gösterecektir. Kurallarla oluşturulan her düzene hukuk adı verilecekse, hukuki düzen ve diğer toplumsal normatif düzenler arasındaki ilişkinin belirsizliği gün yüzüne çıkacaktır. Yasaların bireyler tarafından kullanıldığı şekliyle ve hukukun temsil ettiği, kurguladığı düzenle şekillendirilip şekillendirilemeyeceği de tartışmalı hale gelecektir.

3.3. Toplumsal Birliklerin İçsel Düzeni Olarak Hukuk

Ehrlich için toplumsal birlik, bireylerin birbiri ile kurduğu ilişkilerinde sergilediği davranışların belirli normlarla düzenlenmesi ve bu düzen içinde bulunan bireyler aracılığıyla oluşmaktadır. Sergilenen davranışların düzenlenmesini önceleyen normlar farklı niteliklere sahiptir ve adlandırılmaları da yine nitelikleri doğrultusunda değişmektedir. Hukuk, ahlak, din, töre, nezaket, görgü gibi isimlerle adlandırılan kurallar, toplumsal birlikler içindeki düzenin oluşturucusu ve devam ettiricisidir. Bu kuralların ortak niteliği, toplumdaki bütün birlikler tarafından kabul edilmesi ve genel olarak toplumun tamamına yayılmış olmasıdır. Öte yandan özel olarak birliklerin kendi içinde belirlediği, küçük gruplarda görünür olan kuralların varlığından bahsetmek de mümkündür. Bu kurallar, oyun oynayan bireylerin uyması gereken kurallar ile somutlaştırılabilmektedir (Ehrlich, 2019: 47).

Toplumsal nitelik taşıyan birlikler kapsamında bireylerin kurduğu iletişim, ilişki ve etkileşimler belirlenen davranış normları aracılığıyla sürdürülmektedir. Bu davranış normlarının geçerliliğini yitirmesi, etkili olmaması halinde birliğin dağılması söz konusu olmaktadır. Örneklendirmek gerekirse, normları belirlenmiş olan bir cemaatin zamanla kurallarının etkili olmamaya başlaması, üyesi olan bireylerin yaşamlarındaki geçerliliğini yitirmesi sonucunda cemaat birlikteliği bozulmakta ve oluşturulan yapı dağılmaktadır. Aynı doğrultuda aile birliği için de bu durum söz konusu olabilmektedir. Aile üyelerini bir arada tutan norm, değer gibi olguların geçerliliğini yitirmesi sonucunda aile birlikteliğinin bozulduğu görülmektedir. Fakat bu noktada toplumsal nitelik taşıyan bütün birlikteliklerin yasal olan hukuk normlarıyla düzenlenmediğinin belirtilmesi gerekmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan ve temsil eden kurumlar, birliktelikler için hukuk normları geçerli olmaktadır. Hukuk olgusuyla beraber şekillendirilen kurallar, toplumsal birliklerin

sürekliliğini sağlamak için oluşturulması gereken düzenin destekleyicisi rolünü üstlenmektedir (Ehrlich, 2019: 48).

Ehrlich, mümkün olan en genel olarak ifade edilebilecek koşullar içinde hazırlanmış olan hukuki normların nasıl belirleneceğine dair emirlerin, yetkili olan kişilerin bakış açılarını merkeze alarak şekillendirilen uygulanabilir önermeleri kapsadığını belirtmektedir. Bu noktada Ehrlich hukukçuların bu kapsamdaki önermeleri belirleyip paylaşmaya başladıkları andan itibaren devletin oluşturmadığı hukukun incelenmesinin bırakıldığını ifade etmektedir. Farklılıklara rağmen, otorite gücünün (devlet) dışında şekillenen hukuk, örfi hukuk kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Hukuk bilimine göre, pozitif devlet hukukunun haricinde başka yasal olan bir araştırma nesnesi olarak kabul edilmesi mümkün olan kanunun olmadığı belirtilmekte, buna nazaran mahkemelerin ve idari kurumların adalet olgusunun idaresinde kanun şeklinde uyguladıkları, geçerli olan kanunları uygulamak için zor kullanma imkanlarıyla hukukun desteklendiği görülmektedir. Ehrlich, hukuk bilimi içinde özellikle pratiğe dönüştürülen bilgi ve teorik düzeyde yer alan bilgi arasında olan ayrımın insan bilgisiyle pekiştirildiği, bu pekiştirmenin ise temelinde kırılğan olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada hukuk bilimi içinde yürütülen araştırmalar, diğer bilimlere adına belirlenmiş olan ölçütlerden farklı olarak belirlenmiştir. Bunun haricinde hukuk bilimi, hukuk olgusunun devlet yetkilileri aracılığıyla uygulamaya konulması için oluşturulan somut olmayan, tündengelim yöntemini göz önünde bulundurduğu için bilimsel yöntemlerin de olmadığını ifade etmek mümkündür. Bu sebeple, Ehrlich için yasal öğretiler pratikte ve mesleki bilgi düzeyinde kalmaktadır dolayısıyla bu şekilde bilim olarak nitelendirilememektedir. Ehrlich, bu noktada hukuk sosyolojisinin temel ilkelerinin yasal öğretilerin eksiklikleri üzerine odaklandığını belirtmektedir.

3.4. Hukukun Toplumsal Olguları

Hukuk sosyolojisi disiplini ile ilgili yaklaşımlar sunan Ehrlich için bu disiplinin konusu yaşayan hukuk kavramıyla beraber anlamlı hale gelmektedir. Yaşayan hukuk anlayışına göre, yasal olan davranış normlarının yani bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde uyum sağladıkları kurallarla oluşmaktadır. Bireylerin kurmakta olduğu toplumsal nitelikli ilişkiler, sosyal toplulukları Ehrlich'nin ifadesiyle toplumsal birliktelikleri oluşturan bireylerin yaşamında bağlayıcı olarak kabul edilen, gündelik

yaşam pratiklerine yansıyan kurallar bağlamında şekillendirilmektedir. Yaşayan hukuku incelemek için, bu toplumsal nitelikli birlikteliklerin kendi içlerindeki düzen ve bu düzeni sağlayan olguların incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada toplumu düzenleyen normlar arasındaki benzerlik, farklılık, uyum ve aykırılık gibi değişkenlerin tespiti sosyoloğa bırakılmaktadır. Toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların toplumsal birliktelikler içinde yer alan bireyler tarafından zorunlu bir şekilde kabul edilmesi gerekmektedir (Konzen, Bordini, 2018). Bu noktada kurallara uyum sağlamanın toplum tarafından kabul edilme süreçlerini desteklemesi büyük bir rol üstlenmektedir. Ehrlich için toplumsal yaşam içindeki kuralların kaynaklarının devletin kontrolü altında olması, yönetim sürecini aynı şekilde yine devletin ve devlet aygıtlarının yönetebilmesi hukuk olgusu ve hukuk disiplini için temel bir unsur olarak değerlendirilememektedir. Devlet Ehrlich için yalnızca toplumsal bir birliktelik halini ifade etmektedir (Ehrlich, 2019).

Tıpkı diğer toplumsal birliktelikler gibi, devletin de baskı uyguladığı görülmektedir. Buna rağmen, tarihsel süreç içinde bakıldığında hapis cezası veya zorunlu olan infaz cezaları da göz önünde bulundurulduğunda net bir şekilde belli olan toplumsal baskı aygıtlarının kullanımında bir tek elde toplanma halinin mevcut olduğu belirtilmektedir. Bu noktada hukuk temsilciliği yapan bireylerin sunduğu yaklaşım ve görüşlere göre, bilimsel açıdan bilinmek istenen hukuk olgusunun sadece devletten kaynaklanan bir hukuk olduğu anlayışını reddetmekte ve eleştirmektedir. Ehrlich, düzenli insan birliklerinin toplumsal yaşam içinde bırakmış olduğu izlerin takip edilmesi sonucunda toplumun temel yapı taşını oluşturan toplumsal birlikteliklerin ve bu birlikteliklerin düzenini sağlayan yasanın yaşamın her alanında bulunabileceğini belirtmektedir. Toplumsal birlikteliklerin daha açık bir şekilde ifade edilmesi gerekirse, aile, mahalle, cemaatler, kooperatifler vs. kapsamında uygulamaya konulacak olan hukuk kuralları düzeni sağlamaktadır. Öte yandan bu toplumsal birliktelikler içinde yer alan bireylerin yer aldığı statü ve yerine getirme zorunluluklarının olduğu görev ve sorumluluklar yine bir düzen içinde varlık göstermektedir. Dolayısıyla hukuk olgusu, devlet gücüyle desteklenip yine devlet tarafından yasalaştırılmadan önce mevcut hale gelmektedir. Pozitif hukuk kurallarının yazılı bir halde sunulması, gündelik yaşam pratiklerinin odak noktasında yer alan farklı uygulamalara etki etmektedir. Başka bir ifadeyle gündelik yaşam

pratikleriyle beraber gerçekleştirilen bu uygulamalar hukuk olgusunun gerçekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ehrlich, bireylerin toplumsal yaşam içinde belli kurallara uyum sağlamasının birçok ve çeşitli sebebi olduğunu belirtmektedir. Mahkemelerin verdiği kararlar veya devlet yaptırımlarına karşı duyulan ve hissedilen korku, nadiren de olsa bireylerin davranışlarını etkileyen unsurlar olmaktadır. Kurallara uyum sağlanarak, bireyler toplumsal birlikteliklerindeki statülerini göz önünde bulundurmaktadır. Örneklendirmek gerekirse, aile birlikteliği içinde yer alan üyeler arasında bir anlaşmazlık veya çatışma olması istenmez mümkün olduğunca bu olumsuzluklardan kaçınmak istenir. Yine bu paralellikte verilecek bir örnek, mahalle birlikteliği içinde veya iş ortamı birlikteliği içinde anlaşmazlık hallerinden kaçınılmaktadır. İtibar zedelenmesi, toplumsal dışlanma, kınama gibi tutumlar ile karşılaşacak olmanın caydırıcılığı bu noktada etkili olmaktadır (Konzen, Bordini, 2018). Bunların yanında yargının vereceği kararlar, yaptırım gücünün fiziksel şiddet şeklinde yansımalar bulan yaptırımlar bireylerin davranışlarını etkilemekte, şekillendirmekte ve sınırlandırmaktadır. Bu sebepten ötürü resmî olarak uygulamada olan davranış kuralları birbirinden farklıdır ve bir noktaya kadar yasal önermelerden bağımsız olarak varlık gösterebilmektedir. Ehrlich için, bu durum hukuk tarihi için çok daha yeni bir icadı temsil etmektedir.

Yasama organının şekilsel olan aygıtları aracılığıyla tek bir emir verme merkezi olan devletten kaynaklanan emirlere Ehrlich atıfta bulunmaktadır. Hukuk bilimi içinde çalışmalar yürüten bireylerin bilgisiyle, toplumsal ilişkilerin sürdürüldüğü ve yönetildiği görülmektedir. Örneğin, günümüzde devlet kurumlarında geçerli olan hukuk normlarının ilişkileri yönetmesinden önce sözleşmeler, evlilik adına belirlenen kurallar gibi norm sınırlarıyla toplumsal birlikteliklerin düzenlendiği, ilişkilerin şekillendirildiği görülmektedir. Bu sebepten ötürü yasal olan öneriler, somut olan davaların mahkemeler ve devlet kurumları tarafından nasıl bir şekilde değerlendirileceğine dair olan yazılı ve yapılandırılmış olan emirlerden oluşmaktadır. Bireylerin eylemlerine yansıtmadıkları birçok yasal önerme olduğu görülmektedir çünkü bunların bireyler tarafından bilinmediğinin belirtilmesi gerekmektedir. Öte yandan bir diğer sebep ise, tipik olarak yalnızca toplumsal yaşam içinde davranış kuralları olarak uyum sağlandığı şeklinde belirtilebilmektedir.

Soyut bir şekilde varlık gösteren devlet hukuku kurallarından türetilmesi mümkün olan hukuki önermeler ile gündelik yaşam pratiklerinin toplumsal ilişkilerinde alışılan ya da haklı davranışlar olarak görülenleri arasında mesafe bulunmaktadır. Bu mesafenin ampirik bir gözlem aracılığıyla tespit edilmesi mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra, mahkemeler ve yine devletin yetkili mercileri, mevcut olan bir anlaşmazlık halinin çözüme kavuşturulması hususunda devletin zorunlu bir şekilde rol üstlendiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Bu sorumluluk açığa çıktığında geçerli olarak kabul edilen yasal önermeler yardımcı olmaktadır. Karar verilirken göz önünde bulundurulan kurallar, başka bir ifadeyle yasal çatışma hallerinin hangi kurallara göre kararlaştırıldığı, birçok norm çeşidinden yalnızca birisidir ve bu sebepten ötürü çok sınırlı sayıda işlevi yerine getirebildiği görülmektedir. Hukuk, toplumsal bir aktör olduğu için, hukuk bilimi tam olarak sosyal bilimin yani sosyolojinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Yine bu noktada ekonomi, din, kültür, politika gibi diğer sosyal aktörlerle yakından ilişkilidir. Bu noktada Ehrlich, böyle bir bilimin yaşayan hukuk kavramını incelemesi için geniş bir araştırma yöntemleri perspektifine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple hukuk sosyolojisi, gerçek hukuk bilimi şeklinde anılmaktadır. Ehrlich için, hukuk sosyolojisi, hukuk ile ilişkili olan fenomenler hakkındaki gerçek anlamları, bilimsel bilginin barındırdığı bütün ihtimalleri kapsamaktadır (Konzen, Bordini, 2018).

Ehrlich için ayırıcı nitelik taşıyan yaşayan hukuk kavramı egemen anlayışa uygulanması gereken kuralların karşılığı olarak kullanılmaktadır. Yaşayan hukuku araştırmak için saha çalışması yapan ilk sosyolog olan Ehrlich anket, mülakat gibi ampirik araştırmaları sınırlı imkanlarla yapmış ve nasıl uygulandığına değinmiştir. Yasa koyucuların belirlediği hukuk Ehrlich için yeterli değildi bu yüzden hukuku üç başlık altında açıklamıştır. Bunlar toplumsal hukuk, hukukçuların hukuku ve devlet hukukudur (Heper, 2016: 90)

Toplumsal hukuk: Toplumlarda düzeni sağlamak adına belirlenen geçerli hukuk kurallarıdır. Tüm insanlığın birçok topluluklardan, örgütlerden oluştuğunu gözlemleyen Ehrlich'e göre kendi başına olan topluluklar için bağlayıcı eylemleri içerir. Ehrlich'nin topluluğu geniş bir perspektifte ele alması, bu yaparken ki amacı örgütlenme hukukuna verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Çünkü hukukta bu amaca hizmet edilir. Ekonomik alış-veriş akışını düzenleyen akışa milli ekonomiyi,

aileyi, dünya ekonomisini vs. dahil etmektedir. Bu örgütlenmede esas olan hizmet dolaşımını sağlamaktır. Hukuki ilişkiler sözleşmede önemli yerde yer almaz. Ehrlich'e göre kişiler arasındaki ilişkiler düzenlenerek günlük yaşam organizasyonundan bahsedilir.

Hukukun temel formunu oluşturan insanlık tarihi yalnızca tarih başlangıcı olarak önem atfetmez. Buradan hareketle uyuşmazlıkları çözmek hukukçuların esas görevi olarak görülmektedir. Bu noktada hakim anlayıştan ayrılan Ehrlich için bu durum birincil sırada değil ikinci sırada yer alır. Ekonomi ve toplumda olan köklü değişiklik organizasyon normlarını beraberinde getirirken yazılı olarak muhafaza edilmediği de bilinmektedir. Kendiliğinden kurallara uyulmadığı göz önünde bulundurulduğunda hukuk kuralları genellikle din, ahlakilik, moda gibi dış kavramlarla desteklenerek güvence altına alınır.

Toplumsal bağların bireyleri zorlamasıyla topluluk üyelerinde yaşam boyunca devlet yaptırımlarından daha etkili bir etkileşim doğuran bu kurallar bütünüyle yükümlülüklerini yerine getirirler. Kişi işini kaybetmekten değil daha iyi bir pozisyona gelememekten korkar. Bu durum toplum baskısıyla meydana gelmektedir. Bazı kurumlar için ise devlet yaptırımı söz konusu değildir. Toplumsal normdaki bu zorlayıcılık, Ehrlich'e göre kişi doğduğu andan itibaren başlar ve tekrarlanarak duygu ile içselleşerek yaşamın parçası haline gelir. Bu durum bilinçli olarak değil bilinç altındaki baskı sonucunun ürünüdür. Kurumların kuralları arasında bir ayrımın söz konusu olduğu ahlakiliğe ve geleneklere göre değişiklik gösterdiğinden normların hepsi hukuksal açıdan bir karakter taşımamaktadır. Bunun yanında hukuk dışı normlarında toplumsal yaşamı düzenleme de etkisi söz konusudur. Karşılıklı olarak birbirini etkileyen bu kurallar birbirinden beslenmektedir. Hukuki olanla olmayan arasında farklılığın olduğu gözler önüne serilir. Pratikte bu ayrımı yapmak zor değildir. (93) Toplumdaki bireylerin tümü bir normun hukuk normuna mı yoksa ahlak, din gibi moda alanında norma mı ait olduğunun ayrımını çok kolay bir şekilde sağlayabilmektedir. Normlar arasındaki ayrım toplumsal psikolojinin sorunu olarak yer almaktadır. Bu durum duygu değişimlerinde hukuksal açıdan farklılıklar yaratır. Ehrlich' de ki genel bilinç ortak barıştır. Hukuk kaynaklarında kaynak sosyal yaşam olmakla birlikte hangisinin kendi başına önem kazanması gerektiğini ve hangisinin hukuk normu olarak kabul edilmesi gerektiği hususunda bir cevap bulunamaz.

Başlangıçta sadece iç düzenlerde ortaya çıkan, yazılı ve sözlü olan hukuk kuralları ileri zamanlarda gelişme göstermiştir (Heper, 2016: 94). Kurallardan çok normlar mevcuttur.

Hukukçuların Hukuku: Organizasyon ve karar normları arasındaki çizginin belli olması gerektiğini savunan Ehrlich'e göre karar normları mahkemelerdeki uyuşmazlıkların çözümlendiği normlardır. Toplumlarda meydana gelen çatışma menfaatin ortaya çıkmasıyla gerçekleşirken bu durumun üstesinden gelebilecek yeterli hukukun olmaması asıl nedendir. Çatışmaların ortaya çıktığı topluluklarda mahkemelerin kurulması topluma aittir (Heper, 2016: 95) Organizasyon ve karar normlarının farklılıklarına değinecek olursak organizasyon normları toplumdaki barışı sürdürmek için oluşturulmuşken karar normları hukuktaki iltihafı çözmek için ortaya çıkmıştır. Toplumlarda ortaya çıkan çatışmada çözüm hukukçular tarafından sağlanır bu bağlamda hukukçuların hukuku karar normlarıdır. Karar normlarıyla birlikte sağlanana süreklilik çok sayıda benzer olaylarla sağlanır. Devamlılıkla süregelen karar normları yasa kuralı olarak belirlenir. Sonuç olarak hukuk kurallarında çitayı toplumun belirlediği buna şeklini verenin ise hukukçuların olduğu sosyal süreç hukuk kurallarını oluşturur (Heper, 2016: 96)

Devlet Hukuku: Devlet olmadan varlığını sürdüremeyecek olan kurallar yer almaktadır. Yasa hukuku ile devlet hukuku aynı şey değildir. Nedeni ise hukukçuların hukuku olması ve yasa koyucuların üstlenmesi yer alır. Devlet hukuku içinde polis teşkilatının yasal düzenlemelerini, ordunun organizasyon kurallarını içerir. Bu kısım dahili düzen oluştururken bunun dışındakiler toplumun güvenliği için oluşan hukuk kurallarıdır (Heper, 2016: 97).

3.5. Hukuk ve Devlet

Ehrlich, devletin düzeninden sorumlu olan hukuk kuralları ile yazılı bir şekilde mevcut olarak yürürlükte olan hukuk kuralları arasında farklılık olduğunu ve bu noktada bir ayrım yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Devlet düzenini sağlayan hukuk olarak karşılık bulan kuralların, şekil düzeyinden ziyade daha çok barındırdığı esaslar özelinde devletin kontrolünde olarak hazırlandığı ve geçerli olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Öte yandan devletin kontrolü ve hakimiyeti olmadan bu hukuk kurallarının mevcudiyetinin mümkün olmadığını da vurgulayan Ehrlich,

önemli olanın bu hukuk kurallarının içerdiği anlam olduğunun altını çizerken şekilsel olarak taşıdığı niteliklerin önemsiz olduğunu da belirtmektedir. Yapılmasını önerdiği devlet hukuku kuralları ve yazılı kurallar arasındaki ayırmadan hareketle bütün yazılı kuralların birer devlet hukuku kuralı olmadığını ifade etmektedir. Yine de yazılı kuralların bütünüyle devlet hukuku kurallarından soyutlanamadığı, devlet hukukunu düzenleyen yazılı kuralların var olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Bu hususa paralel olacak şekilde devletin hukuk aygıtları, adalet temsilcileri, sahip oldukları adalet anlayışı doğrultusunda kendi yazılı kurallarını da şekillendirebilmektedir (Ehrlich, 2019: 139).

Yaşayan hukuk, devlet tarafından uygulamada olan hukuk kurallarının temsil ettiği işlevin büyük bir kısmını, toplumu oluşturan bireylerin davranışlarını ve yaşamaları muhtemel olan çatışma hallerini düzenlemek adına oluşturulmuştur. Bu doğrultuda yaşam içinde sürekliliği olan bir kavram olarak varlık gösterdiği söylenebilmektedir. Fakat soyut olarak yasal olan önermelerin çoğunlukla yasal sürecin spesifik durumlarında yürürlüğe girdiğinin de belirtilmesi gerekmektedir (Plessis, Ando ve Tuori, 2016).

Toplumsal birliktelikler arasında oluşan hukuk kurallarının yargıyla ilişkili olarak belirlenen kurallar ve kanun koyucu olarak nitelendirilen mercilerin belirlediği hukuk kuralları aracılığıyla şekillendirilen hukuk olgusuyla aynı zaman içinde var olmamaktadır. Ehrlich, bu noktada hukukun barındırdığı üç temel husustan bahsederek analizini gerçekleştirmektedir. Bu hususlardan ilki, toplum üyelerinin etkileşimleriyle beraber oluşturulan yaşayan hukuk olgusu, ikincisi, adalet olgusunun mekanları olan mahkemelerdeki yargı kuralları ve son olarak ise, kanun koyucuların oluşturduğu hukuk kurallarıdır. Mahkemeler aracılığıyla oluşturulan yargı kurallarının, hukuksal öğretilerle ortak paydada ortaya çıktığı görülmektedir. Ehrlich, kanun koyucuların belirlediği hukuk kuralları için ise yine bir ayırım yapmakta ve iki perspektiften yaklaşım sunmaktadır. İlk perspektif, devletin temsilciliğini yapan, işlerini yürüten (polis, memur vs.) bireylerin kendi içindeki yapılanmaya dair olan düzeni sağlayan kurallar aracılığıyla oluşturulmaktadır. İkinci perspektif ise, toplumun geneline dair olan düzeni ve refahı sağlamak adına belirlenen ve yürürlüğe konulan hukuk kurallarıdır. İkinci perspektifi de Ehrlich yine ikiye ayırmaktadır. Bunları müdahale ve hüküm kuralları olarak ifade etmektedir. Müdahale kuralları,

devletin yapılanması içindeki makamların bağımsız olarak görevli olmasını kastetmektedir. Öte yandan hüküm kuralları ise, devletin yapılanması içinde görevli olan makamların, toplumsallıkla ilişkili olan bütün olguların gereklilikleri doğrultusunda görevlerini yerine getirmesiyle alakalıdır (Rottleuthner, 2013: 64 – 65).

Ehrlich'nin yaklaşımları hukuki plüralizmin öncü isimlerinden biri olarak anılmaktadır. Hukuki plüralizm, farklı anlamlar barındırsa ve yine farklı anlamlarla ifade edilse de Ehrlich'nin yaklaşımında net bir hale gelmiştir. Toplumsal nitelik taşıyan birliktelikler özelinde oluşan ve varlığını sürdüren normlar plüralizmin savunuculuğunu yapan Ehrlich, hukuk kurallarını değer yargıları, ahlak kuralları, din olgusu, terbiye yargıları, nezaket kuralları, iyi olan davranış biçimleri ve toplumun genelinde uyduğu moda gibi akım niteliği taşıyan kurallardan ayrı bir noktada değerlendirmektedir. Hukuku bu kural ve olgulardan ayırması göz önünde bulundurularak, Ehrlich'nin yaklaşımları hukuki plüralizmin kapsamı içinde değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler, hukukun devlet otoritesinin sınırları dışında, devletten daha önce var olduğu ve varlığını sürdürdüğü ile ilişkilidir. Dolayısıyla devletsiz bir hukukun varlığı reddedilememektedir. Ehrlich'nin yaklaşımları kapsamında yer alan yaşayan hukuk kavramsallaştırması ve bu kavramsallaştırma içindeki kurallar, devlete dair olan herhangi bir nitelikte bir arada değerlendirilmeksizin direkt hukuk olarak tanımlanabilmektedir. Fakat Ehrlich'nin yaklaşımları kapsamından hukuk olgusuna bakıldığında devlet yapılanmasından ayrı olan, yalnızca toplumsallıkla ilişkilendirilen hukuk olgusu yaklaşımı çabasız bir girişim olarak değerlendirilmektedir (Rottleuthner, 2013: 72).

Devlet hukuku ile toplumsal hukuk arasında bir ayırım yapılabilmesi için bazı kriterlerin mevcut olması gerektiği belirtilmelidir. Öncelikle hukuki normların verimliliği ve toplumsal bir önem taşıması kriter olarak değerlendirilememektedir. Resmî hukukun bazı durumlarda diğer var olan hukuk türlerinin önüne geçebildiği ve daha verimli şekilde işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Bu da, toplumsal değişim, gelişim ve kalkınma süreçleriyle uyumlu olma anlamını taşımaktadır. Toplumsal yaşamı düzenleyen diğer normlar (ahlak, görgü, nezaket kuralları vs.) da zorlayıcı bir nitelik taşıdığı için yaptırım gücü bu noktada ayırım yapabilmek için yeterli olmamaktadır.

3.6. Hukuk ve Egemen Otorite

Ehrlich, hukuk olgusu için yapmış olduğu ayrımları farklı nitelikler üzerinde şekillendirmektedir. Bu noktada ikinci tip hukuk olgusu olarak adlandırdığı ayrımının, egemenlikle ilişkili olan üst ya da alt hiyerarşik yapılanmasından farklı özellikler barındırdığını ifade etmektedir. Bütün toplulukların kendine özgü olan anayasalarında veya toplumsal yaşamlarını düzenleyen temel kuralları kapsamında bu nitelikte bir ast-üst hiyerarşik yapılanmasının olduğu ve bunun da beraberinde yukarıda veya aşağıda olma statülerini getirdiğini vurgulamaktadır. Fakat bu noktada yukarıda veya aşağıda olan bireylerin birbirlerinden ayrı oldukları, iletişimsizliklerinin mevcut olduğunun söylenmesi doğru olmayacaktır. Karşılıklı olarak iletişim ve etkileşim halinde bulunan bireyler, bir birliği temsil etmekte bu birlik içinde yaşamlarını sürdürmektedir. Yine bu noktada önemli kavramlardan olan güç sahibi olma, hakimiyet altına alma ve egemenlik kurma karşımıza çıkmaktadır. Egemen olan, egemenlik gücünü elinde bulunduran ve egemenliğe tabii olan bireyler arasındaki ayrımı net bir hale getiren Ehrlich için her iki taraf kendilerine ait gruplar kurabilmektedir. Egemenlik olgusunun, tabii olan bireylerin yardıma ihtiyaç duyması, olumsuzluklardan uzak duramaması, hukuki koruma imkanlarına erişememesi sonucunda açığa çıkmaktadır. Buna sebep olarak ise gücü elinde bulunduran ve egemenliği yönetme gücüne sahip olan bireylerle herhangi bir iletişimin bulunmaması gösterilebilmektedir. Yine içinde yaşanan topluma karşı bir aidiyetin hissedilememesi, etkileşim kurulamaması ya da iletişim ve ilişkilerin zayıf bir nitelik taşımasıdır. (Heper, 2016: 87).

Sosyolojik perspektiften bir hukuk biliminin oluşturulma sürecinin, bilimsel anlamda yeteri kadar desteklenebilmesinin hukuk biliminin karakterini oluşturan durum ve olgular ile baş edebilmek için bir alternatif olduğu inancı Ehrlich'nin bakış açısının temelini oluşturmaktadır. Hukukun toplumsal yaşam içinde nasıl bir seyir izlediğini, ne yönde ilerleme gösterdiğini amaçlayan bir hukuk bilimi anlayışını savunan Ehrlich, bu bilim içinde yer alan bilgiler üzerinde yürütülen pratik faydası amaçlarının bir kenara bırakılması gerektiğini de vurgulamaktadır. Yaşayan hukuk kavramsallaştırması, küresel düzeyde sivil toplumlarla beraber oluşturulan ortaklıklardan farklı bir düzeyde, yerellikten farklı ve uluslararası yasal ve siyasi gelişmeler, parçalanmalar, toplumsal yapı içinde oluşan karşıtlıklar ve çatışmalarla

beraber karakterize edilmektedir. Bunlar farklı devletler ve yine bu farklı devletler arasındaki bir çeşit sivil bir araya gelme veya işbirliği kurma eylemlerini içermemektedir. Küresel toplumların hızlı bir şekilde oluşan, gelişen ve değişen sistemleri kendi kendine kurgulayacakları özgün bir anayasallaşma arayışındadır ve bunu sürdürmektedir. Küresel bir siyasi toplumun anayasallaşma sürecine dahil olması yerine, küresel düzeyde her toplumu temsil eden farklı kesimler kendi anayasalarını oluşturabilmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Max Weber ve Eugen Ehrlich'in hukuk kavramlarının karşılaştırılması birçok çalışmaya konu olmuştur ve farklı perspektiflerden yaklaşımlar bu çalışmalar aracılığıyla sunulmuştur. Hukuk sosyolojinin öncüleri olarak kabul edilen benzerlikleriyle olduğu kadar farklılıklarıyla da dikkat çeken iki sosyoloğun karşıtlıklarına yer verilen bu çalışmada belli hususlar noktasında analizler yapılmış ve sonuçlar elde edilmiştir.

Weber'de hukuk olgusu hususunda ilk olarak toplumsal eylem kavramından hareketle hukuk kavramına bakılması yapılan analizleri kolaylaştıran bir nokta olarak karşımıza çıkmıştır. Bu noktada Weber'in literatüre kazandırmış olduğu toplumsal eylem kuramı dört farklı kategori altında değerlendirildiği ve bu şekilde literatürde kurama yer verildiği görülmüştür. Amaca, değere, geleneklere ve duygulara yönelik olarak Weber tarafından sınırları belirlenen toplumsal eylemler, toplumsal nitelik taşıyan pratik eylemlerin ya da kural gücüyle düzenli olarak gerçekleştirilen ve yaşam içinde görünür olan davranışlarla ilgilidir. Bu davranışların karşısında bulunan kurallarla desteklenen eylemler ise toplumun düzenini sağlamak adına önceden belirlenmiştir ve bu noktada gerek bireysel gerekse de toplumsal hayat üzerinde bağlayıcı, düzenleyici ve yönlendirici etkisi olan kurallar olarak literatürde yer almaktadır. Yasal olarak geçerli olduğu toplum üyeleri tarafından bilinen kurallara uyum sağlanması da doğru orantılı olarak ilerlemektedir. Bilme ve uyum sağlama eylemlerinin temelinde bazı olguların yer aldığını belirten Weber, toplumsal değerlerin rasyonelliğini, toplumsal yaşam içindeki gelenekleri, kurulan düzene uyum sağlamayı ve yine bireysel duyguların yer aldığını vurgulamaktadır. Bütün bu olguların ise birbirine paralel bir şekilde ilerlediği görülmüştür.

Toplumsal yaşam içindeki düzenin sağlanmasından sorumlu olan ilgili kişiler ile egemen güç arasında kurulan anlaşma ve sonucunda ortaya çıkan etkileşim meşruiyetin arka planını oluşturmaktadır. Meşruiyete toplum üyeleri tarafından uyum sağlanması ancak bu üyelerin gönüllü olmasıyla alakalıdır. Ayrıca gönüllü olanın yanı sıra farklı etkenlerin de yine etkili olduğu görülmüştür. Farklı bir ifadeyle dış faktörlerin etkisiyle beraber eylemlerin zorunlu olduğunun bilinmesi bireylerin gösterdiği gönüllü olma eyleminin destekleyici olma rolünü üstlenmektedir. Bu şekilde de toplumsal yaşam içinde kurulan düzenin sağlandığı ve gün geçtikçe de

daha da sağlam bir hale getirildiği tespit edilmiştir. Toplumsal düzenin bozulması, düzenin sınırlarının dışına çıkılması noktasında geleneklerin bağlayıcılığından ve hukukun gücünden yararlanılmaktadır. Toplumsal düzenin sağlayıcıları olarak Weber'in toplumsal eylem kuramı bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda hukuk olgusu ve bu olgunun işleyişi noktasında önemli bir katkı olarak değerlendirilebilmektedir.

Weber'in literatüre kazandırmış olduğu toplumsal eylem kuramının odaklandığı noktalara bakıldığında davranışlar hususunda açığa çıkan bir sapma eylemi söz konusu olduğunda toplumun geneli tarafından bireye yöneltilmiş olan kınama eylemi ve bu eylemin gerçekleşmesiyle beraber bireyin hissettiği duyguların açığa çıkmasının arka planında geleneklerin üstlendiği rolden bahsedilmesi mümkün olmaktadır. Fiziki ya da psikolojik olarak bireyin herhangi bir güç tarafından baskı altına alınması, bu baskının kesin bir şekilde netleştirilmesi hukuk olgusunun kapsamına girmekte ve bu noktadan itibaren hukuk rol üstlenmektedir. Hukuk olgusunun rol üstlendiği bu andan itibaren ise toplumsal ve bireysel yaşamların kontrolü tamamen devlet ve devlet gücünü elinde bulunduran kesimin eline geçmektedir. Dolayısıyla sosyolojik perspektiften hukuk olgusu ele alındığında belirleyici olarak devlet ve devlet kurumlarının öne çıktığı görülmüştür.

Weber'in sunmuş olduğu hukuk kavramı perspektifi sınırları içine devlet hukukunu almasının yanına toplumsal yaşam içinde aktif bir şekilde rol alan örgüt ve derneklerin hukuk anlayışlarını da almaktadır. Bu bağlamda Weber için egemenlik sosyolojisi ile hukuk sosyolojisi arasında kurulan bir bağdan söz edilmesi mümkün olmaktadır. Kendi teorileri etrafında şekillendirmiş olduğu hukuk kavramı olmadan hukuk olgusunun detaylı ve net bir şekilde anlaşılmadığı, birçok noktada eksikliklerin açığa çıktığı görülmüştür. Dolayısıyla özelde bireylerin genelde ise toplumların gerçekleştirdiği eylemlerin hukuk olgusuyla ortak bir paydada değerlendirilebilmesinin ancak Weber'in teorileri bağlamında ele alınabileceği de yine yapılan saptamalar arasında yer almaktadır.

Çalışmada yapılan birincil ve ikincil kaynak taramalarıyla elde edilen literatür tespitlerinde otorite, egemenlik ve iktidar kavramlarının Weber için üst kavramlar olarak nitelendirilebileceği görülmüştür. Bu kavramların kendi iradesi kapsamında sınırları belirli olan koşullar çerçevesinde ve sahip olunan imkanlar dahilinde kendi güçleri sayesinde kabul gördüklerinin belirtilmesi gerekmektedir. Bu tespitin

karşısında ise egemenlik olgusunda gönüllülüğün esas alındığı da vurgulanmalıdır. Toplumsal yaşam içinde kurulu olan düzene uyum sağlanmasıyla beraber oluşturulan her toplumsal örgütün arka planında bir de egemenlik örgütünün kurulduğu görülmüştür. Bu var olan tipolojinin sonrasında ise Weber ideal tiplerin oluştuğunu belirtmektedir.

Weber için egemenlik toplumsal yaşam içinde üç farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilkinin yasal egemenlik olarak adlandırmakta ve sınırlarını da akıl ve hukukla çizmektedir. Yasal egemenlik ilkesi içinde yasama, yürütme ve yargı olarak adlandırılan güçler ayrılığı ilkesini barındırmakta ve soyut olarak gerçekleşmektedir. İkinci egemenlik olgusu ise geleneksel olarak adlandırılmaktadır. Burada yöneten ve yönetilen konumlarında bulunan bireyler arasında kurulan iletişim ve oluşan etkileşimin temelinde hukuk kurallarının yer aldığı saptanmıştır. Toplumsal yaşam içindeki düzenin temel oluşturucularından sayılan gelenekler, görenekler ve inançlar belirleyici olgular olarak belirtilmektedir. Mutlak güç olan egemenin verdiği emirler, sunmuş olduğu buyruklar bireyler için uyum sağlanması ve boyun eğilmesi zorunlu olan olgular arasındadır. Toplumun var olma süreçleri içinde oluşturulan bu düzen kapsamında itici güç unsuru kutsallık olgusudur. Weber, son olarak halka önderlik eden birey veya bireylerin temsil ettiği güçten ve sahip olduğu olağanüstü özelliklerden ötürü açığa çıkan karizmatik otorite kavramını literatüre kazandırmıştır. Bu noktadan hareketle hukuk olgusu soyut kurallar kapsamında çıkarılmakta egemen olan gücün iradesi kapsamında ele alınarak incelenmektedir.

Weber'in sunmuş olduğu hukuk olgusu, hukuk sosyolojisi ve farklı kavram perspektiflerinin karşısına bu çalışma kapsamında Ehrlich'in hukuk olgusu yaklaşımları yerleştirilmiş ve analizler yapılmıştır. Yapılan en belirgin tespit hem Weber'in hem de Ehrlich'in kavramsallaştırmalarının odak noktasında toplum olgusunun bulunmasıdır. Ehrlich'in kabullerine paralel olacak şekilde ele alınan ve sosyolojik perspektiften yaklaşımlar sunularak tanımlanan hukuk anlayışı kapsamında örgütlenmiş olan tüm topluluklar ve gruplar değerlendirilmektedir.

Örgütlenmiş olan toplulukların her biri kendi içinde belirli olan özelliklere sahiptir ve diğer topluluklarla arasında olan farklılıklar bu özellikler aracılığıyla oluşturulmaktadır. Böylece organizasyon hukuku olarak da adlandırılması mümkün olan toplumsal hukuk oluşmaktadır. Gündelik yaşamın akışı içinde oluşturulması istenen organizasyon ve içsel düzen ile ilgili olarak ifade edilen toplumsal hukuk

Ehrlich tarafından yaşıyan hukuk olarak adlandırılmış ve bu şekilde değerlendirilerek literatüre kazandırılmıştır. Topluluk niteliğine sahip olan ve bu bilinci taşıyan bireylerin toplumsal yaşam içindeki değişime ayak uydurmaları aracılığıyla toplumsal yaşam içindeki etkileşimlerin oluştuğu saptanan önemli noktalar arasında yer almaktadır. Yazılı bir şekilde hukuk normlarının var olmayışı, toplumsal düzenin, toplumsal birliktelikler arasındaki etkileşimlerin ancak din, ahlak gibi soyut olan fakat ilişkiler içinde somutlaştırılan olgular kapsamında tamamlandığı görülmüştür. Fakat bu noktada vurgulanması gereken bahsi geçen olgular kapsamında devlet varlığının, gücünün ve yaptırımının olmayışıdır. Toplumsal yapıların varlığı beraberinde bu olguların da var olmasını gerektirmektedir. Toplumsal yapıyla her bireyin küçük yaşlarından itibaren etkileşim kurduğu ve iletişim kurulduğu her noktada bir grup baskısıyla karşılaşıldığı, bu baskının da toplumun farklı kurumları aracılığıyla sürdürüldüğü görülmüştür. Dolayısıyla bu noktada bireylerin eylemlerini bilinçli bir şekilde gerçekleştirmekten ziyade bilinçsiz bir şekilde, toplum tarafından gösterilen baskıya karşı gelmemek, uyum sağlamak adına gerçekleştirdikleri söylenebilmektedir.

Ehrlich'in devlet hukuku temelli yaklaşımına göre yalnızca devlet tarafından ortaya koyulan ve ancak devlet aracılığıyla sürdürülebilirliği sağlanan devlet hukuku görüşünün yasa hukuku ile ortak bir paydada değerlendirilemediği görülmektedir. Ehrlich yaklaşımına göre halk ve hukukçular tarafından temsil edilen hukuk devlet hukuku kapsamında değerlendirilmemektedir. Bu noktada Weber ve Ehrlich hukuk yaklaşımları noktasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır.

Weber ve Ehrlich arasındaki farklılaşmalar hukukun kaynakları noktasında da kendini göstermektedir. Ehrlich'den farklı olarak Weber'de detaylı olarak bir hukuk kaynakları teorisi bulunmamasının yanında yeni hukuk kurallarının çıkışında hukuk sosyolojisinde yer verdiği görülmektedir. İlk tespit ettiği ise yasa hukuku ile gelenek görenek hukuku arasındaki var olan sosyolojik incelemenin önemidir. Geleneksel olan olgularla tekrarlanarak sürdürülen yasaların Weber için birer sözleşme niteliği taşıdığı yapılan tespitler arasında yer almaktadır. Başka bir ifadeyle hukukun kaynağı olarak sözleşmenin Weber tarafından yerleştirildiği görülmüştür. Toplumsal yaşam içinde görünür olan koşulların değişiklik göstermesi, karmaşık bir hal alması beraberinde ikinci bir hukuk kaynağına ihtiyaç duyulmasını da getirmektedir. Oluşan bu ihtiyaç dahilinde ise hukukçuların rol üstlendikleri söylenebilmektedir. Aşamalı

bir şekilde ilerleyen ve hukukçuların da kimi zaman yetersiz kaldığı olgu ve olaylar söz konusu olduğunda ise mahkeme kararları hukukun kaynağı olma rolünü üstlenmektedir. Dolayısıyla Weber'in sözleşme olarak adlandırdığı hukuk kaynağının arka planında mahkeme kararlarının geçerli ve yeterli olmasının yer aldığı yorumunun yapılması mümkündür.

Hukuk olgusunun oluşturulma ve varlığını sürdürme süreci Weber'e göre oldukça karmaşık bir görünüm sergilemektedir. Oluşturulma, varlığını sürdürme ve uygulanma süreçlerinde hukuk olgusuna hukuk temsilcileri ile yasa koyucular arasında oluşan farklılıklara bağlı olarak yaklaşım sunmaktadır. Hukukun kaynakları hususunda yoğun bir şekilde çalışan Ehrlich ise bu noktada dört temel olgu üzerinde durmuş ve bunlarla beraber yaklaşımlarını temellendirmiştir.. Bireylerin oluşturmuş olduğu toplulukları hukuk olgusunun etkilemesinin yanında toplumsal yapıları da belirlediği, etkilediği ve şekillendirdiği tespit edilmiştir. Ehrlich perspektifini oluşturan yaşayan hukuk olgusu yasa metninin içinde yer almamasının temel sebebi ise hukuk kurallarının, kural olarak belirtilen olgulardan daha fazlasını içinde barındırmasıdır. Ehrlich'in yaklaşımı derinlemesine incelendiğinde devletin belirlemiş olduğu kuralları kapsayan metnin belirli olan bir düzeni oluşturmadığını vurgulamaktadır.

Hukuk ve kurallar arasında yapılan ayrım hususunda hukuk kuralı veya kuralları yasa metni olarak belirlenmiş olan normlar topluluğunun rastlantısal hali olarak Ehrlich tarafından ifade edilmektedir. Bunun karşısında ise hukuk normu da bireylerin oluşturmuş olduğu topluluklar içinde kurulan ilişki ve açığa çıkan etkileşimler sonucundaki edimler olan hukuki emirler olarak vurgulanmaktadır. Devlet hukuku kapsamında yaşanan artışların önemsiz olduğunun altını çizen Ehrlich'in yapmış olduğu bu savunu toplumsal yaşama ve toplumsal yaşamın ilkelerine uyum sağlayamamaktadır. Öte yandan Ehrlich'in yaklaşımının karşısında Weber için böyle bir öngörünün söz konusu olmadığı görülürken, devletin koymuş olduğu yasalar ve yapmış olduğu düzenlemelerde bir artış yaşanmasının mümkün olduğunu sürekli vurguladığı görülmüştür. Bunun yanı sıra ise hukuk ve kurallar arasında yapılması mümkün olan bir ayırmadan Weber söz etmemektedir.

Çalışma kapsamında yapılan karşılaştırmalar bağlamında, Weber'den farklı olarak Ehrlich daha çok psikolojik ve sosyolojik perspektiflerden yaklaşımlar sunmakta ve bunları kendi himayesine alarak hukuku da toplumla ilişkilendirip açıklamaya

çalışmaktadır. Hukuki nitelik taşıyan olgularla beraber meydana gelen hukuk, devlet hukuku ve karar normları olarak gerçeklik kazanmakta ve böylece de varlık göstermektedir. Bunun dışında hukukun belirlenmesi noktasında psikolojik yaklaşımı kullanan ve odağına alan Ehrlich toplumsal niteliğe sahip olan normlarla, bunlar dışında kalan normla arasındaki farklılığa da dikkat çekmektedir. Böyle bir ayrımın var olduğunu fakat bu ayrımı yapmanın zor olduğunu vurgularken, normların ihlal edilmesi halinde ortaya çıkan tepkilerin varlığının da önemli olduğunun altını çizmektedir.

Weber ve Ehrlich yaklaşımlarının farklılaştığı noktalardan birisi de cebri icra ve devletin rolü hakkında sunmuş oldukları yaklaşımlardır. Bu noktada iki düşünürün de ayrı noktalarda yer aldığı yapılan tespitler arasında yer almaktadır. Weber’de devlet tayin edici konumunda iken, Ehrlich’de tali konumda yer alır. Devlet yürürlüğe karar koyması ve işlerliğini sağlamasıyla sınırlandırılır. Devlete bu anlamı yükleyen Ehrlich hukukçuların da ara bulucu olarak çıkma fonksiyonlarını gün yüzüne çıkarmıştır.

Weber’in literatüre kazandırmış olduğu kavram, kuram ve yaklaşımlar özelinde bakıldığında devleti önemseydiği görülmüştür. Buna sebep olarak ise hukukun oluşturulmasında ve güvenli bir süreç içinde ilerlemesinin sağlanmasında etkili olan itici gücün devlet olması belirtilmektedir. İdeal tip kavramsallaştırmasından hareketle içsel nedenlerle bağdaştırılmasıyla beraber hukuk normlarına uyum sağlandığını da vurgulayan Weber hukukun güvence altına alınmasının hukukçular tarafından sağlandığını ve yine hukukçular tarafından da profesyonel bir şekilde korunduğunu vurgulamıştır. Psikolojik ya da fiziksel olarak zorlanmış olan, kurallara uyum sağlamadığı takdirde cezalandırılan bireylerin oluşturmuş olduğu dışsal düzenin de hukuk olgusunun oluşum sürecini etkilediği görülmüştür. Bu noktadan hareketle Weber ve Ehrlich arasında yapılacak bir karşılaştırma da Weber’in zorlama teorisi olarak literatüre kazandırmış olduğu yaklaşımının karşısına Ehrlich’in tanıma ve kabul etme teorisi arasında yapılabilmektedir. Ehrlich’in içine doğduğu ve yine içinde yaşamını sürdürdüğü toplum içinde yapmış olduğu gözlemlerin onun bireyler arasındaki davranışların uyum sürecini ve yasayla olan etkileşimini sorgulamasına yol açmıştır.

Ehrlich’in yapmış olduğu gözlemler sonucunda yasaların kendi içinde bazı boşluklar içerdiği ve bu nedenlerden ötürü gerçek olan olgu ve olayları net bir

şekilde yansıtamadığı dolayısıyla da kurallara yönelik olmadığını vurgulamıştır. Toplumsal yaşam içindeki iç düzenin sağlanması amacıyla ortaya çıkan yazılı hukuk kuralları bir topluluğun oluşumundan sonra ortaya çıkmış ve oluşum sürecini devam ettirmiştir. Bu sebepten ötürü hukuk olgusu, toplumsal ve bireysel yaşamı düzenleyici bir sistem olarak faaliyet göstermekte ve bu faaliyetlerini sürdürmektedir. Öte yandan Weber için ise, rasyonelleşme süreci içinde oluşmuş olan ve gelişme gösteren hukuk, süreç ilerlediğinde soyut olan hukuk kurallarını da beraberinde getirmektedir. Yorumlama ve mantıksal olarak anlamlandırma eylemleri sonucunda erişilen bu hukuk kavramları 19. yy'da görünür olmaya başlamıştır.

Yüzyıllar boyunca ilerleme göstermiş olan rasyonel ve kurallarla çevrili olan Batı temelli hukuk olgusu Weber'in görüşüne göre, ivmesinde herhangi bir değişiklik yaşamayacak ve sürekli ilerleme gösterecek şekilde varlığını devam ettirecektir. Bu görüşe paralel olacak şekilde, modern devlet düşüncesi ile uyum içinde olan görüşleri temsil eden Weber, iş bölümünün ve bürokrasinin iz bırakmış olduğu devlet olgusuna doğru bir gelişme gösterileceğini de ifade etmektedir. Tüm toplumlar genelinde geçerli olacak evrensel bir toplum teorisi yaratma amacı taşıyan ve bu amacı temellendiren Weber, hukuk bilimini ve sosyoloji disiplini ilişkisini birlikte temellendirmiştir. Bireylerin davranışını, davranışlarını sürdürme biçimlerini ve rasyonelleşme süreçleri ile ilgilenmiştir. Weber'in yaklaşımları karşısında Ehrlich'e bakıldığında ise evrensel olan bir kuramın öneminin olmadığı çalışma kapsamında saptanmıştır. Bunun sebebi olarak ise Ehrlich için hukuk sosyolojisinin kendi içinde bir bütünlüğe sahip olmayışı belirtilebilmektedir.

Ehrlich'nin yaşayan hukuk olgusuna göstermiş olduğu ilgi de hem hukuk hem de sosyoloji disiplinleri açısından önemlidir. Esas önemli olanın hukukun toplumsal yaşam içinde nasıl uygulandığı Ehrlich perspektifinde önemlidir. Ehrlich, araştırılması ve derinlemesine düşünülmesi gereken önemli noktanın toplumsal yaşam içinde hukukun konumlandırılması olduğunu belirtmiştir. Yalnızca teorik niteliklere sahip olan hukuk biliminin hukukçular ve devlet üzerinde etkisini gösterdiği de tespit edilmiştir. Gerçek bilimin hukuk sosyolojisi olduğunu savunan Ehrlich, onun da ancak yaşayan hukuk kavramının araştırılmasıyla beraber amacına hizmet edeceği üzerinde durmuştur. Bu nedenle tümevarım yöntemini kullanan Ehrlich'de temsil edilen amaç ampirik incelemedir.

Özetlenecek olursa; hukuk taşıdığı toplumsal niteliklerden ötürü sosyoloji disiplini içinde ve disiplinlerarası yaklaşımlar özelinde değerlendirilebilmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde etkisi bu denli büyük olan bir olgunun sosyoloji perspektifinden yaklaşımlar sunularak ele alınması bir gerekliliktir. Gerek hukuk gerekse de sosyoloji disiplinlerinin kendi içinde barındırmakta olduğu kavram, kuram ve yaklaşımlar birçok noktada kesişmektedir. Günümüzde, modern toplumlar özelinde yürütülen hukuk çalışmalarının arka planını anlamlandırmak için tarihsel süreç içinde öncü isimlerin sunmuş olduğu perspektiflerin analiz edilmesi yarar sağlayıcı eylemlerdendir. Bu yarar sağlayıcı eylemi yerine getirmeyi amaçlayan çalışma, gerek literatürdeki eksiklikleri tamamlamak gerekse de Max Weber ve Eugen Ehrlich arasında karşılaştırma yapılmasını amaçlamaktadır. Hukuk sosyolojisi alanına katkı sağlamış olan Max Weber ve Eugen Ehrlich yaklaşımlarının incelenmesi ve karşılaştırılması birtakım tespitlerin yapılabilir hale gelmesine yardımcı olmuştur. Her ne kadar aynı dönemde yaşıyor olsalar da kendi kavramsallaştırmaları özelinde sunmakta oldukları yaklaşımların, benzerliklerinden ziyade iki ismin farklılıklarının görünür hale gelmesine yol açtığı saptanmıştır.

KAYNAKLAR

- Akalın, K. H. (2009). Max Weber'in Sosyoloji Kuramında Toplumsal Faaliyet Tarzı Ve Kültürel Değer İlişkileri. *Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 161–174.
- Aktaş, S. (2018). Hukuk Kavramının Analizi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 67(2), 227–252.
- Anayurt, Ö. (2020). *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*. Seçkin Yayıncılık.
- Anlen, S. R., & Mack, K. (2009). The Relationship Between Sociology and Cognate Disciplines: Law. *Australian Sociological Association Conference*, 1–12. <http://www.tasa.org.au/conferences/conferencepapers09/appliedsociology.htm>
- Anleu, S. L. R. (2000). *Law and Social Change*. SAGE Publications.
- Antalya, O. G. (2019a). *Hukuk Teorisi*. Seçkin Yayıncılık.
- Antalya, O. G. (2019b). *Medeni Hukuk* (3. Basım). Seçkin Yayıncılık.
- Aron, R. (1989). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (Korkmaz Alemdar (Çev.)). (2. Basım). Bilgi Yayınevi.
- Atay, E. E. (2017). *Hukuk Başlangıcı* (5. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Ayan, M., & Arslan, İ. (2009). *Temel Hukuk Bilgisi* (5. Baskı). Mimoza Yayınları.
- Ayengin, T. (2012). İslam, Hukuk ve Sosyal Realite. *Eskiyeşi*, 24, 26–30.
- Baransel, A. (1979). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bars, M. E. (2020). Max Weber'in Otorite Tanımı Çerçevesinde Türk Destan Kahramanları: Oğuz Kağan Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 251–266.
- Başaran, İ. E. (1989). *Yönetim*. Gül Yayınevi.
- Bilge, N. (2017). *Hukuk Başlangıcı* (33. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

- Braudel, F. (1991). *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm* (Mustafa Özel (Çev.)). Ağaç Yayınları.
- Çağıl, O. M. (1966). *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş* (3. Baskı). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Çevik, H. H. (2010). *Kamu Yönetimi: Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar*. Seçkin Yayınları.
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları* (Himmet. Hülür, Serhat Toker, & İbrahim Mazman (Çev.)). (2. Baskı). De Ki Basım Yayım.
- Cotterrell, R. (2019). *Hukukbilimin Politikası* (Saim Üye (Çev.)). Pinhan Yayıncılık.
- Cotterrell, R. B. M. (1986). Law and Sociology: Notes on the Constitution and Confrontations of Disciplines. *Journal of Law and Society*, 13(1), 9–34.
- Demirel, D. (2013). Max Weber'in Sosyoloji Kuramı. *Turkish Studies*, 8(12), 361–369.
- Ehrlich, E. (2019). *Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri* (Artun Mimar (Çev.)). Pinhan Yayıncılık.
- Ellwood, C. (1910). The Sociological Foundation of Law. *Green Bag*, 22, 576–581.
- Ercan, F. (1995). Max Weber'de Yöntem ve Tarihsel İdeal Tip Olarak Kapitalizm Kavramsallaştırmasının Kapitalist Olmayan Toplamların Gelişme Süreçlerini Anlama Çabaları Üzerindeki Etkileri. *Öneri Dergisi*, 1(3), 127–148.
- Erdoğan, İ. (2020). *Hukuka Giriş*. Seçkin Yayıncılık.
- Ergun, T., & Polatoğlu, A. (1992). *Kamu Yönetimine Giriş* (4.Baskı). Todaie Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2013). *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime* (5. Baskı). Alfa Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi* (8. Baskı). Umuttepe Yayınları.
- Freund, J. (1968). *The Sociology of Marx Weber*. Pantheon Books.

- Giddens, A. (2008). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori* (Tuncay Birkan (Çev.), (3. Baskı). Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
- Griffiths, J. (1986). What is Legal Pluralism. *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, 24, 1–55.
- Griffiths, J. (2017). What is Sociology of Law? (On Law, Rules, Social Control and Sociology). *The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, 49(2), 93–142. <https://doi.org/10.1080/07329113.2017.1340057>
- Güriz, A. (2019). *Hukuk Başlangıcı* (19. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Gürkan, Ü. (1994). *Hukuk Sosyolojisine Giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Gurvitch, G. (1947). *Sociology of Law*. Paul Kegan, Trench Trubner & Co. LTD.
- Heper, A. (2016). *Serbest Bir Hukuk Akımı Sosyal Bir Olgu Olarak Hukuk*. On İki Levha Yayıncılık.
- Heywood, A. (2019). *Siyaset* (Fahri Bakırcı (Çev.), (20. Baskı). Felix Kitap.
- Hira, İ. (2000). Max Weber’in Yöntem Anlayışı. *Bilgi*, 2, 45–58.
- İçli, G. (2015). *Sosyolojiye Giriş* (7. Baskı). Anı Yayıncılık.
- İşıқтаç, Y. (1990). Max Weber’in “Anlayış Sosyolojisi” Yönteminin Hukuka Uygulanması Üzerine Bir Deneme. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 53(1–4), 273–281.
- Kabakcı, E. (t.y.). *Sosyoloji Tarihi-II*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Kalabalık, H. (2020). *Temel Hukuk Bilgisi* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Kapani, M. (1987). *Politika Bilimine Giriş* (4. Baskı). Bilgi Yayınları.
- Kayar, İ., & Üzülmez, İ. (2013). *Hukukun Temel Kavramları* (8. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

- Kayıhan, Ş., & Ünlütepe, M. (2017). *Medeni Hukuka Giriş ve Türk Medeni Kanunu'nun Başlangıç Hükümleri* (3. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Leibholz, G., & Abadan, Y. (1937). Hukukun Gayesi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 3(0), 515–533.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Öktem, N. (1994). Max Weber. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1(4), 369–384.
- Öktem, N., & Türkbağ, A. U. (1999). *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. Der Yayınları.
- Ozansoy, C. (1998). Bilimde Değer Sorunu ve Pozitivizm İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 47(1), 37–48.
- Özbilen, Ş. (2013). *Hukukun Temel Kavramları*. Seçkin Yayıncılık.
- Özer, Mehmet Akif Akçakaya, M., Yaylı, H., & Yücel Batmaz, N. (2015). *Kamu Yönetimi Klasik (Yapı ve Süreçler)*. Adalet Yayınevi.
- Öztaş, N. (2015). *Yönetim* (3. Baskı). Otorite Yayınları.
- Öztürk, N. K. (2003). *Bürokrasinin Gücü ve Siyaset*. Siyasal Kitabevi.
- Pulaşlı, H. (1998). *Hukukun Temel Kavramları* (3. Baskı). Nobel Kitabevi.
- Radbruch, G. (2015). Hukuk Kavramı. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 144–150.
- Rheinstein, M. (1938). Sociology of Law. Apropos Moll's Translation of Eugen Ehrlich's *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. *The International Journal of Ethics*, 48, 232–239.
- Ringer, F. (1997). *Max Weber's Methodology*. Harvard University Press.
- Ritzer, G. (2010). *Klasik Sosyoloji Kuramları* (Himmet Hülür (Çev.), 6. Baskı). De Ki Basım Yayımları.

- Russel, K., & Urry, J. (1994). *Bilim Olarak Sosyal Teori* (Nilgün Çelebi (Çev.)). İmge Kitabevi Yayınları.
- San, C. (1971). *Max Weber’de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Sargın, İ. (2009). Toplumsal Düzen Açısından Hukuk ve Devlet. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157–178.
- Şen, E., & Eryıldız, S. (2020). *Hukuka Giriş* (2. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Suğur, N. (Ed.). (2016). *Sosyolojiye Giriş*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sunar, İ. (2008). *Düşün ve Toplum* (4. Baskı). Doruk Yayıncılık.
- Timasheff, N. S. (1937). What is Sociology of Law? *The American Journal of Sociology*, 43(2), 225–235.
- Topçuoğlu, H. (1969). *Hukuk Sosyolojisi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Topçuoğlu, H. (1984). *Hukuk Sosyolojisi Dersleri: Sosyoloji Açısından Hukuk*. Işık Yayınları.
- Topuzkanamış, E. (2012). Max Weber’de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonelleşme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 253–274.
- Tortop, N., İşbir, E. G., Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M. A. (2017). *Yönetim Bilimi* (11. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tümer, G., & Küçük, A. (1988). *Dinler Tarihi*. Ocak Yayınları.
- Tunçer, P. (2020). *Temel Hukuk Bilgisi* (4. Baskı). Adalet Yayınevi.
- Türkbağ, A. U. (2008). Hukuka Gerçekçi Eleştirel Bakış: Hukuk Sosyolojisi. *Sosyoloji Dergisi*, 3(16), 43–24.
- Türkkan, Z. (2012). Sosyal Bilim Paradigmaları Bağlamında Max Weber’in Metodolojisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(28), 63–84.

- Türközer, B. G. (2006). Hukuk Toplumsal Bir Gerçekliktir. *TBB Dergisi*, 62.
- Vergin, N. (2008). *Siyasetin Sosyolojisi*. Doğan Kitap.
- Weber, M. (1961). *General Economic History*. London: Collier Macmillian.
- Weber, M. (1985). *Protestan Ahlâk ve Kapitalizmin Ruhu* (Zeynep Aruoba (Çev.)). Hil Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite* (Bahadır Akın (Çev.)). Adres Yayınları.
- Weber, M. (2006). *Sosyoloji Yazıları* (Taha Parla (Çev.)), (8. Baskı). İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt 1*. Yarı Yayınları.
- Zeitlin, I. M. (1991). Max Weber's Sociology of Law. İçinde P. Hamilton (Ed.), *Max Weber: Critical Assessment I*. Routledge.
- Zencirkıran, M. (2017). *Sosyoloji* (6. Basım). Dora Basım-Yayın.
- Ziegert, K. A. (2002). Introduction. İçinde E. Ehrlich (Ed.), *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. NJ:Transaction.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ezgi Burcu ŞATIR

Doğum Tarihi :

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu :

Lisans : Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Yüksek Lisans :Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl/Yıllar : Kırıkkale İl Emniyet Müdürlüğü –
23.08.2019 - ...

Yayınları (SCI) :

Yayınları (Diğer) : Şatır, E. B. (2021). Hukuka Sosyolojik Yaklaşım: Max Weber ve Eugen Ehrlich Karşılaştırması. İçinde Öznur Gökkaya, İsmail Kılıçaslan, Barış Demir, & Mustafa Of (Ed.), *International Marmara Social Sciences Congress (Spring) Proceedings E-Book* (ss. 363–367).

Araştırma Alanları : Hukuk Sosyolojisi